

ISSN 2307–4558p
ISSN 2414–9489e

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС
З МОВОЗНАВСТВА**

Часопис засновано в 1993 році

№ 32

2019

Одеса
«АСТРОПРИНТ»
2019

У часописі представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, англійської, французької, білоруської та ін. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

В журналі представлені дослідження актуальних теоретических і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: українського, російського, англійського, французького, білоруського і др. Адресовано широкому колу філологів: ученим, методистам, учителям, студентам.

The journal presents the researches of actual problems of theoretical and applied linguistics at the material different languages: Ukrainian, Russian, English, French, Belorussian and others. It addressed to a wide circle of scholars, teachers, trainers and students.

Головний редактор
Главный редактор
Editor-in-chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Евгений Николаевич Степанов
Ievgenii N. Stepanov

Заступники головного редактора
Заместители главного редактора
Vice-editors

Тетяна Юрївна КОВАЛЕВСЬКА
Татьяна Юрьевна Ковалевская
Tetiana Yu. Kovalevska

Ірина Михайлівна КОЛЕГАЄВА
Ирина Михайловна Колегаева
Iryna M. Kolehayeva

Відповідальний секретар
Ответственный секретарь
Secretary

Ольга Вадимівна МАЛЬЦЕВА
Ольга Вадимовна Мальцева
Olga V. Maltseva

Редакційна колегія:

к. філол. н. А. М. Варинська (Україна), д. філол. н. Р. Гусман Тирадо (Іспанія), д. філол. н. Т. І. Домброван (Україна), д. філол. н. В. Л. Іващенко (Україна), д. філол. н. А. К. Каїржанов (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д. філол. н. Н. Б. Мечковська (Білорусь), д. філол. н. І. Б. Морозова (Україна), д. філол. н. М. Б. Нуртазіна (Казахстан), к. філол. н. О. О. Пожарицька (Україна), д. пед. н. К. Ю. Протасова (Фінляндія), д. філол. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), к. філол. н. С. Славкова (Італія), д. філол. н. Г. Хенчель (Німеччина), д. філол. н. А. Чапіга (Польща), к. філол. н. Н. Чернева (Болгарія), д. філол. н. О. В. Яковлева (Україна), магістр К. Вітцлак-Макаревич (Чехія)

Редакционная колегия:

А. М. Варинская (Украина), Р. Гусман Тирадо (Испания), Т. И. Домброван (Украина), В. Л. Иващенко (Украина), А. К. Каиржанов (Казахстан), Н. В. Кондратенко (Украина), Н. Б. Мечковская (Беларусь), И. Б. Морозова (Украина), М. Б. Нуртазина (Казахстан), Е. А. Пожарницкая (Украина), Е. Ю. Протасова (Финляндия), Ш. И. Рамазанова (Турция), С. Славкова (Италия), Г. Хенчель (Германия), А. Чапига (Польша), Н. Чернева (Болгария), О. В. Яковлева (Украина), К. Витцлак-Макаревич (Чехия)

The editorial board:

Alla Varynska (Ukraine), Rafael Guzmán Tirado (Spain), Tetiana Dombrovan (Ukraine), Victoria Ivashchenko (Ukraine), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), N. V. Kondratenko (Ukraine), Nina Mechkovskaya (Belorussia), Iryna Morozova (Ukraine), Maral Nurtazina (Kazakhstan), Olena Pozharytska (Ukraine), Ekaterina Protassova (Finland), Shelale Ramazanova (Turkey), Svetlana Slavkova (Italy), Svetlana Starodubets (Russia), Gerd Hentschel (Germany), Artur Czapiga (Poland), Nadia Cherneva (Bulgaria), Olga Yakovleva (Ukraine), Kaj Witzlak-Makarewitsch (Czech)

Рецензенти:

М. О. Вінтонів, д-р філол. н, проф. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка; **В. В. Горбань**, к. філол. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **В. Г. Долгов**, д-р філології, доц. Бельцького держ. ун-ту ім. А. Руссо (Молдова); **В. О. Колесник**, д-р філол. н, проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **Н. В. Кутуза**, д-р філол. н, проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **Н. Г. Лозова**, к. філол. н., викл. Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка (Україна); **І. В. Мурадян**, к. філол. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **Т. Д. Полиця**, к. філол. н., викл. Вінницького нац. медичного ун-ту; **Т. В. Полковенко**, к. філол. н., доц. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка; **О. А. Росінська**, к. філол. н., доц. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка; **Т. М. Сукаленко**, к. філол. н., доц. Нац. ун-ту державної фіскальної служби (Україна); **Т. Ф. Шумаріна**, к. філол. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова; **Г. С. Яроцька**, д-р філол. н, проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова

З М І С Т**ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

<i>Казанова В. А.</i> Репрезентация этнокультурного наследия Беларуси в сфере туризма: региональный контекст	5
<i>Марінашвілі М. Д.</i> Мовні засоби творення іронічної модальності у книзі Олів'є Маньї «Dessine-Moi Un Parisien»	9
<i>Пазина С. В., Степанов Е. Н.</i> Портрет афро-американки в рассказах современных американских писательниц как основа создания индивидуальной и коллективной идентичности	15
<i>Прокопович Н. Ю.</i> Іспанські міста в оцінці М. Є. Кольцова (лінгвоімагологічний аспект)	21
<i>Романенко В. А., Мизернюк В. Т.</i> Фрагменты коммуникативно-культурного пространства города Тирасполя	27
<i>Сахарова О. В.</i> Урбаністичні маркери сучасного українського драматургічного дискурсу	31
<i>Степанова С. Є.</i> Статусні мовленнєві характеристики художніх персонажів у російській літературі початку ХХ століття	37
<i>Ульянова В. О.</i> Мовна особистість української ділової жінки на сторінках журналу «Жінка»	45

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ГРАМАТИКИ

<i>Каленюк С. О., Савчук Л. О.</i> Функції суфіксів суб'єктивної оцінки в українському художньому тексті	51
<i>Михайленко-Зото О. О.</i> Принципи диференціації паронімів у текстах різних стилів	55

ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<i>Воронезцева А. А., Чёрная О. В.</i> Структурные компоненты социопрагматической компетентности студентов-иностранцев	62
<i>Мойсеєнко Н. Г., Сізова Л. В.</i> Самостійна робота студентів у процесі викладання ділової української та російської мов як іноземних студентам гуманітарних спеціальностей	68
<i>Мойсеєнко Н. Г., Шайдука Я. І.</i> Викладання граматики у процесі розвитку вторинної мовної особистості студентів економічних спеціальностей	73
<i>Прісовська Г. Є., Іванова О. В.</i> Контроль знань іноземних студентів з мови (елементарний рівень) за допомогою тестування на сайті Online Test Pad	80
<i>Truba H. M.</i> Neurophysiology and Neurolinguistics Background of the Studing Ukrainian as Foreign Language	88

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Яковлева О. В.</i> Українська теолінгвістика розширює свої межі : Піддубна Наталія. Теорія теолінгвістики : феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.) : монографія. Харків : Майдан, 2019. 448 с.	93
--	----

CONTENTS

ISSUES OF GENERAL AND COMMUNICATIVE LINGUISTICS

<i>Kazakova V. A.</i> Representation of Ethnocultural Heritage of Belarus in the Sphere of Tourism : Regional Context	5
<i>Marinashvili M. D.</i> Language Means of Creating Ironic Modality in the Book «Dessine-Moi Un Parisien» by Olivier Magny	9
<i>Pazina S. V., Stepanov Ie. N.</i> Portrait of Afro-American Women in Stories of Modern American Writers as the Basis for Creating Individual and Collective Identity	15
<i>Prokopovych N. Yu.</i> Spanish Cities in the Evaluation of M. Koltsov (Linguoimagological Aspect)	21
<i>Romanenko V. A., Mizerniuk V. T.</i> Fragments of the Communicative and Cultural Space of the City of Tiraspol	27
<i>Sakharova O. V.</i> Urban Markers of Modern Ukrainian Drama Discourse	31
<i>Stepanova S. Ie.</i> Status Speech Characteristics of Art Characters in Russian Literature of the Beginning of the 20 th Century	37
<i>Ulyanova V. O.</i> Language Personality of the Ukrainian Business Woman on the Woman's Journal	45

ISSUES OF LEXICOLOGY, PHRASEOLOGY AND GRAMMATICS

<i>Kaleniuk S. O., Savchuk L. O.</i> Functions of Suffixes of Subjective Assessment	51
<i>Mykhailenko-Zoto O. O.</i> Principles of Paronymes Differentiation in Texts of Different Styles	55

ISSUES OF METHODOLOGY OF LANGUAGE TEACHING AND LINGUODIDACTICS

<i>Voronezhceva A. A., Chernaya O. V.</i> Structural Components of Sociopragmatic Competence of Foreign Students	62
<i>Moiseienko N. H., Sizova L. V.</i> Students' Independent Work in the Course of Teaching of Business Ukrainian and Russian as Foreign Languages to Humanities Students	68
<i>Moiseienko N. H., Shaiduka Ya. I.</i> Teaching of Grammar in the Process of the Secondary Language Personality Development of the Students of Economic Specialities	73
<i>Prisovska G. Ye., Ivanova O. V.</i> Control of Knowledge of Foreign Students in Language (Elemental Level) Assisted by Testing on the Online Test Pad Site	80
<i>Truba H. M.</i> Neurophysiology and Neurolinguistics Background of the Studing Ukrainian as Foreign Language	88

REVIEWS

<i>Yakovleva O. V.</i> Ukrainian Theolinguistics Extends its Limits : Piddubna Natalia. Theory of Theolinguistics : The Phenomenon of Bibleness in Ukrainian Linguoculture and the Lingualization of the Religious Picture of the World (An Analysis of Discursive Practice of the 19th Century) : Monograph. Kharkiv: Maidan, 2019. 448 p.	93
--	----

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187654>

УДК 811.161.3:39(476)+338.48-6:39(476)

КАЗАКОВА Валерия Александровна,

магистр по культурному наследию и туризму, начальник отдела маркетинговых коммуникаций Центра корпоративных коммуникаций Белорусского государственного университета; ул. Кальварийская, 9, г. Минск, 220004, Республика Беларусь; тел.: +375 29 6120391; e-mail: lerakazakova@bk.ru; ORCID ID: 0000-0002-4705-8467

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ БЕЛАРУСИ В СФЕРЕ ТУРИЗМА: РЕГИОНАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ

Аннотация. *Цель* статьи — рассмотреть значение региональной этнической специфики Республики Беларусь в вопросах репрезентации этнокультурного наследия в сфере туризма. *Объект* анализа — этнокультурное и лингвокультурное наследие Республики Беларусь. *Предмет* анализа — региональный контекст репрезентации этнокультурного и лингвокультурного наследия Республики Беларусь в туристической сфере. В работе использован *метод* системного анализа и описательный метод. *Результатом* проведённого исследования является рассмотрение регионального контекста репрезентации этнокультурного и лингвокультурного наследия Республики Беларусь в сфере туризма, выявлено проблемное поле исследования, намечены перспективы решений.

Выводы. На сегодняшний день этнокультурное и лингвокультурное наследие Беларуси широко представлено в сфере туризма в региональном разрезе. Однако этнокультурная аутентика шести белорусских историко-этнографических регионов не в полной мере отражена в существующем туристическом продукте и требует дополнительных форм продвижения и репрезентации. *Практическое применение* результатов исследования возможно при создании и продвижении новых туристических программ, разработке лекционных курсов по этнологии, лингвокультурологии и туризму.

Ключевые слова: туризм, этнокультурное наследие, лингвокультурное наследие, историко-этнографический регион.

Постановка проблемы. Развитие туристической индустрии тесным образом связано с этнокультурным разнообразием мира, которое, в свою очередь, отражено в наследии истории и культуры разных народов. Туристический потенциал Республики Беларусь также базируется на уникальном этнокультурном наследии белорусов. Этнические особенности белорусской культуры отражены, прежде всего, в народных традициях, обычаях, празднествах, ритуалах, тем самым являясь основополагающим фактором для формирования туристического продукта. Однако проблемой репрезентации этнокультурного наследия белорусов в туристической сфере является слабая дифференциация турпродукта в региональном контексте. В свою очередь, «одной из важнейших современных тенденций развития мирового туристского рынка является усиливающаяся дифференциация региональной туристской политики. В развитых странах наблюдаются процессы регионализации и децентрализации развития, управления и регулирования туристской деятельности» [3, с. 169]. В этой связи представляется целесообразной активизация региональной политики в сфере туризма Беларуси с целью учёта историко-этнографической специфики дестинаций и её отражении в турпродукте.

В продолжение прошлых исследований репрезентации этнокультурного и лингвокультурного наследия Беларуси в сфере туризма Д. Г. Решетникова, А. И. Локотко, Л. В. Гайдукевича, Л. М. Хухлындиной и многих других, стоит отметить, что Республика Беларусь недостаточно хорошо известна широкой туристской общественности с точки зрения историко-этнографического деления на регионы, а также репрезентации этнокультурного и лингвокультурного наследия Беларуси в региональном контексте.

Изложение основного материала. На данный момент самые значимые материальные объекты культурного наследия Республики Беларусь включены в Список всемирного наследия ЮНЕСКО (замковый комплекс «Мир» в посёлке Мир Кореличского района Гродненской области, архитектурно-культурный комплекс резиденции Радзивиллов в городе Несвиже Минской области, два трансграничных объекта: Беловежская пуца и пункты Дуги Струве). Беларусь размещает на своей территории 4 из 812 объектов всемирного наследия (0, 49 %) [1, с. 79]. В стране также действуют 4 историко-археологических заповедника, имеется «более 40 населённых пунктов, сохранивших историческую планировочную структуру, в их числе 9 городов, включённых в Государственный спи-

сок историко-культурных ценностей: Минск, Гродно, Брест, Витебск, Заславль, Кобрин, Пинск, Полоцк, Мозырь» [1, с. 76–77]. Все эти историко-культурные ценности активно вовлечены в сферу туризма и используются в качестве объектов экскурсионных показов, основы туристских программ и брендов.

Также важным элементом в системе культурного наследия Беларуси является его нематериальная группа, которая в Беларуси опирается на богатую фольклорно-этнографическую основу. В республике насчитывается около ста центров народных промыслов, ремёсел, десятки локальных районов традиционного ткачества и вышивки, гончарства, плетения, шорного промысла и т. д. Многие населённые пункты страны представляют собой комплексные этнокультурные зоны, где сохранившаяся историческая среда соседствует с традиционно-бытовым укладом жизни: (Мотоль, Городная, Ивенец, Неглюбка и др.), а многочисленные традиции и обряды передаются из поколения в поколение. Их активное использование в туристической индустрии делают туристический продукт дестинации уникальным, а, следовательно, и наиболее востребованным на рынке, а также позволяют сохранять, транслировать и закреплять нематериальные культурные ценности в коллективной памяти поколений.

В свою очередь, ценность этно- и лингвокультурного наследия Беларуси обусловлена, с одной стороны, оригинальной и самобытной культурой народа, корни которой уходят в языческую дохристианскую эпоху, и, с другой стороны, — мощным импульсом в развитии культуры региона в эпоху христианизации — с конца X века. На протяжении веков в Беларуси творили архитекторы, инженеры, художники и учёные разных национальностей и конфессий. Здесь работали итальянцы, фламанцы, французы, немцы, бельгийцы, поляки, литовцы, русские и др., когда как мастера выходцы из Беларуси, работая за границей, снискали известность там.

Таким образом, уникальность белорусской культуры связана с тем, что она впитала в себя культурные элементы как западной, так и восточноевропейской цивилизаций, творчески переработав их достижения через призму местных традиций. Следовательно, культурное наследие белорусской нации делает республику привлекательным направлением для развития туризма на нескольких целевых рынках: ведь каждый регион страны обладает собственной историей и уникальными этнокультурными составляющими — обширным комплексом компонентов, определяющих спектр культуры того или иного района, города, селения и местечка. Они неотрывны от природно-ландшафтной среды, системы расселения, коммуникаций, застройки поселения, и, вместе с тем, от мировоззрения, традиционной материальной и духовной культуры, этики и эстетики населения регионов. В результате туристического ознакомления с любым из компонентов: исторической застройкой, изделиями народных мастеров, ярмарочным празднеством, национальными прецедентными феноменами и др., неизбежно происходит контакт и с остальными составляющими этнокультурной среды дестинаций [2].

Как известно, в историко-этнографическом плане территорию Беларуси условно можно разделить на следующие историко-этнографические регионы:

1. **Поозерье** — северная часть Беларуси (Витебская область, северо-восток Гродненской и север Минской областей).
2. **Поднепровье** — восток Беларуси (Могилёвская область и восточная часть Гомельской области).
3. **Восточное Полесье** — юго-восток Беларуси (западная часть Гомельской области и восточная часть Брестской области).
4. **Западное Полесье** — юго-запад Беларуси (Брестская область).
5. **Понеманье** — западная часть Беларуси (Гродненская область).
6. **Центральная Беларусь** — средняя часть Беларуси (Минская область) [5].

За основу здесь взято определение историко-этнографического региона, сформулированное В. С. Титовым: «Историко-этнографический регион — это регион, который выделяется на какой-нибудь территории согласно комплекса этнокультурных признаков: особенностей этнической истории, характера расселения, хозяйственных занятий и орудий труда, народной архитектуры, декоративно-прикладного искусства, традиционной одежды, фольклора, местных диалектов и др.» [4, с. 153].

Каждый историко-этнографический регион Республики Беларусь обладает своей аутентичной культурной спецификой, которая проявляется в сохранившемся на территории каждого из регионов материальном и нематериальном наследии, репрезентируемом в сфере туризма с учётом своих уникальных черт. Например, **Поозерье** — северная часть Беларуси, представлена в сфере туризма как удивительный озёрный край. «Край жёлтых кувшинок и седых валунов» — один из самых популярных туристских маршрутов в области Поозерья — показывает красоту и особенность местной природы. Восток Беларуси, регион **Поднепровье**, в свою очередь, репрезентуется в сфере туризма как «край животворных криниц», а также родина «шаповалов» — мастеров аутентичного шерстобитно-валяльного промысла. Полесье — «лёгкие Европы», край пущ, болот, старинных праздников и традиций, которые репрезентуются в продукте туристских кластеров, таких как «Полесская амазония», «Мухавэцька кумора» и многих других. В свою очередь, Понеманье или Чёрная Русь репрезентуется в сфере туризма как «страна замков» и средоточие шляхетской культуры. Слуцкие

пояса — главный бренд региона Центральная Беларусь — широко известен далеко за пределами государства. Однако на сегодняшний день региональные этнокультурные различия всё равно слабо учтены и недостаточно ярко представлены в отечественном туристском продукте. В неполном объёме используются маркетинговые технологии продвижения туристических регионов страны, практически отсутствует дифференцированный подход при разработке инкаминговых туристских программ. Хотя именно в культурном разнообразии регионального наследия Республики Беларусь стоит искать основу формирования и продвижения отечественного турпродукта. Богатейшей ресурсной базой для рецептивного белорусского туроперейтинга могут стать сохранившиеся в регионах страны обряды и традиции, национальные праздники и фестивали, ярмарки, дома и центры ремёсел, памятники народного зодчества, историко-этнографические комплексы и т. д. Туризм в каждом из регионов Беларуси стоит развивать на основе комплексного изучения имеющейся ресурсной базы материального и нематериального исторического наследия, её грамотной репрезентации и интерпретации.

Выводы. Таким образом, каждый из шести историко-этнографических регионов Беларуси обладает своим уникальным материальным и нематериальным культурным наследием, в той или иной мере вовлечённым в туристическую индустрию. Исторически сложившаяся этнокультурная специфика каждого региона страны может разнообразить программу уже существующих туристических предложений, а также стать основой создания инновационного и дифференцированного туристического продукта. Следовательно, основным механизмом успешного развития туризма во всех регионах республики должно стать практическое наполнение туристических программ мероприятиями, отражающими специфику каждого из регионов в культурной жизни страны, а также создание качественных условий для привлечения и обслуживания туристов.

Перспективы исследования. Непосредственное использование этно- и лингвокультурных особенностей Беларуси в сфере туризма обладает перспективой в самых разных аспектах. Например, в рамках вышеперечисленных историко-этнографических регионов, могут успешно развиваться конкретные комплексы, территории и объекты туризма на основе историко-культурных локальных районов и их объектов: Нарочанский край, Браславщина, Пинское Полесье и др. [2]. Следовательно, белорусские историко-этнографические регионы могут быть представлены в туристической индустрии как локальные этнокультурные ареалы страны (подобные европейским Тоскане, Баварии и др.), из которых, как из фрагментов мозаики, будет формироваться комплексное представление о Беларуси.

В свою очередь, внутри каждого из шести историко-этнографических регионов Республики Беларусь можно дополнительно выделить определённые локальные зоны, в которых сосредоточены различные комплексы памятников архитектуры и градостроительства, традиционной культуры, природы, ландшафта. В частности, исследователь Локотко в своей работе «Историко-культурные регионы Беларуси» выделил такие локальные этнокультурные зоны, как Берестейская земля, Гольшанская земля, Полоцкая земля, Нарочанский край, Браславский озёрный край, Оршанский край, Дрибинско-Мстиславский край, Мозырское и Пинское Полесье, Пружанско-Слонимский локальный район и другие с целью ещё большей дифференциации регионов Республики Беларусь с точки зрения их уникальной этнокультурной специфики. Каждая из этих локальных этнокультурных зон может потенциально стать полноценным этнотуристическим комплексом или основой развития туристских кластеров в регионе, а также территориальных брендов. К примеру, полесский локальный район под условным названием «Погорыньские городки» может в будущем стать таким комплексом, объединившим ряд поселений в районе реки Горынь в рамках одноименного кластера и под эгидой одноименного территориального бренда. В свою очередь, изучаемое сегодня богатое фольклорное наследие этих земель может быть также успешно использовано в развитии вышеупомянутых территорий. Например, распространённая в этой местности легенда о полесском драконе, проживающим в реке Горынь, может быть положена в основу цикла экскурсионных маршрутов или ярмарок, фестивалей под условным названием «Царство змея».

Помимо такой общепринятой туристической дифференциации Беларуси как выделение шести историко-этнографических регионов и локальных зон внутри них, можно ввести и такие критерии разделения территорий как, например, традиции материальной культуры. В этой связи каждый регион или локальную этно- и лингвокультурную зону можно условно дробить на мелкие части, объединяя их в тематические маршруты. Примером может служить объединение населённых пунктов Домачево, Кобрин, Малорита и Брест в единый туристский маршрут по центрам развития традиционных ремёсел и культуры Западного Полесья. Такие маршруты могут быть созданы в каждой локальной этнокультурной зоне и, в свою очередь, объединяться в ещё большие циклы экскурсий и кластеры под условным названием «Мир стародавнего быта Белой Руси». Другим примером может быть превращение Ружан, Зельвы, Мира, Гольшан и Сморгони в кластер, объединяющий земли, где проходили ярмарки в старину и где их традиции можно возрождать в рамках туристского кластера «Этой ярмарки краски».

В свою очередь, критерии туристической дифференциации территорий Беларуси могут быть разные. Например, это могут быть фортификационные сооружения (дорога замков от Лиды до Несвижа

или же линия оборонных построек по течению реки Днепр), особенности национального костюма (дифференциация регионов на основе выделения так называемых «строев»), а также национальной гастрономии (региональная кухня) и многое другое. В частности, культура и быт белорусских местечек каждого из шести историко-этнографических регионов страны может стать краеугольным камнем целого ряда региональных кластеров под общим условным названием «Мир белорусских местечек», «Местечковая Беларусь», «Мы тутэйшыя» и др., а также разработанных в них маршрутов в общей тематике «Местечковых турне».

В заключении стоит отметить, что подобный структуралистский подход к выделению особых этно- и лингвокультурных туристических ландшафтов и зон Беларуси, а также широкий спектр возможных критериев для подобной региональной туристической дифференциации полезны в целях подробного изучения этнокультурного туристского потенциала всех белорусских земель и их активного вовлечения в сферу туризма, а также разнообразия отечественного турпродукта. Это даёт исследователям туризма дополнительные возможности для формирования неизбитых туристских маршрутов, дифференцированных экскурсионных программ, анимаций и квестов, различных туристских событий, формирует основу для территориального брендинга и кластеризации как основных инструментов в деле туристского продвижения регионов.

Литература

1. Гайдукевич Л. М. и др. Культурно-историческое и природное наследие Беларуси : теория и практика использования в туризме. Минск : Четыре четверти, 2013. 348 с.
2. Локотко А. И. Локальные районы, комплексно представляющие памятники архитектуры и градостроительства, традиционной культуры, а также природы и ландшафта — основа проекта «Золотое кольцо Беларуси». URL: pandia.ru/text/77/318/11851.php (дата обращения : 10.10.2019).
3. Решетников Д. Г. География туризма Беларуси : учеб. пособие для студентов. Минск : БГУ, 2012. 303 с.
4. Цітоў В. С. Гісторыка-этнаграфічны рэгіён. *Этнаграфія Беларусі: энцыклапедыя*. Минск : БелСЭ, 1989. 578 с.
5. Шаруха И. Н. Культурно-географические регионы Республики Беларусь. *Псковский регионологический журнал*. Псков : ПГУ, 2006. № 2. С. 132–141.

References

1. Gaidukevich, L. M. [et al.] (2013), *Cultural, historical and natural heritage of Belarus : theory and practice of use in tourism* [*Kul'turno-istoricheskoye i prirodnoye naslediye Belarusi : teoriya i praktika ispol'zovaniya v turizme*], Four Quarter Publishing House, Minsk, 348 p.
2. Lokotko, A. I. (2019) *Local areas, comprehensively representing monuments of architecture and urban planning, traditional culture, as well as nature and landscape, are the basis of the Golden Ring of Belarus project* [*Mestnyye territorii, predstavlyayushchiye soboy pamyatniki arkhitektury i gradostroitel'stva, traditsionnoy kul'tury, a takzhe prirody i landshafta, yavlyayutsya osnovoyu projekta «Zolotoye kol'tso Belarusi»*], URL : pandia.ru/text/77/318/11851.php (accessed date : 10/10/2019).
3. Reshetnikov, D. G. (2012), *Geography of tourism in Belarus : a manual for students* [*Geografiya turizma v Belarusi : ucheb. posobiye dlya studentov*], Belorussian State University Publishing House, Minsk, 330 p.
4. Titov V. S. (1989), «Historical and ethnographic region», *Ethnography of Belarus : encyclopedia* [«Historyka-etnagrafičny rehijon», *Etnografiya Belarusi : entsiklopediya*], BelSE, Minsk, 578 p.
5. Sharuh, I. N. (2006), «Cultural and geographical regions of the Republic of Belarus», *Pskov Regionology Journal* [*Kul'turno-geograficheskiye regiony Respubliki Belarus», Pskovskiy regionologicheskij zhurnal*], Pskov State University Publishing House, Pskov, No. 2, pp. 132–141.

КАЗАКОВА Валерія Олександрівна,

магістр з культурної спадщини і туризму, начальник відділу маркетингових комунікацій Центру корпоративних комунікацій Білоруського державного університету; вул. Кальварійська, 9, м. Мінськ, 220004, Республіка Білорусь; тел.: +375 (29) 6120391; e-mail: lerakazakova@bk.ru; ORCID ID: 0000-0002-4705-8467

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ БІЛОРУСІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ : РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. *Мета* статті — розглянути значення регіональної етнічної специфіки Республіки Білорусь у питаннях репрезентації етнокультурної спадщини у сфері туризму. *Об'єкт* аналізу — етнокультурна та лінгвокультурна спадщина Республіки Білорусь. *Предмет* аналізу — регіональний контекст репрезентації етнокультурної та лінгвокультурної спадщини Республіки Білорусь у туристичній сфері. У роботі використано *метод* системного аналізу й описовий метод. *Результатом* проведеного дослідження є розгляд регіонального контексту репрезентації етнокультурної та лінгвокультурної спадщини Республіки Білорусь у сфері туризму, виявлено проблемне поле дослідження, намічено перспективи вивчення та презентації цієї спадщини.

Висновки. Сьогодні етнокультурна спадщина Білорусі широко представлена у сфері туризму в регіональному аспекті. Однак етнокультурна автентика шести білоруських історико-етнографічних регіонів не повною мірою відображена в існуючому туристичному продукті, що вимагає додаткових форм просування і репрезентації. *Практичне*

застосування результатів дослідження уможливорюється створенням і просуванням нових туристичних програм, розробкою лекційних курсів з етнології, лінгвокультурології та туризму.

Ключові слова: туризм, етнокультурна спадщина, лінгвокультурна спадщина, історико-етнографічний регіон.

Valeria A. KAZAKOVA,

Master of Cultural Heritage and Tourism, Head of the Marketing Communications Department of the Center for Corporate Communications of Belarusian State University; 9 Kalvariyskaya str., Minsk, 220004, Republic of Belarus; tel.: +375 (29) 6120391; e-mail: lerakazakova@bk.ru; ORCID ID: 0000-0002-4705-8467

REPRESENTATION OF ETHNOCULTURAL HERITAGE OF BELARUS IN THE SPHERE OF TOURISM : REGIONAL CONTEXT

Summary. The *purpose* of this article is to consider the importance of the regional ethnic and linguocultural specificity of the Republic of Belarus in matters of representing the ethnocultural heritage in the tourism sector. The *object* of analysis is the ethnocultural and linguocultural heritage of the Republic of Belarus. The *subject* of analysis is the regional context of the representation of ethnocultural and linguocultural heritage of the Republic of Belarus in the tourism sector. The *method* of system analysis and the descriptive method are used in this research. As a *result* of the study, the regional context of the representation of the ethnocultural and linguocultural heritage of the Republic of Belarus in the tourism sector was considered, the problem field of the issue was identified, the prospects for solutions were outlined.

Findings. Today, the ethnocultural and linguocultural heritage of Belarus is widely represented in the tourism sector in a regional context. However, the ethnocultural authenticity of six Belarusian historical and ethnographic regions is not fully reflected in the existing tourism product and requires additional forms of promotion and representation. **Practical application** of the research results is possible in the creation and promotion of new tourism programs, the development of lecture courses on the topic of ethnology, linguoculturology and tourism.

Key words: tourism, ethnocultural heritage, linguocultural heritage, historical and ethnographic region.

Статтю отримано 22.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187749>

УДК 811.133.1'371'42:161.26

МАРІНАШВІЛІ Мальвіна Джангізівна,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 098 4406757; e-mail: malvimari@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3041-7064

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ІРОНІЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ У КНИЗІ ОЛІВ'Є МАНЬІ «DESSINE-MOI UN PARISIEN»

Анотація. *Мета* статті полягає у виокремленні й аналізі мовностилістичних засобів актуалізації іронічної модальності в книзі Олів'є Маньї «Dessine-moi un Parisien» («Намалюй мені парижанина»), яка належить до жанру нон-фікшн. *Об'єктом* дослідження є вербально виражена іронічна модальність. *Предметом* вивчення є мовні засоби, які сприяють творенню іронічних смислів в книзі О. Маньї. *Результатом* проведеного дослідження стало виявлення й опис засобів реалізації авторської іронічної модальності у процесі творення автором образу сучасного парижанина як на рівні мікроконтексту, так і на рівні цілого тексту. Описано лексико-стилістичні та логіко-сміслові засоби творення іронічної модальності (епітети, лексичні оказіоналізми, метафора, гіпербола, оксюморон), а також засоби актуалізації асоціативної іронії (лексичний повтор, алюзія). Зроблено **висновок** про те, що основною функцією, яку іронія виконує у вищезазначеному творі О. Маньї, є функція іронічної (авто)портретизації, вираження авторської оцінки. Іронія в дослідженому творі заснована на викритті суперечного характеру парижанина, невідповідності між зовнішніми виявами та істинною внутрішньою сутністю, якою її бачить автор, сам докорінний парижанин. Ефективними актуалізаторами іронічного смислу у книзі О. Маньї є також синтактико-стилістичні засоби, дослідження яких видається **перспективним** у подальших розвідках.

Ключові слова: іронічна модальність, мовностилістичні засоби, французька мова, нон-фікшн, Олів'є Маньї.

Постановка проблеми. Постмодерн як історичний етап у розвитку світової культури породив не лише нові культурні феномени та соціальні процеси, але й новий тип колективного сприйняття, світовідчуття та світобачення, який характеризується як «іронічний» [5, с. 120]. Іронія є атрибутом і сутнісною характеристикою постмодерністської культури, в тому числі і літератури, як художньої, так і документальної. «Характерною рисою постмодерної літератури є іронічне ставлення не лише до навколишньої дійсності, а й до самого себе, до самого людського існування, і до мови як способу

вираження внутрішнього стану письменника» [4, с. 6-7]. З огляду на це, дослідження механізмів і засобів творення іронії в текстах жанру нон-фікшн видається актуальним.

Зв'язок із попередніми та суміжними дослідженнями проблеми. Феномен іронії розглядають у наукових працях у різних аспектах, зокрема, естетичному (М. Бахтін, Ю. Борев, Б. Дземідок, В. Півоев, В. Пропп та ін.), літературознавчому (Ф. Амон, Л. Болдіна, Д. Мюкке та ін.), лінгвістичному (К. Воробйова, А. Горностаєва, О. Єрмакова, О. Кагановська, О. Калита, К. Кербрат-Орекьоні, Ю. Мухіна, Л. Перрен, О. Петрова, С. Походня, А. Приходько, М. Слепцова та ін.). В сучасній лінгвістиці існує два підходи до визначення іронії. З одного боку, іронія розглядається як стилістичний прийом, з іншого — як результат, ефект, іронічний смисл. Як свідчать дослідження іронії на рівні тексту, вона може виражатися на всіх рівнях мови, створюючи іронічний ефект, іронічну модальність, іронічну експресію [7; 4]. Зокрема, С. Походня розглядає іронію як форму «оціночного, критичного, емоційного освоєння дійсності» [7, с. 8]. На основі такого підходу іронію можна вважати емоційно-оцінним смислом висловлення [8, с. 284]. Інакше кажучи, іронія в сучасній лінгвістиці має статус концептуальної текстової категорії, яка репрезентує прагматичну настанову автора. Отже, в нашому дослідженні ми розглядаємо іронію як форму комізму, яка виражається в емоційно-оцінному естетичному суб'єктивізованому ставленні до дійсності, характеризується триплановою структурою вираження при відносній рівноправності цих планів, амбівалентністю, здатністю до двоспрямованості і специфічним емоційним переживанням [4, с. 33].

Формулювання дослідницьких завдань. Мета статті — дослідити мовностилістичні засоби актуалізації іронічної модальності у процесі авторського творення Олів'є Маньї образу парижанина у книзі «Dessine-moi un Parisien». Об'єкт дослідження — вербально виражена іронічна модальність. Предметом вивчення є мовні засоби, які сприяють творенню іронічних смислів у вищезазначеній книзі О. Маньї. Для досягнення мети дослідження використано методи спостереження, аналізу фактичного мовного матеріалу, семантико-стилістичний метод і метод інтерпретаційно-текстового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Олів'є Маньї — засновник спілки дегустаторів вина «О Шато». Він має свій блог, у якому, з-поміж іншого, він представив англійською мовою цикл невеликих іронічних нарисів про парижан, описавши їхні характерні риси та звички. Саме ці нариси з блогу, який викликав великий інтерес у читачів, Олів'є Маньї опублікував у 2010 році в паперовому форматі, об'єднавши їх під назвою «Dessine-moi un Parisien».

Книга Олів'є Маньї належить до жанру нон-фікшн. Існує низка гумористичних творів цього жанру, присвячених французам і, зокрема, парижанам, серед яких: «A year in ze merde» Стефана Кларка, «The Xenophobe's Guide to the French» Ніка Яппа і Мішеля Сіретта, «Ces impossibles Français» і «Les Parisiens sont pires que vous ne le croyez» Луї-Бернара Робітайя. Проте, ці книги написані іноземцями, отже, іронія, з якою описано французів, є екстравертною (за термінологією В. Півоева [6]). Книгу ж «Dessine-moi un Parisien» написав докорінний парижанин. Отже, вона становить особливий інтерес для лінгвістичного аналізу, оскільки є певною мірою «автопортретом», а іронія, що пронизує твір, є іронією амбівалентною.

«Dessine-moi un Parisien» містить 68 невеликих за об'ємом розділів (2–3 сторінки тексту), в яких автор наводить основні правила життя в Парижі, описує речі, без яких неможливо уявити життя парижанина (острів Сен-Луї та морозиво Бертійон, суші, набір десертів «кафе-гурман», вода «Сан-Пе», солонка карамель, TGV тощо). Розділи книги О. Маньї можна розподілити на декілька тематичних категорій: мовленнєві особливості парижан (цей аспект розглянуто у статті [10]), кулінарні пристрасті, улюблені місця, відпочинок, стиль, ставлення до співвітчизників-не-парижан та іноземців, освіта, правила життя у французькій столиці. Наприкінці кожного розділу автор наводить жартівливі корисні поради, як підтримувати розмову на паризький манер та вести себе як справжній парижанин. Наприклад, до розділу «New York» додається:

CONSEIL UTILE:

Ne dites jamais que vous préférez Paris à NY
vous passeriez pour un vieux et un rabat

PARLEZ PARISIEN:

«New York, c'est vraiment super, y a une énergie...» [9, с. 128].

Незважаючи на різноманітність тем, яких торкається автор, всі вони так чи інакше спрямовані на створення «(авто)портрету» парижанина в широкому сенсі цього терміну. Ярко виражена іронічна модальність книги Маньї сприяє її експресивності щодо характеристики головних рис жителів французької столиці.

Основою іронії у творі Маньї є контраст, що викриває, перш за все, протиріччя видимості і суті: того, якими парижани себе вважають, і якими вони є насправді, принаймні, якими їх бачить автор — докорінний парижанин. Наведемо декілька прикладів.

Парижани, як і всі французи, обожають TGV (швидкісний поїзд). Для них у списку чудових речей, що створені у Франції, TGV посідає перше місце, залишаючи позаду, наприклад, рівність між людьми чи знамените біле вино Château-d'Yquem: «Dans une discussion entre Parisiens sur les choses formidables que la France a eu le bon goût d'enfanter, le TGV vient généralement tout en haut de la liste, bien avant l'égalité entre les hommes ou le Château-d'Yquem» («Le TGV») [9, с. 25]. Проте, на

відміну від жителів провінції, парижанин сприймає TGV зовсім не як транспорт швидкого пересування. Для нього найголовніше те, що карта маршрутів TGV є свідченням того, що Франція — це сузір'я, а Париж — його сонце: «Mais, là où le provincial apprécie le TGV car il rend Paris et donc le monde plus accessible, le Parisien bénéficie du TGV dans une tout autre mesure. La carte des lignes TGV nous apprend que la France est **une constellation** dont Paris est **le Soleil**» («Le TGV») [9, с. 25].

Іронічно характеризує О. Маньї ставлення парижан до іноземців. Так, розділ «Les Belges» починається з твердження, що парижани дуже добрі антрополози і здатні охарактеризувати інші народи одним прикметником, як це можуть зробити лише досвідчені експерти: «Les Parisiens sont tous des anthropologues de haut vol. Ils connaissent sur le bout des doigts les autres peuples et les autres pays. Comme seuls les experts savent le faire, ils parviennent à synthétiser leur savoir sur les gens d'ailleurs en un seul adjectif, définitif et inattaquable» [9, с. 160]. Тут автор використовує епітети, що в контексті набувають іронічної конотації *de haut vol, définitif, inattaquable*. Утім, іронічний ефект цього уривку значно посилюється, коли далі Маньї наводить ті оцінні «експертні» прикметники, які виявляються абсолютно суб'єктивними: «Ainsi, les Américains sont **cons**, les Portugais **poilus**, les Vietnamiens **chinois** et les Belges **sympas**» [9, с. 160].

Ще одна особливість парижан, схарактеризована в окремому розділі «Se plaindre», — їхня звичка постійно скаржитись, яку вони звели в ранг мистецтва: «Si le Français s'est taillé une jolie réputation pour sa façon de continuellement se plaindre, le Parisien élève cette habitude au rang d'art» [9, с. 211]. Парижанин завжди знайде, чим або ким бути незадоволеним: «Avec **un indéniable talent**, le Parisien réussit à **ternir sa réalité** en toute situation. Il trouvera toujours quelque chose dont il pourra se plaindre: la qualité d'un plat, les gens, le métro, le boulot, les politiques, les voisins...» [9, с. 200]. Іронічний ефект у наведеному уривку створено використанням словосполучення **un indéniable talent** («безперечний талант») по відношенню до **ternir sa réalité** (у прямому значенні — «робити тьмяним», а в переносному — «бруднити, поганити»), що означають не дуже поєднані поняття.

Людина, яка постійно скаржиться, за визначенням, є людиною розумною: «L'homme heureux ne peut qu'être idiot. A l'inverse, **celui qui se plaint doit nécessairement être intelligent**. Un superbe syllogisme parisien est ici à l'œuvre: la personne qui se plaint est celle qui a identifié le problème. La personne qui a identifié le problème est la personne intelligente» («Se plaindre») [9, с. 211].

Іронія є багатогранним феноменом, що проявляється в її перетині з іншими формами комічного, такими як гумор, жарт, сатира, сарказм та ін. [2]. Іронія може наближатися до того чи іншого суміжного явища, тяжіти до комічного або трагічного, бути жартівливою або сумною. Іронія виражає суб'єктивне ставлення до світу й містить різний підтекст — від апатії до агресивності, від веселого добродушного жарту до в'дливого глузування [3, с. 105]. У книзі Олів'є Маньї іронія найчастіше добродушно насмішувата, в деяких контекстах поблажлива.

Парижани впевнені у своїй вищості, причому не лише стосовно всіх, хто не мешкає у столиці, але й щодо інших парижан, що яскраво показано в розділі «Se garer». Парижанин паркує свій автомобіль, як йому заманеться, не думаючи про інших: «Le Parisien se gare n'importe comment. Et s'en réjouit. Se garer n'importe comment est une triple victoire pour le Parisien. Le message envoyé est clair: le Parisien est **supérieur** aux autres et à la loi. Il se sent déjà bien. Mais le plaisir le plus gourmand de l'affaire est de voir cette **supériorité** en action. Je suis supérieur et j'agis de façon **supérieure**. Ce qui me rend **sur-supérieur**» [9, с. 172].

Створенню іронічного ефекту в книзі Маньї великою мірою сприяє використання численних епітетів, що є цілком природним, враховуючи те, що мета автора — іронічна характеристика. Іронія реалізується завдяки сполученням епітета з негативною конотацією з іменником, що має конотацію позитивну або нейтральну, і навпаки, а також використанню з іменником двох протилежних за значенням епітетів, наприклад: *ce cocon de **doux** perverse* («Le caramel au beurre salé»); *la **gourmandise honteuse*** («Le café gourmand»); *la **gourmandise torturée*** («Le moelleux au chocolat»); *ce **dessert obscur*** («Le moelleux au chocolat»); *une **énumération neurasthénique*** («Le mot «petit»); *une **exhibition discrète*** («Les énumérations»), *l'**indication criante mais modeste*** («Le ski»), *fanfaronnade **discrète*** («Les p'tits week-ends»).

Особливе місце посідає прикметник *petit, -e (p'tit, -e* — у розмовному мовленні), улюблений прикметник парижанина, завдяки якому, як іронічно відзначає О. Маньї, він применшує все, що пов'язане з утіхами, радіощами життя, адже парижанину притаманна поміркованість (цій рисі присвячено навіть окремий розділ «Modération»): «À Paris, ce qui vient en abondance vient nécessairement en excès. Cette règle s'applique à tout. Et plus particulièrement aux choses les plus plaisantes de la vie: la nourriture, le soleil, le fun... Beaucoup de plaisir est à coup sûr trop de plaisir. Ainsi, pour tempérer les emportements de sa conscience, le Parisien fera généralement précéder toute référence à un plaisir de la vie par l'adjectif **petit**» («Le mot «petit») [9, с. 195].

Petit дуже «зручний» прикметник, його використання позбавляє парижанина засоромлення від того, що він чомусь радіє, або щось робить йому втіху: «Le Parisien aime à guinder son plaisir: il rejoint ses amis dans «**un p'tit resto**», pour «**une p'tite bière**», «**une p'tite blanquette de veau**», «**une p'tite soirée**» ou «**un p'tit week-end**» («Le mot «petit») [9, с. 195-196]. Слід зазначити, що і сам автор дуже часто вживає цей прикметник, що цілком зрозуміло: він теж є парижанином.

Неабияку роль у творенні іронічного ефекту в досліджуваному творі відіграють лексичні оказіоналізми (*se new-yorkiser, coconverseur, guimauvisation, lookée, co-Berthillonneur, racaillisation*). Так, Маньї використовує дієслово *se new-yorkiser*, говорячи, що Париж все більше стає схожим на Нью-Йорк: «Paris se new-yorkise chaque jour davantage. Le cool y supplante l'authentique, la valeur du nouveau dépasse celle de l'ancien, le museau vinaigrette fait place à la salade Caesar. Paris, doucement, se provincialise» («New York») [9, с. 128]. Іронічного негативно-оцінного смислу цей неологізм набуває завдяки контексту: «ню-йоркизація» виражається в тому, що Париж втрачає свою самобутність і потрохи перетворюється у провінцію («*se provincialise*»).

Характеризуючи особливості мови парижан, О. Маньї вживає лексичний оказіоналізм *verlaphone*, щоб підкреслити звичність використання аргю, яке вже не сприймається у Парижі як жаргон: «Certains mots de verlan sont aujourd'hui très communément usités par le Parisien de moins de quarante ans. Leur familiarité lui a fait perdre de vue leur nature verlanisée. <...> Les parures d'homme de la rue qu'ils lui permettaient d'arborer il y a quinze ans ont pris aujourd'hui de la patine. De populo, le Parisien est ainsi devenu *verlaphone*» («Le verlan») [9, с. 149].

Поряд з розглянутими вище лексико-стилістичними засобами ситуативна іронія виражається в досліджуваному творі за допомогою логіко-сміслових прийомів, насамперед, використанням метафори. У більшості випадків метафори, що реалізують іронічну модальність, є оказіональними, оцінними та розгорнутими. Наведемо деякі приклади. «La chaussette blanche est le sommet **du panthéon parisien du mauvais goût vestimentaire**» («Les chaussettes blanches») [9, с. 60]. «... le bonbon au caramel au beurre salé demeure **Picône absolue**, la caresse la plus experte» («Le caramel au beurre salé») [9, с. 36]. «Avoir fait carrière, avoir une famille formidable ou être simplement quelqu'un de bien aideront, certes, mais n'effaceront jamais l'amertume contenue liée à **ce virage raté**, entre dix-huit et vingt ans» («Les grandes écoles») [9, с. 65]. (Тут йдеться про престижні заклади вищої освіти Grandes écoles).

Вживаною в досліджуваному творі є синестезія — тип метафори, що не тільки наділяє предмет формою та змістом, але й активізує почуття читача на фізичному рівні. Наприклад, у розділі «L'huile d'olive» знаходимо: «Le Parisien préfère à cette **vision humide et rustre** un monde plus onirique, nourri de soleil de Provence et du travail d'un «passionné». L'huile d'olive fait du bien au corps du Parisien, mais aussi à son esprit. Sur l'autel du **glamour gastronomique ensoleillé**, un seul condiment peut rivaliser avec elle: le vinaigre balsamique» [9, с. 169-170]. Синестезія посилює чуттєве сприйняття тексту, підкреслює його іронічну тональність.

Крім того, в розділі «Le café gourmand» автор, наприклад, використовує метафору-персоніфікацію, коли стравам надаються людські якості та характеристики: «Plus récemment, le Parisien s'est mis à trouver dans le dessert **le coupable idéal**: trop cher, trop calorique, trop long... Pauvre dessert. Pendant ce temps-là, le **café fanfaronnait — content de lui**. Fréquemment accompagné d'un **p'tit chocolat — moqueur et narquois, presque arrogant**» [9, с. 52].

Суперечливість натури парижанина може передаватися за допомогою оксюморона, як наприклад: «Mais parfois, la promenade n'aura d'autre but qu'elle-même. Elle aura alors toujours le parfum **doux-amer** du temps qui passe. **Doux-amer** est un parfum cher au Parisien» («L'île Saint-Louis») [9, с. 18]. Кисло-солодкий аромат є дорогим серцю парижанина, проте він може стати кислим-кислим, коли йдеться про неділю: «Les dimanches occidentaux ont tous la même saveur: ce **doux-amer** de fin de week-end. Le Parisien redoute ce jour plus que tout autre. Car à Paris, le dimanche est **amer-amer...**» («Le cinéma le dimanche») [9, с. 31].

Актуалізатором іронічної модальності в досліджуваному творі є також **гіпербола**. Наведемо її яскраві приклади, які автор використовує в розділі «Les Américains», де парижани висловлюються найрізкішим та найкатегоричнішим чином щодо американців, зокрема, стосовно їх низького рівня культури та дурного характеру: «Les Américains sont **tous gros et idiots**. Point». «Les Américains, ils sont **hyper superfficiels**» [9, с. 101]. Тут Маньї іронічно зауважує: ані те, що Америка — найбагатша, найсильніша держава у світі, ані те, що парижани носять американський одяг, слухають американську музику, не впливає на таку оцінку. Найголовніше, американцям притаманні широкосердність, ентузіазм та оптимізм. В очах парижанина ці якості є симптомами однієї з форм інтелектуального переродження, свідчення відсутності витонченості. Це смертний гріх: «À Paris, ces traits de caractère sont les symptômes discrets d'une forme de dégénérescence intellectuelle, la preuve d'une absence aiguë de raffinement. **Péché capital**» [9, с. 101].

Іронія автора щодо нетерпимого та зухвалого ставлення парижан до мешканців Америки, підсилюється описом в розділі «New York» гарячої любові парижан до культури Нью-Йорку, нібито вона не має нічого спільного з американською та потрапила до цієї країни хіба що випадково: «Le Parisien ressentira alors **le besoin irrépressible de proclamer au monde son amour pour New York**». «Il est en effet impossible qu'un New-Yorkais soit **autre chose que «super cool**» [9, с. 127].

Асоціативна іронія виражається у книзі О. Маньї з використанням лексичного повтору. Як приклад наведемо стилістично маркований варваризм *cool* (жарг. «крутий») і його варіант із префіксом інтенсивності *super-cool*, які вжито в дев'ятьох розділах («Les sushis», «Parler anglais», «Les tomates cerises», «Le marché», «Le mot symp», «New York», «Les gens «fun», «Les p'tits week-ends», «Les bobos») у 60-ти контекстах, з них у 14-ти він є іменником, у 16 — прикметником.

У першому розділі, в якому вжито *cool* («Les sushis»), Маньї пояснює, що *le Parisien cool* («крутий парижанин») — це парижанин молодше сорока років, оскільки, як додає автор, кожен парижанин такої вікової категорії вважає себе крутим. Далі дізнаємось, крутість у Парижі визначається таким: мати iPhone, носити кеди Converse, їсти суши щонайменше двічі на тиждень, говорити англійською, замість звичайних томатів їсти томати чері, йти на ринок, одягшись якомога недбало, носити футболку з надписом *I Love New York*, час від часу від'їжджати з Парижа на вихідні. Іронічний ефект, що створюється невідповідністю значення слова «крутість» і банальністю ознак, якими вона визначається, посилюють коментарі автора, в яких він розкриває справжню сутність цих ознак. Наприклад, парижанин не купує звичайні томати (в моді томати чері), але ж залюбки їсть їх, коли потрапляє кудись у провінцію; до твердження про те, що парижанин добре володіє англійською, автор додає іронічно: «зазвичай, краще ніж французькою»; парижанин їде на вихідні кудись за межі Парижу не для того, як він стверджує, аби подихати свіжим повітрям, а для того, щоб мати про що розповідати друзям та колегам.

Читач, який сприймає інформацію, виражену у формі іронії, піддається більшій емоційній дії, оскільки зіштовхується з проблемою декодування іронічного контексту, що, у свою чергу, потребує від нього апелювання до його фонових знань, досвіду і т. д. [1, с. 10-11]. У випадку аналізованого твору ця теза підтверджується на прикладах іронічної алюзії, яку знаходимо в розділах «Porter du noir», «Le cinéma le dimanche», «Le café gourmand», «New York». Описуючи схильність парижанок дотримуватися моди на колір пори року, як у випадку блакитного: «Marcher dans les rues de Paris un été «bleu» donnera l'étonnante impression au promeneur de flâner dans un étrange village schtroumpf» («Porter du noir») [9, с. 22] автор проводить аналогію з вигаданими бельгійським художником П'єром Кюлліфором (Пейо) персонажами мультфільму «Смурфіки» — гномами зі шкірою блакитного кольору.

Алюзію на Троянського коня знаходимо в розділі «Le caramel au beurre salé»: «Le Parisien pourra trouver son caramel au beurre salé dans bon nombre de **petits poneys de Troie**: la glace, les macarons, les bonbons... De cette cavalerie joufflue, le bonbon au caramel au beurre salé demeure l'icône absolue, la caresse la plus experte» [9, с. 36]. Тут морозиво, макарони, цукерки, як і солонка карамель, іронічно порівнюються з троянськими поні (очевидно, через їх невеликий розмір), оскільки вони ховають всередині цукор, такий ненавистний парижанам.

У розділі «Le cinéma le dimanche» автор називає парижан, що у неділю біжать від сірої реальності до кінотеатрів в пошуках яскравих кольорів, «les **boat people** de la grisaille»: «Le Parisien sait que si la réalité est grise, une salle de cinéma est un bel endroit où retravailler la couleur pour quelques heures. <...> Paris compte le plus grand nombre de salles de cinéma au monde, toutes immanquablement prises d'assaut le dimanche par des hordes aspirant à la couleur. Les **boat people** de la grisaille. Avec pudeur, les Parisiens restent romantiques» [9, с. 32-33]. Це словосполучення відсилає читача до фактів із сучасної світової історії (*boat people* позначало в'єтнамських біженців, що рятувалися, тікаючи через море під час трьох Індокитайських війн).

Висновки. Весь текст книги «Dessine-moi un Parisien» є іронічно маркованим. Основною функцією, яку іронія виконує у творі О. Маньї, є функція вираження авторської оцінки, іронічної портретизації сучасного парижанина. Засоби вираження ситуативної та асоціативної іронії створюють експресивно-оцінний тон книги, сприяючи реалізації авторської інтенції — розкрити суперечну натуру парижанина.

Ефективними актуалізаторами іронічного смислу у книзі О. Маньї є також синтактико-стилістичні засоби, дослідження яких видається **перспективним** у подальших розвідках.

Л і т е р а т у р а

1. Ваулина С. С., Булатая Е. В. Средства выражения иронии в немецкоязычных переводах гоголевских текстов. *Научный диалог*. Москва, 2019. № 3. С. 9–23.
2. Горностаева А. Ирония как компонент английского стиля коммуникации. Москва : ООО «ИПЦ «МАСКА», 2013. 240 с.
3. Горностаева А. А. Ирония и комическое в английской и русской лингвокультуре. *Мир лингвистики и коммуникации* : электронный научный журнал. 2018. № 2. С. 101–115. URL : <http://tverlingua.ru/>
4. Калита О. М. Засоби іронії в малій прозі (кінець ХХ — початок ХХІ століття). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 238 с.
5. Коновалова О. А. Функциональная трансформация иронии в эпоху потмодерна. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2011. № 1 (7). С. 120–122.
6. Пивоев В. М. Ирония как феномен культуры. 2-е изд., стер. Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2017. 113 с.
7. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии. Киев: Наукова думка, 1989. 126 с.
8. Смирнова С. И. Особенности реализации иронии в описательном и повествовательном типах речи. *Вестник Иркутского гос. лингвистического ун-та*. 2012. Вып. 4 (25). С. 284–289.
9. Magny O. Dessine-moi un Parisien. Paris : Editions 10/18, 2010. 238 p.
10. Morosan N.-L. Les interférences linguistiques dans l'(auto)dérision du portrait d'un Parisien. URL : <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A17762/pdf>

References

1. Vaulina, S. S., Bulataya, E. V. (2019), «Means of irony expression in german translations of Gogol's texts», *Scientific dialogue* [«Sredstva vyrazheniya ironii v nemeckoyazychnykh perevodakh gogolevskikh tekstov», *Nauchnyy dialog*], Moscow, vol. 3, pp. 9–23.
2. Gornostaeva, A. A. (2013), *Irony as a component of english style communication* [Ironiya kak komponent angliyskogo stilya kommunikatsii], Publishing house IPC «Maska», Moscow, 240 p.
3. Gornostaeva, A. A. (2018), «Irony and comic in English and Russian linguistic culture», *The world of linguistics and communication : electronic scientific journal* [«Ironiya i komicheskoe v angliyskoy i russkoy lingvokul'ture», *Mir lingvistiki i kommunikatsii : elektronnyy nauchnyy zhurnal*], vol. 2, pp. 101–115, available at : <http://tverlingua.ru/>
4. Kalyta, O. M. (2013), *Means of irony in a small prose (the end of XX — the beginning of XXI century)* [Zasoby ironii v malii prozi (kinets' XX — pochatok XXI stolittia)], National Pedagogical Dragomanov University Press, Kyiv, 238 p.
5. Konovalova, O. A. (2011), «Functional transformation of irony in the postmodern era», *Historical, philosophical, political and judicial sciences, cultural studies and art history. Questions of theory and practice* [«Funktsional'naya transformatsiya ironii v epokhu postmoderna», *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie I yuridicheskie nauki, kul'turologiya I iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki*], Gramota, Tambov, vol. 1 (7), pp. 120–122.
6. Pivoev, V. M. (2019), *Irony as a cultural phenomenon, 2nd ed.* [Ironiya kak fenomen kul'tury, 2-ye izd.], Direct-Media, Moscow, Berlin, 113 p.
7. Pohodnya, S. I. (1989), *Language types and means of irony realization* [Yazykovye vidy I sredstva realizatsii ironii], Naukova dumka, Kiev, 126 p.
8. Smirnova, S. I. (2012), «Peculiarities of irony realization in descriptive and narrative types of speech», *Herald of the Irkutsk State Linguistic University* [«Osobennosti realizatsii ironii v opisatel'nom i povestvovatel'nom tipakh rechi», *Vestnik Irkutskogo gos. lingvisticheskogo universiteta*], Irkutsk, vol. 4 (25), pp. 284–289.
9. Magny O. (2010), *Dessine-moi un Parisien*, Éditions 10/18, Paris, 238 p.
10. Morosan, N.-L. «Les interférences linguistiques dans l'(auto)dérision du portrait d'un Parisien», available at: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A17762/pdf>

МАРИНАШВИЛИ Мальвина Джангизовна,

кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой французской филологии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 098 4406757; e-mail: malvimari@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3041-7064

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ИРОНИЧЕСКОЙ МОДАЛЬНОСТИ В КНИГЕ ОЛИВЬЕ МАНЬИ «DESSINE-MOI UN PARISIEN»

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении и анализе лингвостилистических средств актуализации иронической модальности в книге Оливье Маньи «Dessine-moi un Parisien» («Нарисуй мне парижанина»), которая относится к жанру нон-фикшн. **Объектом** исследования является вербально выраженная ироническая модальность. **Предмет** изучения — языковые средства, которые способствуют созданию иронических смыслов в книге Оливье Маньи. **Результатом** проведённого исследования явилось выявление и описание средств реализации авторской иронической модальности при создании образа современного парижанина как на уровне микроконтекста, так и на уровне целого текста. Описаны лексико-стилистические и логико-смысловые средства создания иронической модальности (эпитеты, лексические окказионализмы, метафора, гипербола, оксюморон), а также средства актуализации ассоциативной иронии (лексический повтор, аллюзия). Сделан **вывод** о том, что основной функцией, которую ирония выполняет в книге О. Маньи, является функция иронической (авто)портретизации, выражения авторской оценки. Ирония в исследованном произведении основана на раскрытии противоречивого характера парижанина, несоответствия между его внешним представлением, видимостью, и его истинной сущностью, какой её видит автор анализируемого произведения, сам коренной парижанин.

Ключевые слова: ироническая модальность, лингвостилистические средства, французский язык, нон-фикшн, Оливье Маньи.

Malvina D. MARINASHVILI,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor, Head of the Chair of French Philology, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Frantsuzkyi blvd, Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 0984406757; e-mail: malvimari@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3041-7064

LANGUAGE MEANS OF CREATING IRONIC MODALITY IN THE BOOK «DESSINE-MOI UN PARISIEN» BY OLIVIER MAGNY

Summary. The **purpose** of the article is singling out and analyzing of language means expressing ironic modality in the non-fictional book «Dessine-moi un Parisien» («Paint Me a Parisian») by Olivier Magny. The **object** of the study is verbally expressed ironic modality. The **subject** of the research is language means providing ironic connotation in O. Magny's book. The **result** of the investigation has allowed distinguishing and analyzing the author's ironic modality colouring of the image of a modern Parisian both on the level of the micro-context and the whole text. The lexical-stylistic and logical-semantic means of conveying ironic modality (epithets, lexical occasionalisms, metaphor, hyperbole and oxymoron), as well as the means of creating associative irony (lexical repetition, allusion) have been described. The main **conclusion** of the paper is that the chief function fulfilled by irony in the work by O. Magny is creating ironic (auto)portrait, as well as

expressing the author's evaluation. The irony in the work under study is based on the unveiling a Parisian's contradictory nature, the discrepancy between visibility and his true essence seen through the author's eyes being a born and bred Parisian himself. Syntactic and stylistic tools are also effective actualizers of the ironic sense in O. Magny's book. Their study seems *promising* in further exploration.

Key words: ironical modality, linguostylistic means, french language, non-fiction, Olivier Magny.

Статтю отримано 27.09.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187770>

УДК [811.111+821.111]’276.3–055.2’282.4–32:159.923’06(73)

ПАЗИНА Светлана Валерьевна,

магистр 2 года обучения, филологический факультет Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 (067) 5593199; e-mail: puma.pp85@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2649-5198

СТЕПАНОВ Евгений Николаевич,

доктор филологических наук, зав. кафедрой русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: e.stepanov@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

ПОРТРЕТ АФРО-АМЕРИКАНКИ В РАССКАЗАХ СОВРЕМЕННЫХ АМЕРИКАНСКИХ ПИСАТЕЛЬНИЦ КАК ОСНОВА СОЗДАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ И КОЛЛЕКТИВНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Аннотация. *Цель* статьи — изучить на основе литературного материала лингвостилистические особенности портретных описаний афро-американок в литературных произведениях; выявить основные закономерности и принципы, которые применяются при создании портретных описаний в анализируемых рассказах; выделить типические черты афро-американской коллективной (этнической, социальной, гендерной) идентичности. *Объект* анализа — портрет афро-американки как один из компонентов художественного текста и форма создания целостного образа литературного героя — чернокожей женщины в США — как центральной текстовой категории. *Предмет* исследования — лексические средства создания образа персонажа, актуализированные стилистические приёмы: эпитет, метафора, образное сравнение — в портретной характеристике афро-американки и частота и их использования в художественных текстах. Особое внимание уделяется графону как средству передачи речевого портрета персонажа. В *результате* проведённого исследования сделан ряд *выводов*. В частности, афро-американская женщина в США как представительница данной этнической группы является полноправным носителем афро-американского варианта английского языка. В проанализированных рассказах она, по обыкновению, предстаёт как необразованная женщина низкого социального статуса, что находит отражение в её речи в виде многочисленных графонов. Преобладающее количество лексических единиц, употреблённых в текстах при создании портретного образа, содержит эмоционально-оценочный компонент, реализуемый в тексте посредством использования прилагательных и наречий, чаще всего выступающих в качестве эпитетов. *Практическое применение* результатов исследования состоит в необходимости их использования при системном подходе к изучению структурной единицы художественного целого — портрета — с лингвистической точки зрения. Это позволит делать более полные заключения о характере системных связей в произведении.

Ключевые слова: портрет, портретные характеристики, афро-американка, идентичность, образ персонажа, стилистические приёмы, языковые средства.

Постановка проблемы. Научная парадигма XXI века характеризуется необычайным интересом к проблематике идентичности личности и группы. Внешность человека всегда привлекает к себе повышенное внимание и играет важную роль в жизни человека. Каждого интересует, как он выглядит, что в нём есть наиболее привлекательного. Для филолога портрет предстаёт в гораздо более широком значении, чем для нефилолога: это не только внешность, жесты, мимика, телодвижения, но и черты характера, речевой портрет, а также психологическое состояние человека. Портрет отличается определённой лингвостилистической организацией. Изучение портрета напрямую связано с проблемой феномена идентичности, который представляет безусловный интерес и для лингвистического анализа. На современном этапе в отечественной и зарубежной лингвистике изучается круг проблем, связанных с языковой репрезентацией идентичности. Хотя понятие идентичности признаётся базовым термином многих современных гуманитарных наук, оно всё ещё пребывает в стадии обсуждения, уточнения, корректировки.

Постановка задач исследования. В данной статье мы попытались показать, как элементы индивидуальных портретов складываются в собирательный портрет афро-американки, позволяющий выделить типические черты афро-американской коллективной (этнической, социальной, гендерной)

идентичности в США. Цель статьи — изучить лингвостилистические особенности художественных портретных описаний афро-американок; выявить основные закономерности и принципы, которые применяются при создании портретных описаний; выделить типические черты афро-американской коллективной (этнической, социальной, гендерной) идентичности. Объект анализа — портрет афро-американки как один из компонентов художественного текста и форма создания целостного образа литературного героя — чернокожей женщины в США — как центральной текстовой категории. Предмет исследования — лексические средства создания образа персонажа, актуализированные стилистические приёмы: эпитет, метафора, образное сравнение — в портретной характеристике афро-американки и частота их использования в художественных текстах. Особое внимание уделяется графону как средству передачи речевого портрета персонажа.

Мы проанализировали материал семи рассказов современных американских писательниц: *Sweat* («Пот», 1926), *How It Feels to Be Colored Me* («Какое быть чёрной», 1928), *The Gilded Six-Bits* («Позолоченные медяки», 1933) — Зоры Нил Херстон; *The Worn Path* («Протоптанной тропой», 1940) — Юдоры Уэлти; *The Flowers* («Цветы», 1973), *Everyday Use* («Ежедневное использование», 1973), *Nineteen Fifty-Five* («Тысяча девятьсот пятьдесят пять», 1981) — Элис Уолкер.

Связь с предыдущими и смежными исследованиями. Вопрос о типах идентичности является одним из определяющих вопросов в проблематике идентичности, а также это один из самых слабо разработанных и дискуссионных вопросов, несмотря на его чрезвычайную актуальность в современных условиях жизнедеятельности человека и общества. Учёные предлагают множество классификаций идентичности. Так, Е. П. Матузкова даёт определение идентичности как результата осведомлённости, осмысления и эмоционального оценивания (когнитивно-эмоциональный уровень) субъектом индивидуально-групповых и коллективных характеристик (индивидуально-коллективный уровень), подтверждённых (или нет) значимыми другими (субъектно-объектный уровень) в итоге конструирования образа окружающего мира, образа группы, себя и своего места в них (конструкционистский подход) на основе определённых идентифицирующих, в том числе группоинтегрирующих и групподифференцирующих, признаков [7, с. 77].

Изложение основного материала. В рамках данной работы мы рассматриваем два наиболее распространённых типа идентичности: *личностный (личный)* [4, с. 52; 5, с. 224] и *коллективный* [10, с. 41]. Е. П. Матузкова в своих исследованиях личную идентичность называет самоопределением в терминах физических, интеллектуальных и нравственных характеристик человека [7, с. 80]. Она предлагает следующее определение: «Личная идентичность как вид индивидуальной идентичности является результатом конструирования индивидом своей индивидуальной тождественности и целостности, подтверждённой другими» [7, с. 83]. Основными проявлениями личной идентичности традиционно называется гендерная и возрастная идентичность. Коллективная же идентичность рассматривается как «результат когнитивно-эмоционального конструирования коллективом своей тождественности на основе комплекса группоидентифицирующих признаков коллектива, обеспечивающих взаимозависимость и взаимосвязь членов такого коллектива и его целостность и единство» [7, с. 87].

Чтобы исследовать афро-американскую идентичность, необходимо изучить, как осуществлялся процесс её конструирования на стадии зарождения и на этапах последующего развития и почему способ заявления афро-американцев о себе как о самостоятельной социокультурной группе имел в США расовый и протестный характер. Потребность в концептуализации форм коллективной идентичности возникла у афро-американцев как ответная реакция на белый расизм, имея защитно-компенсаторную функцию и будучи следствием невключения в американскую политическую нацию [2, с. 191]. В целом, проблема самоидентификации является центральной для всей афро-американской литературы.

Портрет в литературе — одно из средств художественной характеристики, состоящее в том, что писатель раскрывает типический характер своих героев и выражает своё идейное отношение к ним через изображение внешности героев: их фигуры, лица, одежды, движений, жестов и манер [11]. Писатели фиксируют как внешний вид персонажей, так и их внутреннее состояние, стараясь истолковывать соответствие или разницу между их так называемыми внешними и внутренними портретами. Поэтому портрет является средством психологического анализа. Все элементы структуры в художественном тексте взаимосвязаны и взаимообусловлены. Специфика портретных описаний персонажей связана с избранной писателем доминирующей манерой изложения [3, с. 48].

Героини проанализированных нами рассказов — это афро-американские женщины (матери, жены, дочери, бабушки), для которых величайшей ценностью в жизни является семья. Преданность семье и её традициям составляет главный смысл их жизни. Несомненно, неотъемлемой чертой афро-американской этнической коллективной идентичности является их речь, изобилующая сниженно-разговорной лексикой, многочисленными отклонениями от орфоэпических норм английского литературного языка. Значительную роль в культуре и традиционном устном дискурсе афро-американцев сыграли элементы африканской культуры. Несмотря на попытки белых колонизаторов истребить их связь с прошлым, рабы Нового Света сохранили значительное количество базовых элементов культуры Африки (так называемых «африканизмов»), но творчески переработали их с учётом нового

опыта на американской земле. Героини рассказов — представительницы общины, они формируют собственную идентичность под влиянием своей семьи, особенно женской её части, и культурного наследия всей общины, борются за сохранение уважения семьи и собственного достоинства. Их сентиментальность предполагает психологизм и экспрессивность художественной речи (например, оппозиция «речь-молчание» переходит в противопоставление устной и письменной речи) [8, с. 22].

Существует мнение о самостоятельности жанра произведений афро-американских авторов (так называемых «новых историй рабов») [8, с. 19]. Основным доказательством возможности их рассмотрения как самостоятельного жанра является то, что в них отражена новая концепция личности темнокожего человека. Эти произведения помогают самоопределиться и другим представителям тёмной расы, способствуя созданию новой идентичности для современного поколения.

Таким образом, категория «идентичность» рассматривается в произведениях данной группы с точки зрения утверждения человека как личности, утверждения блага человека как мерила оценки существующего общественного порядка, то есть в свете гуманизма.

Во всех исследованных в данной работе произведениях мы наблюдаем использование тех или иных типов портретных описаний (развёрнутое портретное описание, портретный рисунок и портретное вкрапление). Авторы исследованных в данной работе произведений рисуют не только внешний, но и внутренний портрет персонажей, отображающий их эмоциональное состояние, настроение, ход мыслей, характер. Большую роль в создании портретных характеристик персонажей играет лексическое наполнение портретных описаний. Все персонажи очень яркие и запоминающиеся.

Так, в рассказе Элис Уокер *Everyday Use* достоверность описания и своеобразие характеров подчёркиваются за счёт контрастности образов (например, красивая, образованная, самоуверенная, гордая, стильная городская дама Ди против невзрачной, малообразованной, скромной, всегда смущённой сестры Мэгги): *Deeis lighter than Maggie, with nicer hair and a fuller figure*. Из описания внешнего вида старухи Феникс — главной героини рассказа *The Worn Path* Юдоры Уэлти можно сделать вывод, что хоть она и бедна, но опрятна: *She wore a dark striped dress reaching down to her shoe tops, and an equally long apron of bleached sugar sacks, with a full pocket: all neat and tidy...*

Для анализа лексических средств создания женских образов в рассмотренных рассказах нами были составлены частотные списки, представляющие распределение лексики по тематическим группам:

Таблица 1

Соматическая лексика (физические характеристики)

Детали портрета	Абсолютная частота употребления
Hand	10
Eye	7
Body	7
Hair	6
Foot	6
Arm	5
Head	5
Face	4
Chin	3
Brain	1
Navel	1
Bosom	1
Ear	1
Lip	1
Finger	1
Thumb	1
Mouth	1
Nose	1
Shoulder	1
Leg	1
Chest	1
Toe	1
Skin	1
Palm	1
Beard	1
Limb	1
Knee	1
Всего	70

Как видим из Таблицы 1, частотный список лексем группы «Соматическая лексика» возглавляет слово «hand» (Fa=10). Его высокая рекуррентность в тексте, как и лексемы «arm» (Fa=5), а также названиями других верхних конечностей: *finger, palm, thumb* — обусловлена, во-первых, их широ-

ким использованием в языке вообще для обозначения жестикюляции, которая является неизбежным компонентом человеческой коммуникации, и, во-вторых, принадлежностью слова к тематической лексике рассказов: ведь основным объектом, вокруг которого выстроен сюжет трёх из проанализированных рассказов (*Sweat, Everyday Use* и *The Worn Path*), является тяжкий труд женщины-негритянки и её рабочие руки.

Портретные характеристики внешности персонажей дополняются деталями одежды и аксессуарами. Ниже представлен частотный список лексем, представляющих вестральную лексику.

Таблица 2

Вестральная лексика (слова, относящиеся к одежде и аксессуарам)

Детали портрета	Абсолютная частота употребления
Dress	6
Sunglasses	2
Suit	2
Sandals	1
Nightgown	1
Overalls	2
Earrings	1
Jacket	1
Bracelets	1
Pumps	1
Apron	1
Всего	19

Судя по данным частотного списка, основное внимание уделено такому предмету одежды, как платье (dress, Fa=6).

Таблица 3

Цветовая гамма внешних портретных характеристик

Детали портрета	Абсолютная частота употребления
Black	3
Red	2
Pink	2
Yellow	2
Gold	1
Orange	1
Loud	1
Green	1
Bright	1
Pale	1
Blue	1
Всего	16

В большинстве случаев каждый вид цвета используется в рассказе единично, что создаёт яркую цветовую гамму при описании внешности героинь (цвет волос, кожи, одежды), её оттенки.

Практически все сцены в рассказах включают в себя кинетическую лексику, которая представляет собой слова, обозначающие жестикюляцию, мимику, движения персонажей. Эти портретные характеристики персонажей в количественном выражении представлены в Таблице 4.

Авторы уделяют много внимания зрительному восприятию героев, о чём свидетельствует многократное использование в тексте лексем *look* (Fa=19) и *see* (Fa=17).

В исследованных в данной работе художественных текстах авторы используют различные стилистические приёмы создания ярких портретных образов: как лексические, так и лексико-синтаксические. Одним из широко используемых стилистических тропов является эпитет [1, с. 139]. Подавляющее большинство эпитетов в рассказах представлено одиночными, парными и цепочными эпитетами — прилагательными и наречиями (*I am large, big-boned woman with rough, man-working hands. The deep lines in her face went into a fierce ... radiation. The way I was fast and flashy*). Ещё одним выразительным стилистическим приёмом, используемым авторами в портретных описаниях, является метафора [2, с. 125]: *She was determined to stare down any disaster in her efforts. My fat keeps me hot in zero weather. Delia's habitual meekness seemed to slip from her shoulders like a blown scarf*.

Авторы используют образные сравнения [9, с. 95], например: *There she had to creep and crawl, spreading her knees and stretching her fingers like a baby trying to climb the steps. Maggie's brain is like an elephant's. Like good looks and money, quickness passes her by*.

Кинетическая лексика (жесты, мимика, движения)

Детали портрета	Абсолютная частота употребления
Look	19
See	17
Say	10
Shake	6
Dig	6
Move	6
Put	5
Hold	3
Shuffle	3
Wait	2
Bend	2
Creep	2
Dream	1
Stroke	1
Clutch	1
Straighten up	1
Reach	1
Clap hands	1
Shut eyes	1
Sway	1
Touch	1
Stretch	1
Kick	1
Grin	1
Crawl	1
Dance	1
Всего	95

Итак, использование стилистических приёмов в рассмотренных рассказах даёт бесконечное разнообразие деталей, репрезентирующих внешность, чувства, переживания героев и зачастую экономит образно-творческие приёмы, позволяя одним словом или словосочетанием представить целую картину.

Для афро-американского варианта английского языка характерны специфические произносительные особенности. В художественной литературе они фиксируются графически с помощью графона [6, с. 22]: *M ah sweat is done paid for this house and Ah reckon Ah kin keep on sweatin' in it. Howdy-do-well-I-thank-you-where-you-goin'? Git Johnny Carson, he says. Don't let none of those come running my direction.*

Выводы. Проанализированные в данной работе рассказы современных американских писательниц, как темнокожих, так и белых, дают основание заключить, что наряду с индивидуальной идентичностью каждая из героинь воплощает в себе черты, характерные для коллективной идентичности, складывающейся из индивидуальных идентичностей. Последняя является контаминацией этнической, социальной и гендерной идентичности. Афро-американка предстаёт, прежде всего, как труженица, не гнушающаяся тяжёлой физической работой. Героини рассказов — это матери, жены, дочери, бабушки, для которых величайшей ценностью в жизни является семья. Преданность семье и её традициям составляет главный смысл их жизни. Афро-американки из рассмотренных нами рассказов глубоко религиозны, регулярно посещают церковь. Характерным для темнокожих женщин является чувство протеста против несправедливости, проявляющейся как в расовой дискриминации, так и в семейных отношениях между мужем и женой, матерью и детьми. Несомненно, неотъемлемой чертой афро-американской этнической коллективной идентичности является речь, изобилующая сниженно-разговорной лексикой, многочисленными отклонениями от орфоэпических и произносительных норм литературного языка. В рассказах афро-американка, как правило, предстаёт как необразованная женщина низкого социального статуса, что находит отражение в её речи в виде многочисленных графонов. Факт того, что вопрос борьбы афро-американской женщины против расовой и социальной дискриминации представителей их субэтнуса отражён в рассказах как чернокожих авторов (Зора Нил Херстон, Элис Уолкер), так и белой писательницы (Юдора Уэлти), свидетельствует о насущности проблемы, о том, что обретение человеком прав и свобод является острой проблемой, которая не оставляет никого равнодушным и требует глобального решения.

Литература

1. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка. Москва : Высш. шк., 1990. 240 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 139 с.
3. Громяк Р. Т., Ковалёв Ю. Г. Литературный словарь-справочник. Киев : Академия, 1997. 792 с.
4. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации : учебник для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 352 с.
5. Катанова Е. Н. Функциональный анализ самоидентифицирующих высказываний : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Воронеж, 2009. 224 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. Москва : Просвещение, 1988. 192 с.
7. Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура : методология изучения : монография. Одесса : Изд-во КП ОГТ, 2012. 333 с.
8. Сапожникова Ю. Л. Категории идентичности как художественная доминанта в афро-американских классических и новых историях рабов (XIX–XX вв.) : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Екатеринбург, 2004. 22 с.
9. Assmann J. Das Kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München : Verlag Beck, 2000. 344 с.
10. Snow D. A., McAdam D. Identity Work Process in the Context of Social Movements : Clarifying the identity/movement nexus. *Social movements, protest, and contention. Vol. 13 : Self, Identity and Social Movements*. University of Minnesota Press, 2000. P. 41–67.
11. Портрет. *Wikipedia — Free Encyclopedia*. URL : <http://ru.wikipedia.org/wiki/портрет> (Дата обращения : 10.10.2019).

References

1. Brandes, M. P. (1990), *Stylistics of the German language* [*Stilistika nemetskogo yazyka*], Vysshaya shkola, Moscow, 240 p.
2. Galperin, I. R. (1981), *The text as the object of linguistic investigation* [*Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya*], Nauka, Moscow, 139 p.
3. Gromyak, R. T., Kovalyov, Yu. G. (1997), *Literature dictionary-reference book* [*Literaturnyy slovar'-spravochnik*], Academia, Kiev, 792 p.
4. Grushevitskaya, T. G. (2003), *The basics of inter-cultural communication : A manual for higher education institutions* [*Osnovy mezhkul'turnoy kommunikatsii : uchebnyk dlya vuzov*], UNITY-DANA Publishing House, Moscow, 352 p.
5. Katanova, Ye. N. (2009), *Functional analysis of self-identifying expressions : Thesis* [*Funktsional'nyy analiz samoidentifikatsionnykh vyskazyvaniy : dis. ... kand. filol. Nauk : 10.02.04*], Voronezh, 224 p.
6. Kukharenyko, V. A. (1988), *Text interpretation* [*Interpretatsiya teksta*], Prosveshcheniye, Moscow, 192 p.
7. Matuzkova, Ye. P. (2012), *Identity and linguistic culture: methodology of studying : monograph* [*Identichnost' i lingvokul'tura : metodologiya izucheniya : monografiya*], KP OGT Publishing House, Odessa, 333 p.
8. Sapozhnikova, Yu. L. (2004), *Identity categories as artistic dominant in Afro-American classic and new stories on slaves (XIX–XX cc.) : Author thesis* [*Kategorii identichnosti kak khudozhestvennaya dominanta v afro-amerikanskikh klassicheskikh i novykh istoriyakh rabov (XIX–XX vv.) : avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk*], Yekaterinburg, 22 p.
9. Assmann, J. (2000), *Das Kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, Verlag Beck, München, 344 S.
10. Snow, D. A., McAdam, D. (2000), «Identity Work Process in the Context of Social Movements : Clarifying the identity/movement nexus», *Social movements, protest, and contention. Self, Identity and Social Movements*. University of Minnesota Press, vol. 13, pp. 41–67.
11. Portrait, *Wikipedia — Free Encyclopedia*, available at : <http://ru.wikipedia.org/wiki/портрет> (Date of appeal : 10/10/2019).

ПАЗІНА Світлана Валеріївна,

магістр 2 року навчання, філологічний факультет Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 067 5593199; e-mail: puma.pp85@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2649-5198

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, завідувач кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 0964966406; e-mail: e.stepanov@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

ПОРТРЕТ АФРО-АМЕРИКАНКИ В ОПОВІДАННЯХ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИЦЬ ЯК ОСНОВА ТВОРЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ І КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. *Мета* статті — вивчити на основі літературного матеріалу мовностилістичні особливості портретних описів афро-американок в літературних творах; виявити основні закономірності та принципи, які застосовуються у створенні портретних описів в аналізованих оповіданнях; виокремити типові риси афро-американської колективної (етнічної, соціальної, гендерної) ідентичності. *Об'єкт* аналізу — портрет афро-американки як один із компонентів художнього тексту і форма творення цілісного образу літературного героя — чорношкірої жінки в США — як центральної текстової категорії. *Предмет* дослідження — лексичні засоби творення образу персонажа, актуалізовані стилістичні прийоми: епітет, метафора, образне порівняння — в портретній характеристиці афро-американки та частота їх використання в художніх текстах. Особлива увага приділяється графону як засобу передачі мовного портрета персонажа. *У результаті*

таті проведеного дослідження зроблено ряд **висновків**. Зокрема, афро-американська жінка в США як представниця цієї етнічної групи є повноправним носієм афро-американського варіанту англійської мови. У проаналізованих оповіданнях вона, як звичайно, постає як неосвічена жінка низького соціального статусу, що знаходить відображення в її мовленні у вигляді численних графонів. Переважна кількість лексичних одиниць, ужитих у текстах при створенні портретного образу, містить емоційно-оцінний компонент, який зrealізовано в тексті за допомогою прикметників і прислівників, що найчастіше виступають як епітети. **Практичне застосування** результатів дослідження полягає в необхідності їх використання у системному вивченні структурної одиниці художнього цілого — портрета — з лінгвістичної точки зору. Це дасть змогу зробити більш повні висновки про характер системних зв'язків у творі.

Ключові слова: портрет, портретні характеристики, афро-американка, ідентичність, образ персонажа, стилістичні прийоми, мовні засоби.

Svitlana V. PAZINA,

Master of the 2nd year of studies, Philological faculty, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Franzuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 (067) 5593199; e-mail: puma.pp85@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0003-2649-5198

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philology, Head of the Russian Language Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; Frantsuzskiy Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

PORTRAIT OF AFRO-AMERICAN WOMEN IN STORIES OF MODERN AMERICAN WRITERS AS THE BASIS FOR CREATING INDIVIDUAL AND COLLECTIVE IDENTITY

Summary. *The purpose* of the article is to study linguistic-stylistic peculiarities of portrait descriptions of Afro-American women in literature works; to determine main regularities and principles that are used by creation of portrait descriptions in analyzed short stories; to make out the typical features of Afro-American collective (ethnic, social, gender (female)) identity. The *object* of analysis is the portrait of Afro-American woman as one of components of the fiction text and the form of creation of the integral image of the literature character — the black woman in the USA — as the central textual category. The *subject* of the investigation is lexical means of creation of a character's image, actualized stylistic devices: epithet, metaphor, comparison — in Afro-American woman's portrait characteristics and the frequency of their use in fiction texts. A special attention is paid to graphon as the device of transfer of a character's speech portrait. As a *result* of the investigation carried out, a number of *conclusions* were made. In particular, the Afro-American woman in the USA, as a representative of the given ethnic group, is a relevant speaker of the Afro-American version of the English language. In the analyzed short stories she, as usual, appears as a non-educated woman of a low social status, that finds reflection in her speech in numerous graphons. Most of lexical units, used in the texts by creation of a portrait image, contain the emotional-appraising component, that is realized in the text by using of adjectives and adverbs mostly appearing as epithets. **Practical use** of the results of the investigation lies in the necessity of their use by the systematic approach to studying of a structural unit of the fiction whole — the portrait — from the linguistic point of view. This will allow to make fuller conclusions on the kind of system connections in a literature work.

Key words: portrait, portrait characteristics, Afro-American woman, identity, a character image, stylistic devices, language means.

Статтю отримано 25.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187780>

УДК 811.161.1'371'42:394.014:17.022.1(469)

ПРОКОПОВИЧ Наталія Юрївна,

аспірант кафедри слов'янських мов Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, Україна; +380930200580; e-mail: prokopovychn@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0003-0987-6474

ІСПАНСЬКІ МІСТА В ОЦІНЦІ М. Є. КОЛЬЦОВА (ЛІНГВОІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. В епоху глобалізації спостерігаємо процеси інтеграції та уніфікації культур. Утім, зростає інтерес одного народу до іншого, до стереотипів, які склалися щодо того чи іншого народу. Очевидною стає протилежна тенденція збереження самобутності націй, унаслідок чого виникає інтерес до самоідентифікації. Мова як дзеркало культури формує образи одних народів у сприйнятті іншими, відображає національну картину світу та процеси, спричинені сучасними соціально-політичними змінами. Отже, постає потреба вивчення вербалізованих форм образів одних народів у свідомості інших. **Мета** статті — проаналізувати в лінгвоімагологічному аспекті бачення відомого російського письменника

менника-публіциста Михайла Єфремовича Кольцова іспанських міст у період його перебування в революційній Іспанії 1936–1939 рр. **Об'єктом** дослідження є текстові фрагменти, у яких автор описує іспанські міста та поведінку містян, надаючи цьому певну оцінку. **Предметом** розгляду є вербалізація оцінки іспанських міст у лінгвоімагологічному аспекті. **Матеріалом** дослідження слугує текст книги М. Є. Кольцова «Іспанський щоденник». У процесі дослідження було застосовано описовий метод, метод стилістичної інтерпретації, прийоми семантичного, культурологічного, прецедентного аналізу. **Результати** дослідження можуть бути використані дослідниками питань теорії та історії мови, літератури, суспільства, у навчальному процесі в курсах лексикології російської мови, країнознавства, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, лінгвоімагології. **Висновки.** У дослідженому матеріалі здебільшого зазначена позитивна оцінка іспанських міст. Уживання різноманітних лінгвоімагологічних засобів: лексичних, морфологічних, синтаксичних, когнітивних, стилістичних — для надання оцінки іспанським містам і іспанцям у революційний період свідчить про багатогранність таланту автора як письменника-публіциста, емоційної, допитливої, ерудованої мовної особистості зі своєю мовною картиною світу, яка ґрунтується на поглядах антифашистськи налаштованого радянського суспільства 1930-х років.

Ключові слова: лінгвоімагологічний аналіз, оцінка, М. Є. Кольцов, іспанське місто.

Формулювання проблеми. Одним із найтрагічніших явищ людства постає війна. Про війни сказано та написано багато. Війна є періодом, який у повній мірі активізує всі моральні, духовні, політичні, військові, дипломатичні ресурси того чи іншого народу на шляху до перемоги. Іспанія не є винятком. Це країна, яка однією із перших у світі кинула виклик фашизму та боролася з італійсько-німецькою інтервенцією. Історично відомо, що відстоювати своє право на незалежність іспанському народу допомагали представники інших країн, утворивши інтернаціональні бригади, до складу яких входили росіяни, американці, англійці та представники багатьох інших національностей. Усіх їх об'єднувала любов до Іспанії, єдність їх позиції. Утім, кожен народ, кожна нація сприймала Іспанію та іспанців по-різному, крізь призму своєї власної національної ментальності.

Лінгвоімагологія досліджує мовне (звідси лінгво-) застосування образу (іміджу) одного народу в очах іншого народу [2, с. 148]. Популярність поняття «образ» прийшла із сфери лінгвоімагології, нового напрямку у філологічній науці, який формує новий пласт сучасних досліджень, що фокусує увагу саме на понятті «образ» («імідж»).

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Багато статей та монографій присвячено вивченню менталітету іспанців, їх історії, літератури, живопису. Так, дослідниці М. В. Ларіонова вивчала взаємовідносини Іспанії та Росії у газетно-публіцистичному дискурсі [4]. А. А. Козлова досліджувала образ Іспанії в літературі, а саме у російській прозі XV–XVIII ст. [5], А. К. Коньонкова проаналізувала образ Іспанії в російському живописі другої половини XIX –початку XX ст. [6]. Н. Г. Панченко [8] та Є. В. Катаєва-Мякінен [3] розкрили образи Іспанії та іспанців очима російських мандрівників XIX ст.

Формулювання завдань. Мета статті — проаналізувати оцінки іспанських міст і містян, надані М. Є. Кольцовим у період його перебування в революційній Іспанії 1936–1939 рр., з точки зору лінгвоімагології. Об'єктом дослідження обрано текстові фрагменти, у яких автор описує іспанські міста та поведінку містян. Предметом розгляду є способи вербалізації оцінки іспанських міст у лінгвоімагологічному аспекті. У процесі дослідження було застосовано описовий метод, метод стилістичної інтерпретації, прийоми семантичного, культурологічного, прецедентного аналізу. Завданнями роботи є виявлення прецедентних феноменів і особливостей їх функціонування у визначений період, а також виокремлення й аналіз використаної оцінної лексики, яку вжито для характеристики іспанських міст, з позиції її позитивності чи негативності. Вагомим у лінгвоімагологічному дослідженні постає матеріал для аналізу: текст книги «Испанский дневник», написаний письменником-публіцистом М. Є. Кольцовим, який прожив коротке, але яскраве життя, де багато місця відводилося репортерським подорожам.

Виклад основного матеріалу. Під час Громадянської війни в Іспанії (1936–1939 рр.) М. Є. Кольцова було відряджено до цієї країни як кореспондента газети «Правда» і негласного політичного представника влади СРСР при республіканському уряді. В Іспанії він брав активну участь у подіях як один з організаторів опору заколотникам. Автор подорожував найбільшими містами Іспанії (Барселона, Мадрид, Валенсія, Толедо, Астурія) та висвітлював свої враження у щоденнику.

Барселона

«Вокруг баров много мочатся, всё сливается в острую, тоскливую вонь. Ремесленники, мелкие кустари ютятся и работают вокруг огромных современных заводов; полуслепой дедушка зашивает грубой драпвой отвалившуюся подошву рабочему великокопной механизированной обувной фабрики. На трюмах людей лудят старую, поломанную посуду. Торгуют самой изобретливой, грязной, засаленной платяной ветошью — здесь, рядом с гигантскими комбинатами и магазинами дешёвого готового платья, которым Барселона снабжает всю Испанию, отчасти Францию и даже Англию.

Но весенний ветер возбудил теперь эти печальные кварталы. Они взбудоражены, оживлены. На домах в окнах, почти над каждым входом — флаги, либо с серпом и молотом, либо красно-чёрные анархистские, либо полосатые каталонские, либо официальные республиканские. Всё заполнено плакатами, листовками, газетами, их читают, обсуждают. Девушки, усевшись вместе, хором разучивают по нотному листку революционные песни. В книжных лавчонках уйма новой литературы, много советских книг» [7, с. 28].

У першому абзаці оцінка негативна, її виражено досить емоційно. Для зображення Барселони автор використовує антитезу: з одного боку, — розвинена промисловість, а з іншого — бідність. М. Є. Кольцов протиставляє два обличчя Барселони: одне — розвинуте й сучасне: *современные заводы, великолепная механизированная обувная фабрика, гигантские комбинаты и магазины*; інше — бідне та занедбане: *вокруг баров много мочатся, старая, поломанная посуда, изодранная, грязная, засаленная платяная ветошь*. Протиставлення вербалізовано за допомогою прикметників, що відіграють синтаксичну роль описових означень. Автор застосовує символіку прапорів: *флаги, либо с серпом и молотом, либо красно-чёрные анархистские, либо полосатые каталонские, либо официальные республиканские*. Більшою мірою вони демонструють політичну різноманітність Барселони або, навпаки, її політичний хаос та повну відсутність єдності в державі та відданості одній політичній силі, що найчастіше буває в періоди революції та війни. Помітними є повтори розділового сполучника *либо*, що забезпечує тут логічність, точність і ясність виразу.

«Была ли она когда-нибудь такой, как сейчас, празднующая свою победу неистовая Барселона? Испанский Нью-Йорк, самая нарядная красавица Средиземного моря, её ослепительные пальмовые бульвары, её гигантские проспекты и набережные, фантастические виллы, возобновившие роскошь византийских и турецких дворцов над Босфором. Нескончаемые заводские кварталы, огромные корпуса судостроительных верфей, механических, литейных, электрических, автомобильных цехов, текстильные, обувные, швейные фабрики, типографии, трамвайные депо, исполинские гаражи. Банковские небоскрёбы, театры, кабаре, увеселительные парки. Страшные, чёрные уголовные трущобы, зловецкий «китайский квартал» — тесные каменные щели в самом центре города, более грязные и опасные, чем портовые клоаки Марселя и Стамбула. Всё сейчас наводнено, запружено, поглощено густой, возбуждённой людской массой, всё всколыхнуто, выплеснуто наружу, доведено до высшей точки напряжения и кипения» [7, с. 18].

Спостерігаємо антитезу, якою автор протиставляє багатство Барселони (*ослепительные пальмовые бульвары, её гигантские проспекты и набережные, фантастические виллы, нескончаемые заводские кварталы, огромные корпуса судостроительных верфей...*), вербалізуючи високу оцінку міста прикметниками *ослепительные, гигантские, огромные, фантастические*, що описують розмір, бідності (*страшные, чёрные уголовные трущобы, зловецкий «китайский квартал»*). Авторські асоціації зовнішнього вигляду міста загострюють внутрішні протиріччя, дисгармонію суспільно-політичної системи, яка продукує багатство одних і бідність інших. Виразниками антитези є структурно односкладні називні речення, які створюють ефект градації; автор застосовує, де це доречно, метонімію (*уголовные трущобы, китайский квартал, пальмовые бульвары*). У сурядні ряди автор ставить *банки, трущобы, кварталы, цехи, фабрики, бульвары, виллы, набережные, небоскрёбы, театры, кабаре, парки* тощо. Це дає підстави говорити про хаотичне сприйняття міського ландшафту та систематизацію уявлень про місто та його мешканців.

Автор порівнює розкіш Барселони з розкішню візантійських і турецьких палаців над Босфором. Уживання власних назв *Нью-Йорк, Босфор, Марсель, Стамбул* свідчить про географічну широту поглядів автора. Цікавим постає факт порівняння Барселони з американським мегаполісом Нью-Йорком: *Испанский Нью-Йорк*. Власна назва *Нью-Йорк* виступає автопрецедентом, який представляє собою відображення у свідомості радянської людини (М. Є. Кольцова) фрагмента навколишнього світу, пов'язаного з особливими індивідуальними уявленнями.

Риторичне питання та персоніфікація: *Была ли она когда-нибудь такой, как сейчас, празднующая свою победу неистовая Барселона?* — вдало привертають увагу читача до образу Барселони. Уся розкіш протиставлена бідності: *страшные, чёрные уголовные трущобы, зловецкий «китайский квартал» — тесные каменные щели в самом центре города, более грязные и опасные, чем портовые клоаки Марселя и Стамбула*. Удале застосування порівняння *чем портовые клоаки Марселя и Стамбула* підтверджує прецедентний характер уживання назв цих портових міст, які постають у свідомості автора в негативному світлі. Цікавим, на наш погляд, постає використання іменника «клоаки». Поняття «клоака» (від лат. *cloaca* — «труба для протоку нечистот») — підземний канал для зливу нечистот; надзвичайно огидне та брудне місце [1]. Уживання цього поняття викликає неприємні асоціації та має негативну оцінку.

У кінці фрагменту тексту, який описує Барселону, М. Є. Кольцов уживає метафори, які виникли завдяки співставленню соціального хвилювання з виверженням вулкану: *Всё сейчас наводнено, запружено, поглощено густой, возбуждённой людской массой, всё всколыхнуто, выплеснуто наружу, доведено до высшей точки напряжения и кипения*. Градація допомагає реалізувати символ вулкану.

Мадрид

«Днём кипит, переливается красками столичная река автомобилей, магазинных витрин, публики, газетчиков, женских нарядов. Но когда небо темнеет и серебряная кастильская луна струится над крышами, когда пронзительно вопит сирена, и щупают небо прожекторы, и глухие взрывы перерывают нервную, притаившуюся тишину, — тогда Мадрид, со своим миллионом жителей, с правительством, с небоскрёбами, становится одинок, как на льдине» [7, с. 150].

Поданий опис іспанської столиці є досить позитивним. Звертають увагу на себе метафори *река автомобилей, магазинных витрин, публики, газетчиков, женских нарядов* та *серебряная кас-*

тильська луна струється над крышами. Звернемо увагу на перелічувальну безсполучникову конструкцію з приєднувальним відтінком: *и щупают небо прожекторы, и глухие взрывы перерывают нервную, притаившуюся тишину.* Друге речення наведеного абзацу за своєю структурою є складно-підрядним реченням з препозитивними однорідними підрядними часу, яке водночас виступає стилістико-синтаксичною фігурою періоду. Ефект градації доходить до найвищої точки. М. Є. Кольцов застосовує також метафору *пронзительно вопит сирена.* Мадрид постає у свідомості автора одним та усамітненим, про що свідчить наступна цитата: *тогда Мадрид, со своим миллионом жителей, с правительством, с небоскребами, становится одинок, как на льдине.* Порівняльний зворот *одинок, как на льдине* допомагає читачу створити у своїй свідомості образ відокремленого від усього світу Мадрида. Сурядний ряд *со своим миллионом жителей, с правительством, с небоскребами* демонструє хаотичність у вживанні однорідних членів речення. Це доводить той факт, що у свідомості автора уряд Іспанії та будівлі поставлені на один шабель.

Валенсія

«Здесь всё выглядит спокойно и мирно. Красивые площади с небоскребами изнывают от жары. На тротуарах под пальмами, за столиками, пьют кофе и вермут, слушают радио. Иногда, обмакнув или посплюнув палец, поднимают вверх — нет ли ветерка с моря. В порту и на рейде много судов, — выгружаются нефть, чугунные болванки, скот из Югославии» [7, с. 54].

У цій та наведених вище цитатах на перше місце автор виносить загальне враження про місто: *Здесь всё выглядит спокойно и мирно.* Автор описує універсально-прецедентний жест, відомий будь-якій людині: *Иногда, обмакнув или посплюнув палец, поднимают вверх — нет ли ветерка с моря.* Такий жест застосовують для визначення напряму вітру. М. Є. Кольцов позитивно оцінює місто та описує спокійну атмосферу, не дивлячись на стан війни в країні, використовуючи епітети *спокойно и мирно.* Як людині, звиклій до помірною клімату, клімат Валенсії здається авторові спекотним. Своє бачення він реалізує за допомогою персоніфікації: *Красивые площади с небоскребами изнывают от жары.* Привертає увагу дієслово *изнывают*, яке означає «томитися від спраги, нудьги, спеки або неробства» [1], вдало підкреслюючи атмосферу в місті.

Толедо

«Толедо было видно издали, замок Алькасар курился на высокой горе дымом двух разбитых башен, фиолетовая лента Тахо круто опоясывала город. На старинных мостах люди в костюмах мексиканских бандитов, в остроконечных соломенных шляпах, с шелковыми цветными лентами на винтовках проверяли въезд и выезд» [7, с. 97].

Фіолетовий колір символізує, здебільшого, загадковість і таємничість, мудрість і містику. Вибір автором саме такого кольору в метафорі *фиолетовая лента Тахо круто опоясывала город* передає містичність річки Тахо й самого міста. Заслугує на увагу метафора *лента Тахо круто опоясывала город*: замість *річка* М. Є. Кольцов використовує метафору *лента*.

Цікавим є вживання символіки, характерної для мексиканських бандитів: *люди в костюмах мексиканских бандитов, в остроконечных соломенных шляпах, с шелковыми цветными лентами на винтовках.* Ми не знайшли зв'язку з Мексикою, тому вважаємо цей вираз автопрецедентом, який демонструє те, що у свідомості автора люди в сомбреро віддзеркалюють образ мексиканських бандитів. Беручи до уваги широту стереотипів автора, можемо припустити, що у свідомості М. Є. Кольцова склався негативний образ мексиканців і, побачивши шляпи, схожі на сомбреро, автор асоціює людей з мексиканцями.

Астурія

«Величественный и красивый горный и приморский край. Глубокие ущелья, острые нагромождения и складки изрезали и вздыблили эту землю. Дороги бегут, возносятся и падают смелыми спиральями. Быстрые реки свергают ледяные воды с высот и, прорвав себе выходы через горные цепи, низвергаются прямо в Атлантический океан. Снежные вершины Морсин и Арамо строго повелевают над горизонтом. В горах и ущельях запряганы маленькие города и посёлки. Это Швейцария плюс Донбасс и немного дальневосточного Приморья. Для Кавказа это слишком мокро и туманно. Совсем недавно эти красоты были приманкой для самых изысканных и избалованных путешественников. Сейчас здесь сезон никак не для туристов. Все течет, все сочится, да и хлеба нет, да и обшая обстановка совсем не уютная. В ущельях гремят выстрелы, льётся кровь» [7, с. 159].

У цьому абзаці звертаємо увагу на метафору *Дороги бегут, возносятся и падают смелыми спиральями. Быстрые реки свергают ледяные воды...*, яка допомагає яскраво передати пейзаж. *Это Швейцария плюс Донбасс и немного дальне восточного Приморья. Для Кавказа это слишком мокро и туманно* — у цьому виразі віддзеркалюється перцептивна база автора, а саме: національно-прецедентні феномени (*Швейцария, Донбасс, Кавказ*), які відомі будь-якому середньостатистичному представнику певної національно-лінгвокультурної спільноти та входять до національної когнітивної бази. Нам також здається цікавим поєднання кардинально протилежних місць: *Это Швейцария плюс Донбасс.* Відомо, що Швейцарія була та є прикладом багатой та розвинутої країни, у той час як Донбас асоціюється із шахтами та тяжкою працею. Зіставлення ідеального (Швейцарія) з неідеальним (Донбас) доводить той факт, що автор помітив в Астурії як плюси, так і мінуси. М. Є. Кольцов

сприймає світ через свою усталену перцептивну базу, яка збагачувалась упродовж усього життя. Тому автор порівнює астурийський край зі своїм рідним краєм та бачить відмінності, наприклад: *Для Кавказа это слишком мокро и туманно*. За допомогою полісиндетону в поєднанні з приєднувальними конструкціями автор створює логічне й інтонаційне виділення, досягаючи ефекту узагальнення, наприклад: *Всё течёт, всё сочится, да и хлеба нет, да и общая обстановка совсем не уютная*.

«Здесь почти нет экзотики и торжественной красоты, которыми налиты там, в Кастилии, каждый полевой бивуак, каждое батальонное знамя, каждый ночной патруль на дороге. Здесь люди подходят к войне не как к спектаклю или стихийному бедствию, а как к делу. Ведут войну по-шахтёрски — серьёзно, упорно» [7, с. 162]. За допомогою прикметникового займенника *каждый* створюється градація. Вважаємо, що розділове зіставлення *как к спектаклю или стихийному бедствию* вжито тут для підсилення виразності мовлення. *Ведут войну по-шахтёрски — серьёзно, упорно* — у цьому реченні вжито прецедентний феномен *по-шахтёрски*, значення якого входить до універсального когнітивного простору. *По-шахтёрски* символізує також тяжку працю та демонструє підхід іспанців до війни як до важкої праці.

Висновки. Завершуючи статтю, присвячену рецепції іспанських міст М. Є. Кольцовим, зазначимо, що автор пройнявся атмосферою іспанського міського ландшафту, побачивши в ньому і щось «своє», і щось «чуже». У дослідженому матеріалі здебільшого зазначена позитивна оцінка іспанських міст. Уживання різноманітних лінгвоімагологічних засобів: лексичних, морфологічних, синтаксичних, когнітивних, стилістичних — для надання оцінки іспанським містам і іспанцям у революційний період свідчить про багатогранність таланту автора як письменника-публіциста, емоційної, допитливої, ерудованої мовної особистості зі своєю мовною картиною світу, яка ґрунтується на поглядах антифашистськи налаштованого радянського суспільства 1930-х років.

Л і т е р а т у р а

1. Толковый словарь Ожегова онлайн. 2008–2017. URL : <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=11229> ; <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=9677>
2. Иванова Л. П. Жанровые основания лингвоимагологического анализа. *Жанры речи*. Саратов, 2016. № 1. С. 148–155.
3. Катаева-Мякинин Е. В. Образ Испании в записках русских путешественников XIX века : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01. Москва, 1999. 133 с.
4. Ларионова М. В. Россия и Испания в зеркале газетно-публицистического дискурса : метафоры и стереотипы. *Вестник МГИМО–Университета*. Москва, 2010. № 2 (11). С. 247–254.
5. Козлова А. А. Образ Испании в исторической и документальной русской прозе XV–XVIII вв. *Новый филологический вестник*. Москва : РГГУ, 2015. Вып. 4 (35). С. 164–173.
6. Конёнкова А. К. Образ Испании в русской живописи второй половины XIX — начала XX вв. Константин Коровин и Александр Головин. *Вестник славянских культур*. Москва, 2012. № XXV. Вып. 3. С. 100–106.
7. Кольцов М. Е. Испанский дневник. Москва : Худож. лит., 1988. 227 с.
8. Панченко Н. Г. Представления о прошлом Испании русских путешественников второй половины XIX века как компонент образа страны и народа. *Омский научный вестник*. Омск, 2012. № 5 (112). С. 52–56.

References

1. *Ozhegov's Explanatory dictionary online* (2008–2017) [*Tolkovyy slovar' Ozhegova online*], available at : <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=11229>; <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=9677>
2. Ivanova, L. P. (2016), «Genre basis of linguoimagological analysis», *Speech Genres* [*Zhanrovyye osnovaniya lingvoimagologicheskogo analiza*], *Zhanry rechi*, Saratov State University, Saratov, vol. 1, pp. 148–155.
3. Kataeva-Myakinin, E. V. (1999), *The image of Spain in the diaries of the Russian travelers of the 20th century : Thesis [Obraz Ispanii v zapiskakh russkikh puteshestvennikov XIX veka : dis. ... kand. filol. nauk : 10.01.01]*, Moscow, 133 p.
4. Larionova, M. V. (2010), «Russia and Spain in the mirror of journalistic discourse : metaphors and stereotypes», *MGIMO Review of International Relations* [*Rossiia i Ispaniya v zerkale gazetno-publitsisticheskogo diskursa : metafory i stereotipy*, *Vestnik MGIMO–Universiteta*], Moscow, vol. 2 (11), pp. 247–254.
5. Kozlova, A. A. (2015), «The image of Spain in documental and historical Russian prose of the 15th–XVIIIth centuries», *The New Philological Bulletin* [*Obraz Ispanii v istoricheskoy i dokumental'noy russkoy proze XV–XVIII vv.*], *Novyy filologicheskyy vestnik*, Russian State University for the Humanities, Moscow, vol. 4 (35), pp. 164–173.
6. Konenkova, A. K. (2012), The image of Spain in Russian painting of the second half of the 19th — early 20th centuries. Konstantin Korovin and Alexander Golovin, *Bulletin of Slavic cultures* [*Obraz Ispanii v russkoy zhivopisi vtoroy poloviny XIX — nachala XX vv.* Konstantin Korovin i Aleksandr Golovin, *Vestnik slavyanskikh kul'tur*], Moscow, No. 25, vol. 3, pp. 100–106.
7. Koltsov, M. E. (1988), *The Spanish diary [Ispanskiy dnevnik]*, Moscow : Khudozhestvennaya literatura, 1988, 227 p.
8. Panchenko, N. G. (2012), «Representations of the past of Spain by Russian travelers of the second half of the 19th century as a component of the image of the country and people», *Omsk Scientific Bulletin* [*Predstavleniya o proshlom Ispanii russkikh puteshestvennikov vtoroy poloviny 19 veka kak komponent obraza strany i naroda*], *Omskiy nauchnyy vestnik*, Omsk, vol. 5 (112), pp. 52–56.

ПРОКОПОВИЧ Наталия Юрьевна,

аспирант кафедры славянских языков, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова; ул. Пирогова, 9, г. Киев, 01601, Украина; тел.: +38 0930200580; e-mail: prokopovychn@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0987-6474

ИСПАНСКИЕ ГОРОДА В ОЦЕНКЕ М. Е. КОЛЬЦОВА (ЛИНГВОИМАГОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Аннотация. В эпоху глобализации прослеживается процесс интегрирования и унификации культур. Впрочем, возрастает интерес одной народности к другой, к стереотипам, которые сложились по отношению к той или иной народности. Очевидной является противоположная тенденция сохранения самобытности нации, в результате чего интерес к самоидентификации народов возрастает. Язык как зеркало культуры формирует образы одних народов в восприятии других, отображает национальную картину мира и процессы, вызванные современными социально-политическими изменениями. Следовательно, возникает необходимость изучения вербализованных форм образов одних народов в сознании других. **Цель** статьи — проанализировать в лингвоимагологическом аспекте восприятие испанских городов известным русским писателем-публицистом Михаилом Ефремовичем Кольцовым в период его пребывания в революционной Испании 1936–1939 гг. **Объектом** исследования выступают текстовые фрагменты, в которых автор описывает испанские города и поведение их жителей, выражая при этом определённую оценку. **Предмет** рассмотрения — вербализация оценки испанских городов в лингвоимагологическом аспекте. **Материалом** исследования является текст книги М. Е. Кольцова «Испанский дневник». В процессе исследования использовались описательный метод, метод стилистической интерпретации, приёмы семантического, лингвокультурологического, прецедентного анализа. **Результаты** исследования могут использоваться в дальнейших разработках теории и истории языка, литературы, общества, в учебном процессе в курсах лексикологии русского языка, страноведения, лингвострановедения, межкультурной коммуникации, лингвоимагологии. **Выводы.** В исследованном материале чаще всего даётся положительная оценка испанских городов. Употребление различных лингвоимагологических средств: лексических, морфологических, синтаксических, когнитивных, стилистических — для оценивания испанских городов и испанцев в революционный период свидетельствует о многогранности таланта автора как писателя-публициста, эмоциональной, любознательной, эрудированной языковой личности со своей языковой картиной мира, которая основывается на взглядах антифашистски настроенного советского общества 1930-х гг.

Ключевые слова: лингвоимагологический анализ, оценка, М. Е. Кольцов, испанский город.

Natalia Yu. PROKOPOVYCHN,

postgraduate student of Chair for Slavonic, National Pedagogical Dragomanov University; 9 Pyrohov st., Kyiv, 01601, Ukraine; +38 0930200580; e-mail: prokopovychn@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0987-6474

SPANISH CITIES IN THE EVALUATION OF M. KOLTSOV (LINGUOIMAGOLOGICAL ASPECT)

Summary. In the age of globalization, the process of integration and alignment of cultures is traced. Admittedly, the interest of one nation to another one and to the stereotypes, which have been formed, is constantly growing. There is apparently an opposite tendency of preservation of national identity, as a result the interest to national identity is increasing. Language mirrors national images of one nation in the perception of other one, reflects a national world picture and processes generated by some modern social and political changes. Hence, there is the necessity to learn the verbalized images of one nations in the consciousness of others. The **purpose** of the article is to analyze, in the linguo-imagological aspect, the perception of Spanish cities by the famous Russian writer and publicist Mikhail Efremovich Koltsov during his stay in revolutionary Spain from 1936–1939. The **object** of the study is text fragments in which the author describes Spanish cities and the behavior of their inhabitants, while expressing a certain assessment. The **subject** of this research is the verbalization of the assessment of Spanish cities in the linguo-imagological aspect. The **material** of the study is the text of the book by M. E. Koltsov «The Spanish Diary». In the research process, a descriptive **method**, a method of stylistic interpretation, methods of semantic, linguocultural, and case analysis were used. The **results** of the study can be used in further development of the theory and history of language, literature, society, in the educational process in the courses of lexicology of the Russian language, regional studies, linguistic studies, intercultural communication, linguo-imagology. **Conclusions.** In the material under analysis there is mostly a positive evaluation of the Spanish cities. The usage of different linguoimagological means: lexical, morphological, syntactic, cognitive, stylistical for the evaluation of the Spanish cities and their citizens in the revolution period shows the complexity of the author's talent as a publicistic writer, as an emotional, curious, intelligent language personality with his own linguistic view of the world which is based on the views of the anti-fascist soviet society of the 1930s.

Key words: linguo-mathematical analysis, evaluation, M. E. Koltsov, Spanish city.

Статтю отримано 25.09.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187754>

УДК 811.161.1'22:316.77:394.014(478.9)

РОМАНЕНКО Виктория Андреевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка и межкультурной коммуникации Приднестровского государственного университета имени Т. Г. Шевченко, ул. 25 Октября, 128, г. Тирасполь, 3300, Молдова; тел.: +373(533)79501; e-mail: vita28-28@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-8769-3449

МИЗЕРНЮК Виорика Тимофеевна,

магистрант кафедры русского языка и межкультурной коммуникации Приднестровского государственного университета им. Т. Г. Шевченко, ул. 25 Октября, 128, г. Тирасполь, 3300, Молдова; тел.: +373(533)79501; e-mail: vita28-28@mail.ru

ФРАГМЕНТЫ КОММУНИКАТИВНО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА ГОРОДА ТИРАСПОЛЯ

Аннотация. *Цель* нашего исследования определяется стремлением дешифровать культурные коды города Тирасполя. *Объект* анализа — некоторые фрагменты тираспольского городского пространства. *Предмет* исследования — своеобразие коммуникативного поля городского пространства, трансляция смыслов которого осуществляется вербальными и невербальными средствами. *Методологическую* основу исследования составили процедуры описательного, семиотического, интертекстуального методов. В *результате* проведённого исследования был представлен культурно-коммуникативный портрет городского пространства столицы Приднестровья, определены некоторые группы онимов, имеющих страноведческие и идеологические коннотации. *Выводы.* Исторические следы, проявляемые со временем, оставляют маркировки в городском культурно-семиотическом пространстве, важное место в котором занимают ландшафтные топосы, памятники, здания, другие архитектурные сооружения, некоторые учреждения, формирующие систему культурных индексов города, поскольку связаны с историческими событиями, деятельностью отдельных личностей и коллективов, с прецедентными событиями регионального и международного значения. В городском койне это находит выражение в специфической системе урбанонимов, включающих топонимы (больше всего годонимов), возникшие на основе прецедентных антропонимов, геортонимов, хрононимов, а также эргонимы, гемеронимы, артионимы и другие онимы. *Практическое применение* результатов исследования возможно при изучении коммуникативных регистров передачи и сохранения информации с помощью объектов городской среды, воспринимаемой как семиотический текст, а также при изучении способов трансляции национально-культурного и регионального наследия.

Ключевые слова: городская среда, коммуникативно-культурное пространство, код, оним, текст, регистр передачи информации.

Постановка проблемы. Городское пространство выступает ареной взаимодействия множества различных субкультур. Это даёт возможность транслировать из прошлого в настоящее и из настоящего в будущее ценности, нормы, ментальные коды разных национальных культур. Актуальность исследования обусловлена необходимостью создания культурно-коммуникативного портрета городского пространства города Тирасполя, который сегодня является столицей не признанной мировым сообществом Приднестровской Молдавской Республики. Данный аспект изучения городского дискурса недостаточно исследован в науке.

Связь с предыдущими исследованиями. В своём исследовании мы опирались на труды Р. Барта, В. Иванова, Т. В. Кашкабаш, Ю. М. Лотмана, И. Е. Лункарь, В. Полушина, Е. Н. Степанова и других учёных [1–9]. Работы этих учёных служат концептуальной базой данного исследования.

Постановка задач исследования. Цель нашего исследования определяется стремлением дешифровать культурные коды города Тирасполя. Объектом анализа послужили некоторые фрагменты тираспольского городского пространства. Предметом исследования стало своеобразие коммуникативного поля тираспольского городского пространства, трансляция смыслов которого осуществляется вербальными и невербальными средствами. Методологическую основу исследования составили процедуры описательного, семиотического, интертекстуального методов. Теоретическим основанием исследования являются положения теории коммуникации, так как городское пространство представляет собой семиотический текст, существующий не сам по себе, а только как одно из звеньев коммуникативной цепочки: адресант—текст—адресат. Согласно гипотезе нашего исследования, культурные индексы городского пространства образуют сложную коммуникативную парадигму, включающую в себя ландшафт, архитектуру, памятники, объекты топонимии и др., влияющую на адресата, формируя его как личность. Материалом исследования послужили объекты городского пространства, имеющие наиболее значимое смысловое содержание, а именно: ландшафт, архитектурные ансамбли, памятники, бюсты, прецедентные имена (имена исторических личностей разных эпох; названия улиц, переулков и проч.).

Изложение основного материала. Тема нашего исследования определяется стремлением дешифровать культурные коды города Тирасполя, так как городское культурное пространство представ-

ляет собой сложное коммуникативное поле, трансляция смыслов которого осуществляется как вербальными, так и вербальными средствами.

Расположенные в центре Тирасполя **бюсты Франца де Воллана и Екатерины II** представляют собой иконические знаки, где в плане озабочено выступают образы конкретных исторических лиц. Франц де Воллан (Франц-Павел Сент-Деволан; François Sainte de Wollant) (1752–1818) — первый инженер в армиях Г. А. Потемкина и А. В. Суворова, первый архитектор Одессы, Новочеркаска, Тирасполя, Овидиополя и ряда других городов.

Бюст Франца де Воллана

Бюст Екатерины II

Бюст Ф. де Воллана установлен рядом с бюстом Екатерины II, которая своим указом основала крепость на месте современного Тирасполя. Оба памятника изготовлены по проекту одесского скульптора Александра Токарева и открыли в канун 215-летия Тирасполя. В синтаксическом пространстве города бюсты располагаются напротив памятника А. Суворову, поддерживая друг друга стилистической и смысловой рифмой.

Площадь Суворова (главная площадь города) в разное время называлась Покровской площадью, площадью Сталинской Конституции, площадью Советской Конституции, с 1992 года — площадью Суворова. В разное время площадь выглядела соответственно определённому историческому периоду, вписываясь в контекст времени. На одной из иллюстраций площадь снята со стороны *танка*. Ясно виден красно-белый плакат с изображением В. И. Ленина — индексальный знак советской эпохи. На другой иллюстрации изображена современная площадь (после 1992 года), так как виден плакат с гербом ПМР. Название площади визуально акцентировано скульптурой Александра Васильевича Суворова на коне, имя которого является прецедентным, имеющим позитивный энциклопедический фон благодаря военным победам, которые были одержаны под его руководством.

Интересно, что национальные коды часто эксплицируются в гастрономическом дискурсе. Оформление экстерьеров, интерьеров ресторанов, кафе, баров, закусовых — явное тому подтверждение [10].

Так, интерьер и экстерьер *кафе-бара «Куманёк»* индексируют особенности украинской культуры. Значение названия «Куманёк» раскрывается следующим образом: «родственное лицо, крёстный отец по отношению к родителям крестника и его крёстной матери». Название намекает на посиделки с родственниками в уютной атмосфере украинского дома. Объект удачно вписан в синтаксическое пространство, то есть расположен среди таких же одноэтажных домиков старой части города, принося неповторимый национальный колорит.

К числу индексальных национальных элементов относятся эмблема аиста на въезде в город со стороны города Бендеры, мозаичное панно в молдавском стиле на домах в центре города, скульптурная группа под названием «Три молдаванина» на въезде в город со стороны села Суклея и др.

С помощью метода анкетирования мы определили степень влияния городской среды на эмоциональное состояние жителей и гостей города. Позитивная оценка городской среды характеризуется чувством гордости и уникальности окружающей среды через заложенную символику городского пространства и эстетическую привлекательность городских районов.

Выводы. Таким образом, исторические следы, проявляемые со временем, оставляют маркировки в городском культурно-семиотическом пространстве, важное место в котором занимают ландшафтные топосы, памятники, здания, другие архитектурные сооружения, некоторые учреждения, формирующие систему культурных индексов города, поскольку связаны с историческими событиями, деятельностью отдельных личностей и коллективов, с прецедентными событиями регионального и международного значения. В городском же койне это находит выражение в специфической системе урбанонимов, включающих топонимы (больше всего годонимов), возникшие на основе прецедентных антропонимов, геортонимов, хрононимов, а также эргонимы, гемеронимы, артионимы и некоторые другие онимы. Городское пространство выступает ареной взаимодействия множества различных субкультур. Это позволяет транслировать из прошлого в настоящее и из настоящего в будущее ценности, нормы, ментальные коды разных национальных культур.

Перспективы исследования. В дальнейшем исследовании мы предполагаем изучить аспект глобализационного воздействия массовой культуры на семиотику и коммуникативно-культурное пространство Тирасполя.

Л и т е р а т у р а

1. Барт Р. Семиотика : Поэтика / пер. с фр., ред. Г. К. Косиков. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
2. Иванов В., Паламарь А. Приднестровская Молдавская Республика : История. Города и районы. Экономика. Тирасполь, 2005. 69 с.
3. Из истории родного города. К 205 юбилею Тирасполя : сб. научно-популярных очерков / ред. Н. В. Дымченко, А. А. Мельничук. Тирасполь, 1997. 152 с.
4. Кашкабаш Т. В. Городское визуальное коммуникативное пространство как фактор социальной интеграции (на примере г. Москвы) : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 24.00.00. Москва : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2014. 18 с.
5. Лотман Ю. М. О двух моделях коммуникации в системе культуры. *Статьи по семиотике и топологии культуры*. Таллинн : Александра, 1992. Т. 1. С. 76–89.
6. Лункарь И. Е. Архитектурно-градостроительные тенденции XX века, их некоторое влияние на формирование архитектурно-пространственного облика города Тирасполь. *Приднестровское наследие : материалы научно-практической конференции «Культурное наследие в системе духовных ценностей приднестровского общества»*. Тирасполь, 2008. Вып. 1. С. 107–112.
7. Полушин В. Тирасполь на грани столетий. Тирасполь, 1996. Кн. 2. 515 с.
8. Степанов Е. Н. Факторы формирования одесской урбанотопонимии. *Записки ономастики : сб.наук. праць*. Одеса : АстроПринт, 2000. Вып. 4. С. 12–22.
9. Трушина Л. Е. Интерпретация визуальных текстов городского пространства. *Материалы научной конференции. 26–27.09. 2000 г. : тезисы докладов и выступлений*. СПб., 2000. С. 155–157.
10. Шумарина Т. Ф., Ма Синьюэ. Фразеологизм как элемент суггестивного дизайна. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2019. № 31. С. 26–31.

References

1. Barthes, R. (1989), *Semiotics : Poetics : transl. from French [Semiotika : Poetika, per. s fr.]*, G. K. Kosikov (ed.), Progress Publishing House, Moscow, 616 p.
2. Ivanov, V.? Palamar', A. (2005), *Transnistrian Moldavian Republic: History. Cities and areas. Economy [Pridnestrovskaya Moldavskaya Respublika : Istoriya. Goroda i rayony. Ekonomika]*, Tiraspol, 69 p.

3. N. V. Dymchenko, A. A. Mel'nichuk (eds.) (1997), *From the history of the hometown. To the 205th anniversary of Tiraspol: Collection of popular science essays [Iz istorii rodnogo goroda. K 205 yubileyu Tiraspolya : sb. nauchno-populyarnykh ocherkov]*, Tiraspol, 152 p.
4. Kashkabash, T. V. (2014), *Urban visual communication space as a factor of social integration (on the example of Moscow) : Author's thesis [Gorodskoye vizual'noye kommunikativnoye prostranstvo kak faktor sotsial'noy integratsii (na primere g. Moskvy) : dis. ... kand. sotsiol. nauk : 24.00.00]*, Moscow State University, Moscow, 18 p.
5. Lotman, Yu. M. (1992), «On two models of communication in the cultural system», *Articles on semiotics and cultural topology [«O dvukh modelyakh kommunikatsii v sisteme kul'tury», Stat'i po semiotike i topologii kul'tury]*, Alexandra, Tallinn, vol. 1, pp. 76–89.
6. Lunkar', I. Ye. (2008), «Architectural and urban trends of the XXth century, their some influence on the formation of the architectural and spatial appearance of the city of Tiraspol», *Transnistrian heritage : materials of the scientific-practical conference «Cultural heritage in the system of spiritual values of Transnistrian society» [«Arkhitekturno-gradostroitel'nyye tendentsii XX veka, ikh nekotorye vliyaniye na formirovaniye arkhitekturno-prostranstvennogo oblika goroda Tiraspol'», Pridnestrovskoye naslediye : materialy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Kul'turnoye naslediye v sisteme dukhovnykh tsennostey pridnestrovskogo obshchestva»]*, Tiraspol, Issue 1, pp. 107–112.
7. Polushin, V. (1996), *Tiraspol on the verge of centuries [Tiraspol' na grani stoletiy]*, Tiraspol, vol. 2, 515 p.
8. Stepanov, Ie. N. (2000), «Factors of Odessa urban toponymy formation», *Opera in Onomastica*, [«Fakty formirovaniya odesskoy urbanotoponimii», *Zapysky z onomastyky*], Odessa I. I. Mechnikov National University, AstroPrint, Odessa, vol. 4, pp. 12–22.
9. Trushina, L. Ye. (2000), «Interpretation of visual texts of urban space», *Materials of the scientific conference, Sept. 26–27.2000 : abstracts of reports and speeches [«Interpretatsiya vizual'nykh tekstov gorodskogo prostranstva», Materialy nauchnoy konferentsii, 26–27.09.2000 g. : tezisy dokladov i vystupleniy]*, St. Petersburg, pp. 155–157.
10. Shumarina, T. F., Ma Xinyue (2019), «Phraseological unit as an element of suggestive design», *Mova / Language [«Frazеологізм як елемент suggestivного дизайну», Mova : naukovo-teoretychnyi chasopys z movoznavstva]*, Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publishing House, vol. 31, pp. 26–31.

РОМАНЕНКО Вікторія Андріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та міжкультурної комунікації Придністровського державного університету імені Т. Г. Шевченка, вул. 25 Жовтня, 128, м. Тирасполь, 3300, Молдова; тел.: +373 (533) 79501; e-mail: vita28–28@mail.ru; ORCID ID: 0000–0002–8769–3449

МІЗЕРНЮК Віорика Тимофіївна,

магістрант кафедри російської мови та міжкультурної комунікації Придністровського державного університету імені Т. Г. Шевченка, вул. 25 Жовтня, 128, м. Тирасполь, 3300, Молдова; тел.: +373 (533) 79501; e-mail: vita28–28@mail.ru

ФРАГМЕНТИ КОМУНІКАТИВНО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ МІСТА ТИРАСПОЛЯ

Анотація. *Мета* описаного дослідження — дешифрувати деякі культурні коди міста Тирасполя. *Об'єкт* аналізу — фрагменти тираспольського міського простору. *Предмет* дослідження — своєрідність комунікативного поля міського простору, трансляція смислів якого здійснюється вербальними та невербальними засобами. *Методологічну* основу дослідження склали процедури описового, семіотичного, інтертекстуального методів. У результаті проведеного дослідження був представлений культурно-комунікативний портрет міського простору столиці Придністров'я, визначені деякі групи онімів, що мають країнознавчі та ідеологічні конотації. *Висновки.* Історичні сліди, що виявляються з часом, залишають маркування в міському культурно-семіотичному просторі, важливу роль у якому відіграють топи, пам'ятники, будівлі, інші архітектурні споруди, деякі установи, що формують систему культурних індексів міста, оскільки пов'язані з історичними подіями, діяльністю окремих особистостей і колективів, із прецедентними подіями регіонального та міжнародного значення. У міському коїне це відображає специфічна система урбанонімів, що включає топоніми (найбільше годонімів), що виникли на ґрунті прецедентних антропонімів, геортонімів, хрононімів, а також ергоніми, гемероніми, артіоніми та інші оніми. *Практичне застосування* результатів дослідження можливе в процесі вивчення комунікативних реєстрів передачі та збереження інформації за допомогою об'єктів міського середовища, яке вважають семіотичним текстом, а також у вивченні способів трансляції національно-культурної та регіональної спадщини.

Ключові слова: міське середовище, комунікативно-культурний простір, код, онім, текст, реєстр передачі інформації.

Victoria A. ROMANENKO,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Russian Language and Intercultural Communication Department, Taras Shevchenko Transnistria State University; 128, October 25 str., Tiraspol, 3300, Moldova; tel.: +373 (533) 79501; e-mail: vita28-28@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-8769-3449

Viorika T. MIZERNIUK,

Master student of the Russian Language and Intercultural Communication Department, Taras Shevchenko Transnistria State University; 128, October 25 str., Tiraspol, 3300, Moldova; tel.: +373 (533) 79501; e-mail: vita28-28@mail.ru

FRAGMENTS OF THE COMMUNICATIVE AND CULTURAL SPACE OF THE CITY OF TIRASPOL

Summary. The *purpose* of this study is determined by the desire to decipher the cultural codes of the city of Tiraspol. The *object* of analysis is some fragments of the Tiraspol urban space. The *subject* of research is the originality of the communicative field of urban space, the translation of the meanings of which is carried out by verbal and non-verbal means. The *methodological* basis of the study was made up of the procedures of descriptive, semiotic, intertextual methods. As a *result* of the study, a cultural and communicative portrait of the Transnistria capital urban space was presented, some groups of onyms with regional and ideological connotations were identified. **Conclusions.** The historical traces manifested over time leave markings in the urban cultural and semiotic space. Urban areas, monuments, buildings, other architectural structures, some institutions that form the cultural index system of the city take in this space an important position, since they are associated with historical events, the activities of individuals and collectives, with precedent events of regional and international significance. In the city koynе, the specific system of urbanonyms, including toponyms (most of all hodonyms) that arose on the basis of precedent anthroponyms, georhonyms, chrononyms, as well as ergonyms, hemeronyms, artonyms and other onyms expresses these phenomena. The *practical application* of the research results is possible in the study of communicative registers for the transmission and storage of information using objects of urban environment, perceived as a semiotic text, as well as in studying methods of broadcasting national-cultural and regional heritage.

Key words: urban environment, communicative and cultural space, code, name, text, information transmission register.

Статтю отримано 12.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187788>

УДК 811.161.2.276.1 «18»

САХАРОВА Ольга Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мов Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського; вул. Архітектора Городецького, 1-3/11, м. Київ, 01001; тел.: +38 0672498349; e-mail: olsakh@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-1879-6660

УРБАНІСТИЧНІ МАРКЕРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ДРАМАТУРГІЙНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. *Метою* дослідження є аналіз вербальних маркерів, що презентують зміст урбаністичного простору в авторських ремарках та мовленні персонажів, для виокремлення змістовних доміант, які переважають у текстах сучасної української драматургії. *Об'єктом* вивчення є описи урбаністичного простору в ремарках та вербальні рефлексії, що пов'язані з життям у місті, у партіях персонажів. *Предмет* дослідження — способи вербалізації урбаністичної теми в текстах сучасної української драматургії. *Матеріалом* дослідження виступають тексти української драматургії кінця ХХ — початку ХХІ століть. *Методичним підґрунтям* є елементи описового, контекстуального методів і дискурс-аналізу. *Результатом* дослідження є виявлення двох способів зображення урбаністичного простору в ремарках: зовнішній та внутрішній. До зовнішнього належать описи вулиць, парків, а до внутрішніх — помешкань, офісів, установ. Відтворення зовнішнього урбаністичного простору окреслені, переважно, знаками із негативними конотаціями (*зі збереженням двох стін, годинник з порожнім циферблатом*), а внутрішнього — доповненням до характеристики дійових осіб (*На лоджії у Антона — стілець і столик з потільничкою. На лоджії у Петровича теж стілець і столик, на якому купа газет і великий армійський бінокль*). Вербальні рефлексії персонажів відтворюють найрізноманітніші його інтерпретації: як простір для втілення мрій, ідей, проєктів; як протиставлення природі; як простір хоч і травматичний, але такий, що містить спогади про власне життя. **Висновки:** в текстах сучасної української драматургії широко представлено урбаністичний простір, який презентовано різними рівнями маркерів: у ремарках і рефлексіях персонажів.

Ключові слова: драматургійний дискурс, ремарки, партії персонажів, урбаністичні маркери, урбаністичний простір.

Формулювання проблеми. Драматургійний дискурс є складним феноменом що об'єднує не лише літературу і мистецтво, але й різні комунікативні та семіотичні системи. Віддзеркалюючи різноманітні екзистенційні ситуації за допомогою відтворення процесу комунікації, драматичний твір існує і як жанр літератури, і як текстовий матеріал для театральної вистави. Драматургійний дискурс виявляється своєрідним дзеркалом буття у текстовій, театральної іпостасях, як феномен мистецтва

та літератури. На думку М. А. Голованьової, драма наближена до життя більше, ніж інші види літератури [3], а театр, на нашу думку, має цю саму специфіку, що вирізняє його серед інших мистецтв. Отже, вивчення антропонімічних феноменів на матеріалі драматичного тексту видається перспективним напрямом лінгвістики.

Зв'язок з попередніми дослідженнями. Науковці аналізують драматичні твори в комунікативному [5; 6], комунікативно-когнітивному [1] аспектах, розкриваючи процеси на прикладі творчості окремих драматургів [1; 7; 2; 13] або певних періодів історії драматургії [4; 6; 8]. У фокусі дослідників опиняються питання також питання модальності [8], комічного [13] тощо. Найповніший опис драматургійного дискурсу представлено в докторській дисертації В. В. Корольової «Сучасний український драматургійний дискурс: комунікативна структура та прагматика» [5]. Різні аспекти урбанолінгвістики досліджено в багатьох працях Є. М. Степанова [9–12].

Формулювання завдань. Метою запропонованої статті є аналіз вербальних маркерів, що презентують зміст урбаністичного простору, в текстах сучасної української драматургії. Об'єктом є описи урбаністичного простору в ремарках та вербальні рефлексії, що пов'язані з життям у місті, у партіях персонажів. Предмет дослідження — способи вербалізації урбаністичної теми в текстах сучасної української драматургії. Дослідження здійснено за допомогою елементів описового, контекстуального методів та дискурс-аналізу.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження було доведено, що урбаністичні маркери представлено в авторських ремарках і в партіях персонажів. Описи міста в авторських ремарках віддзеркалюють як зовнішній, так і внутрішній урбаністичний простір. До зовнішнього належать зображення міського ландшафту: вулиці, парки, перехрестя, а до внутрішнього — квартири, помешкання, деякі інші об'єкти (офіси, організації, навчальні заклади тощо).

Змалювання зовнішнього урбаністичного простору подається деталізовано: *Центральною компонентою декорації є вуличне перехрестя: два міських шляхи перетинаються ближче до авансцени, і один з них спрямований углибину* (О. Денисенко «Травень — Вересень»).

Загальне окреслення топографічних фактів набувають символічного значення: *Той шлях, який спрямований у глибину сцени, на своєму кінці закручується, стаючи дубки, і перетворюється, як у ролердромі, на круту стіну, котра неначе губиться у зелені каштанів і слянци лискуних шибко багатопверхових будинків. Так само вже ближче до авансцени той шлях, який перпендикулярний шляхові, спрямованому углибину, теж може закручуватися угору одним чи обома своїми кінцями і може бути використаний як ролердром* (О. Денисенко. Травень — Вересень).

Ремарка виступає своєрідним способом комунікації драматурга з постановниками вистави. Автор висловлює своє бачення художнього простору у формі поради, припущення, пропозиції, про що заявляє прямо або метафорично (*Такий сценографічний принцип не є догмою, а є лише авторською пропозицією, і, отже, будь-яке інше сценографічне вирішення — можливе і прийнятне без ролердрому зі збереженням двох стін з помешканнями нагорі, як опорних точок декорації, без яких неможливі вертикальні композиції, що є важливим для розвитку дії*) (О. Денисенко. Травень — Вересень).

Іншим способом змалювання урбаністичного простору було виявлено вулицю та поліпропозитивний символ — годинник: *Посеред сцени — широка колона, вгорі на колоні — глобус, під глобусом — годинник з порожнім циферблатом* (А. Багряна. Боги вмирають від нудьги). Проте драматург далі фокусує увагу на інших символах: *Виходить ТАРАС, одягнений по-сучасному, тримає букет квітів. Роззирається навсідич, підходить до колони, звіряє час на своєму годиннику, обходить довкола, тоді зупиняється ліворуч, обіпершись об колону і замріяно чекає. З іншого боку сцени виходить СОЛОМІЯ, одягнена скромно, трохи по-старомодному, в руках тримає парасольку й сумочку. Теж дивиться на годинник, роззирається, але не бачить хлопця, дістає із сумочки дзеркальце, чепується, стає з іншого боку колони* (А. Багряна. Боги вмирають від нудьги).

Ще один маркер урбаністичного простору: сквер із скульптурами. Він виникає в описі мимохідь: *Дія відбувається на початку 2000-х років. Декорації перед очима глядачів ставлять та міняють два хлопці: вони ж двірники, асистенти, охоронці. Можна обмежитися тільки зміною таблички на одних дверях, що постійно є на сцені. Край сцени — лавочка, на якій — сидяча скульптура самотньої жінки, з пози котрої видно, що вона мала поруч особу-співбесідницю* (Б. Мельничук. Актор і блазні).

Відповідно, відтворення урбаністичних символів зовнішнього простору супроводжується символічними значеннями стіни, ходінням по колу, коли неможливо побачити одне одного, та втратою співрозмовників.

Опис внутрішнього урбаністичного простору зазвичай доповнює образ персонажа та передає частково дизайнерські пріоритети часу: *Однокімнатна квартира Антона на десятому поверсі. Стіл, диван, шафа для одягу із вмонтованим дзеркалом. Справа, в глибині сцени, — двері у ванну кімнату. Посередині, теж в глибині, — входні двері в квартиру. На передньому плані справа окремим сегментом — видовжена лоджія, розділена перегородкою. Ліва сторона належить Антону, права — сусіду, Петровичу. Лоджія з боку авансцени оперезана перилами, а з тильного боку на кожній із двох частин дверей, через які будуть входити кожен на свою половину лоджії*

Антон і Петрович. Через перегородку вони будуть спілкуватися, зазирати одне до одного (А. Наумов. Ліки від Майї).

Щоразу кімнати / квартири вимальовуються драматургами дуже детально: *Вітальня майже нової квартири. Праворуч — стінка. Ліворуч, коло дивана, — довгий низенький столик, що тепер у багатьох сім'ях править і за стіл обідній, не кажучи вже про чайний. Два крісла. Не обійтись без телевізора. Саме собою, торшер. Ліворуч — двері у кімнату батьків, прямо — двері у кімнату Сергія, двері праворуч ведуть до передпокою, кухні і т. д. З кімнати Сергія лунуть по квартирі звуки біту. На те й магнітофон. На дивані бабуся читає газету. Дзвонить телефон (Я. Стельмах. Привіт, синичко!).* Поширеним є введення позиції автора, його оцінки, висловленої імпліцитно через посесивний предикат у значенні негативної оцінки (*Не обійтись без телевізора*) або за допомогою вставної конструкції (*Саме собою, торшер*).

Опис екзистенційного простору майбутніх героїв може поєднувати опис помешкання з появою дійових осіб, невербальна поведінка яких є натяком на подальші події: *Двокімнатна квартира-сталінка. Кімната дівчат. Мінімум меблів — два ліжка, стіл, стілець, велика шафа. На столі — новенький комп'ютер. З обстановки помітно, що кімнату займають особи з протилежними смаками. До кімнати заходить Оля. Плаче. Вмикає сумну мелодію, з-під ліжка дістає велику валізу, а з валізи — гаманець, перераховує гроші. Починає ще більше плакати (Н. Уварова. Шах-райки).*

Багатомірний урбаністичний простір буття персонажів містить як квартири, так і певні установи, організації, офіси, прогнозуючи подальше сценічне втілення: *Ліворуч на сцені кімната із взідними дверима теж ліворуч. В кімнаті стіл, ліжка, велике дзеркало, шафа, якісь інші предмети побуту. Оскільки ця кімната — одна для Ольги, Ганни і Вікторії, тому відповідно до подій, потрібна деяка трансформація побуту. Але обов'язково в кімнаті Ольги — портрет Альберта у светрі, в кімнаті Ганни — його ж портрет в літній сорочці, а в кімнаті Вікторії — в малиновому піджаку.*

Праворуч на сцені — фрагмент приміщення апеляційного суду, де навкис (з метою кращого ракурсу) до глядацького залу три суддівські стільці з високими спинками, перед якими — довгий стіл для ділових паперів із стопками справ, а перед столом — табуретка для відповідача (А. Наумов. Жінки в мантіях).

Багатомірність виявляється й у зображенні різних урбаністичних помешкань, що символізують, відповідно, різні способи життя та картини світу персонажів: *На сцені — дві умовно позначені квартири. І якщо ліва половина, з люстрою і світильниками «під старовину» і такими ж, а можливо, й насправді старовинними меблями, аж ніяк не позбавленими смаку, — квартира Олега, де повністю панує Мати, то права, із скромним і доречним ублаженням, — кімната і кухня, де живе Тоня (Я. Стельмах. Гра на клавісинах).*

Детальний опис оздоблення зазвичай красномовний, має поліфункційну систему знаків епохи, соціуму, особистостей, що в ньому перебувають: *Приміщення сторожів смітника — сторожка. Стіни обклеєні старими шпалерами і репродукціями художніх картин (в основному з оголеними жіночими тілами). Вирізняється репродукція картини Леонардо да Вінчі «Мона Ліза (Джоконда)», на якій кульковою ручкою домальовані жінці вуса та бакенбарди... По-центру приміщення — стіл, накритий замусолоною клеючастою скатертю. Кругом столу — стільці. Справа від столу — невелика тумбочка, на якій лежить старенький радіоприймач. В приміщенні звалено картонні коробки, кілька дерев'яних ящиків. Одне єдине вікно закрито брудною занавіскою. Зліва — двері з виламаним замком. Приміщення освітлюється електричною лампою без абажура (І. Юзюк. Портфоліо).*

Урбаністична тема в партіях персонажів не має таких чітких маркерів. У численних репліках, діалогах, монологах дійові особи певним чином виходять на проблему ролі міста в житті особистостей. У різних контекстах дійові особи можуть бути представлені як суб'єкти творення урбаністичних локацій. Тоді домінує значення простору для втілення мрій, ідей, проєктів: *Це мінімалістський європейський постмодерн. Нічого зайвого, все максимально раціоналізовано й продумано, строгість і аскетизм форм, але форм унікальних. Всі фронтальні стіни будуть зроблені зі скла й заліза. Це буде символізувати прозорість, початок відліку нового часу, нову епоху, відкритість до світу, до технологій (Ж. Безп'ятчук. Некласична людина).*

Проте, в переважній більшості, персонажі представлені як об'єкти урбаністичного буття. І в ньому місто зображене як простір травматичний: *Лідія Миронівна. Що трапилось, питаєш? Все за відомою формулою. Ти йшла, автівка їхала. Але ви чомусь не розминулись. Після чого ти не опритомніла, а от автівка далі поїхала. Та так швидко, що тільки її й бачили. А тебе наша не дуже «швидка» доставила в лікарню. Прямо на операційний стіл. А Ігор Олексійович склеїв тебе. І, виходить, успішно. Я зрозуміло виклала хвилюючі подробиці автодорожнього чепе з тобою? (А. Наумов. Пацієнтка найкращого хірурга).*

Певні сюжетні колізії зумовлюють імпліцитне відтворення урбаністичного простору як завеликого та незручного:

Грець-Апонькіна. Чудова перспектива розмістити кафедру за шістдесят кеме від універса.

Не давай. Зате ближче до реальної економіки.

Сичук. Вас будуть підвозити маршруткою, так що не хвилюйтесь.

Моляко. А студентів чим? (А. Наумов. Засідання кафедри).

Поширена також інтерпретація міста як кам'яних джунглів, що протиставляються природі: *Ведучий (говорить швидко та самовпевнено). Високоповажні добродії! Пані, панове, та чарівні панянки! Я радий знов вас вітати в нашій затишній студії, на нашому завжди актуальному та принциповому ток-шоу! Сьогодні, наприкінці квітучої весни та напередодні літньої спеки я пропоную обговорити тему недільного відпочинку на лоні природи. Напевно, немає серед нас жодної людини, яка б хоч раз не мріяла у літню спеку втекти з кам'яних джунглів, опинитись у мальовничому куточку гаю біля річної прохолоди, подалі від міського гомону та пилу (Г. Легка. Ток-шоу (із циклу «Медіа»)).*

Урбаністичні смисли руйнують життя одних, провокують інших на порушення вірності, відданості, на порушення етичних камертонів буття:

Оля. Я не місцева, мій хлопець теж. Зі мною можна зустрічатись, проводити час, а от одружуватися, як виявилось, треба тільки з городянкою.

Андрій. Він вас хоч кохав?

Оля. Принаймні, казав, що кохав тільки мене, але у цьому світі потрібно влаштовуватися, і зі мною він не бачить перспектив.

Андрій. Він одружився?

Оля. Звичайно. Як і хотів, його дружина городянка, має власну квартиру і машину. (Н. Уварова. Шахрайки).

У змалюванні буття персонажів тема міста нерідко ототожнюється з темою власного життя. Тоді у ретроспективі «оживають» знаки урбаністичного простору як свідки певних особистих подій. Прелюдією до розгортання такого змісту може стати певна «урбаністична» ситуація, наприклад, пошуки нового житла: *ЛАРИСА. Алло... Доброго дня, Ігоре! Гарні новини? Так... Другий п'ятиповерхового? Так... Вікна на Володимирську? Чудово... Кухня — 12, кімнати роздільні... А документи? Дарча? Добре... Ще й євроремонт? Ого! Так, дивимось, звичайно... Записую... (Бере блокнот, ручку). Володимирська... номер... квартира... (Полотніє). Добре, сьогодні о восьмій... До побачення, Ігоре...*

Впускає телефон, знесилено відкидається на дивані, якийсь час лежить мовчки (Н. Симчич. Квартира на Володимирській).

Причина схвильованості героїні пояснюється згодом, що створює фатальну сюжетну драму: *ЛАРИСА. Тоді, двадцять п'ять років тому, рівно о десятій, двері мали бути відчиненими. І я мала непомітно, щоб, бува, не побачив хтось із сусідів, прослизнути всередину. Тихо й непомітно, як мишка, як тінь... Тому що там, у квартирі на Володимирській, чекав на мене Володя. Мій Вовчик... Мій коханий. Нам було всього по сімнадцять! Ми були дітьми! Ми боялися сусідів, ми боялися його бабусі, боялися декана, студкому, відкритих комсомольських зборів... Ми були сопливими першокурсниками, на яких завалилася любов.*

Екзистенційна тема буття персонажа на фоні міста суголосна ксенологічній проблемі, що відтворена в діалозі:

ПАНІ ПРИНА (з боєм). А місто наше — зовсім не те, що колись... Якесь чуже... Чуже! Понадкривали барів, кафе, набудували нових офісів. Ідеш — і нічого не впізнаєш.

ПАН БОГДАН. То ми, Ірсю, не ті стали...

ПАНІ ПРИНА. Не кажи, Богдане. Мені тут кожен камінчик знайомий був, а тепер — усе мрамур, мрамур, дзеркальне скло і якісь мрамурові молоді люди навколо: дивляться на тебе холодно, аж мороз поза шкірою йде. Ми колись були усміхнені, веселі... Знаєш, Богдане, таке відчуття, що зайшли до рідної хати чужаки і господарюють тут замість нас (Н. Ковалик. Триумфальна жінка).

Висновки. Отже, в сучасному українському драматургічному дискурсі актуалізовано чимало антропоцентричних тем, серед яких важливою є тема урбаністичного буття людини. Попри певні упередження, неодноразово сформульовані в різних форматах, згідно з якими українській ментальності і культурі не притаманна тема міста [14], констатуємо поширеність урбаністичної проблеми в аналізованих текстах. Описи міста в ремарках поділяємо на зовнішні та внутрішні. Зовнішні, що змальовують вулиці, площі, парки, тяжіють до імпліцитних негативних конотацій: символи стіни, ходіння по колу, зникнення співрозмовників. Внутрішні описи помешкань та інших просторів буття персонажів виступають своєрідним доповненням характеристики дійових осіб і знаків епохи. Урбаністичні теми в партіях персонажів змальовують місто як простір для втілення мрій, ідей, проектів; як простір травматичний, завеликий; як протиставлення природі, як випробування; як простір буття. Негативні конотації пов'язані, на наш погляд не з невідповідністю міста українській ментальності, а з універсальними антропологічними темами сучасності: самотності, розгубленості у світі, реакції на швидкоплинності.

Л і т е р а т у р а

1. Байоль О. В. Драматургічний дискурс Теннессі Вільямса : комунікативно-когнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2008. 21 с.
2. Білоус В. Б. Мова драматичних творів Володимира Винниченка у лінгвокультурному аспекті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2007. 20 с.
3. Голованєва М. А. Комунікативно-когнітивне пространство русскої драми кінця ХХ століття : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Волгоград, 2013. 40 с.
4. Горюнова М. М. Функції діалогу й авторської ремарки в жанрі німецькомовної драми ХХ ст. *Науковий вісник Східноєвропейського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк, 2013. № 19. С. 140–143.
5. Корольова В. В. Сучасний український драматургічний дискурс : комунікативна структура та прагматика : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2017. 423 с.
6. Криницька О. І. Реалізація комунікативних стратегій у художньому тексті (на матеріалі української драми кінця ХІХ — початку ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.
7. Руснак Н., Струк І. Взаємодія вербальної і невербальної комунікації у драматургічному тексті (на матеріалі п'єси Івана Синюка «Мужики»). *Українська мова*. Київ, 2015. № 2. С. 100–110.
8. Сафонова Н. М. Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика і прагматика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
9. Степанов Є. М. Російське мовлення Одеси : монографія. Одеса : Астропринт, 2004. 496 с.
10. Степанов Є. М. Мова міста як соціолінгвістична проблема. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. філологічна*. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 65–71.
11. Степанов Є. Н. Соціальні аспекти городського прецедентного феномена і його статус в системі феноменів. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2008. № 13. С. 5–10.
12. Степанов Є. Н. Городские концепты в полилингвокультурном портрете Одессы. *Концепты и контрасты : коллективная монография*. Одесса : Гельветика, 2017. С. 13–19.
13. Федоренко Л. В. Вербальна репрезентація комічного у драматургічному дискурсі Фрідріха Дюрренматта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2012. 20 с.
14. Цимбал Я. Привиди урбанізму. *Критика : міжнародний огляд книжок та ідей*. 2007, квітень. URL : <https://krytyka.com/ua/articles/pryvydy-urbanizmu>

References

1. Baillolet, O. V. (2008), *Tennessee Williams dramatic discourse, communicative and cognitive aspect : Author's thesis [Dramaturhichnyi dyskurs Tennessi Viliamsa : komunikatyvno-kohnitynyyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04]*, Kyiv, 21 p.
2. Bilous, V. B. (2007), *Language of Volodymyr Vynnychenko's drama : linguocultural aspect : Author's thesis [Mova dramatychnykh tvoriv Volodymyra Vynnychenka u lnhvokulturnomu aspekti : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Dnepropetrovsk, 20 p.
3. Golovaneva, M. A. (2013), *The communicative-cognitive space of Russian drama of the late twentieth century : Author's thesis [Kommunikativno-kognitivnoye prostranstvo russkoy dramy kontsa XX veka : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01]*, Volgograd, 40 p.
4. Horiunova, M. M. (2013), «Functions of dialogue and author's remarks in the genre of German-language drama of the twentieth century», *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University, Series «Philological Sciences»* [«Funktsii dialohu i avtorskoi remarky v zhanri nimetskomovnoi dramy XX st.», *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya «Filolohichni nauky»*], Lutsk, No. 19, pp. 140–143.
5. Koroliova, V. V. (2017), *Modern Ukrainian dramatic discourse : communicative structure and ptagmatics : Doctor's thesis [Suchasnyi ukrainskyi dramaturhiinyi dyskurs : komunikatyvna struktura ta prahmatyka : dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01]*, Dnipro, 423 p.
6. Krynytska, O. I. (2006), *The implementation of communication strategies in fiction (based on modern Ukrainian drama of the late nineteenth and early twentieth century) : Author's thesis [Realizatsiia komunikatyvnykh stratehiu u khdodzhniomu teksti (na materialii ukrainskoi dramy kintsia XIX — pochatku XX stolittia) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Ivano-Frankivsk, 20 p.
7. Rusnak, N., Struk, I. (2015), «The interaction of verbal and non-verbal communication in dramatic text (based on Ivan Sinyuk's play «Men»)», *Ukrainian Language* [«Vzaiemodiia verbalnoi i neverbalnoi komunikatsii u dramaturhichnomu teksti (na materialii piesy Ivana Syniuka «Muzhyky)», *Ukrainska mova*], Kyiv, No. 2, pp. 100–110.
8. Safonova, N. M. (2006), *Subjective modality in the dialogue and polylogue of modern Ukrainian drama (semantics and pragmatics) : Author's thesis [Subiektyvna modalnist u dialozi ta polilozi suchasnoi ukrainskoi dramy (semantyka i prahmatyka) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Donetsk, 20 p.
9. Stepanov, Ie. M. (2004), *The Russian Speech of Odessa : monograph [Rosiiske movlennia Odesy : monographiia]*, Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, 496 p.
10. Stepanov, Ye. M. (2006), «Language of city as a sociolinguistic problem», *Visnyk of L'viv University, Series philological* [«Mova mista iak sotsiolinhvistychna problema», *Visnyk L'vivskoho universytetu, Seriya filolohichna*], Lviv Ivan Franko National University, vol. 38, part II, pp. 65–71.
11. Stepanov, Ye. N. (2008), «Social aspects of urban precedential phenomenon and it's status in system of phenomena», *Mova / Language* [«Sotsial'nye aspekty gorodskogo pretседentnogo fenomena i yego status v sisteme fenomenov», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 13, pp. 5–10.
12. Stepanov, Ie. N. (2017), «Urban concepts in a multilingual portrait of Odessa», *Concepts and contrasts : collective monograph* [«Gorodskiy kontsepty v polilingvokul'turnom portrete Odessy», *Kontsepty i kontrasty : kollektivnaya monografiya*], Helvetica, Odessa, pp. 13–19.
13. Fedorenko, L. V. (2012), *Comic verbal representation of Friedrich Dürrenmatt's dramatic discourse : Author's thesis [Verbalna reprezentatsiia komichnoho u dramaturhichnomu dyskursi Fridrikha Diurrenmatta : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04]*, Kharkov, 20 p.

14. Tsybmal, Ya. (2007), «Ghosts of urbanism», *Criticism : an International Review of Books and Ideas* [«Pryvydy urbanizmu», *Krytyka : mizhnarodnyi ohliad knyzhok ta idei*], Kyiv, April. Available at : <https://krytyka.com/ua/articles/pryvydy-urbanizmu> [Accessed 20 Aug. 2019].

САХАРОВА Ольга Викторовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры языков Национальной музыкальной академии Украины имени П. И. Чайковского; ул. Архитектора Городецкого, 1–3/11, г. Киев, 01001, Украина; тел.: +38 0672498349; e-mail: olsakh@ukr.net; ORCID ID: 0000–0003–1879–6660

УРБАНИСТИЧЕСКИЕ МАРКЕРЫ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ДРАМАТУРГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация. *Целью* исследования является анализ вербальных маркеров, представляющих содержание урбанистического пространства в авторских ремарках и речи персонажей, для выделения содержательных доминант, которые преобладают в текстах современной украинской драматургии. *Объектом* изучения являются описания урбанистического пространства в ремарках и вербальные рефлексии, связанные с жизнью в городе, в партиях персонажей. *Предмет* исследования — способы вербализации урбанистической темы в текстах современной украинской драматургии. *Материалом* исследования выступают тексты украинской драматургии конца XX — начала XXI веков. *Методической основой* являются элементы описательного, контекстуального методов и дискурс-анализа. *Результат* исследования заключается в выявлении двух способов изображения урбанистического пространства в ремарках: внешний и внутренний. К внешнему способу относятся описания улиц, парков, а к внутреннему — описания помещений, офисов, учреждений. Воспроизведение внешнего урбанистического пространства, очерченное, преимущественно, знаками с негативными коннотациями (*зі збереженням двох стін, годинник з порожнім циферблатом*), а внутреннего — дополнением к характеристике действующих лиц (*На лоджії у Антона — стілець і столик з попільничкою. На лоджії у Петровича теж стілець і столик, на якому купа газет і великий армійський бінокль*). Вербальные рефлексии персонажей воспроизводят самые разнообразные его интерпретации: как пространство для воплощения мечты, идей, проектов; как противопоставление природе; как пространство хоть и травматический, но содержащий воспоминания о собственной жизни. **Выводы:** в текстах современной украинской драматургии урбанистическое пространство представлено различными уровнями маркеров: в ремарках автора и в рефлексиях персонажей.

Ключевые слова: драматургический дискурс, ремарки, партии персонажей, урбанистические маркеры, урбанистическое пространство.

Olga V. SAKHAROVA,

candidate of Philology, Docent of the Department of Languages, Petro Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine; 1–3/11 Architect Gorodetsky str., Kyiv, 01001, Ukraine; tel.: +38 0672498349; e-mail: olsakh@ukr.net; ORCID ID: 0000–0003–1879–6660

URBAN MARKERS OF MODERN UKRAINIAN DRAMA DISCOURSE

Summary. The *purpose* of this article is to analyse verbal markers presenting the content of urban space in author's theatrical remarks, character's speech, definition of informative dominants prevailing in the texts of modern Ukrainian Drama. The *object* of this study is description of urban space in theatrical notes & verbal reflections connected with life in the city & groups of characters. The *material* of the research is the texts of Ukrainian drama of the end of 20th – the beginning of the 21st century. *Methodical background* is elements of descriptive, contextual methods & discourse-analysis. In the course of the study there were received such **results**: two ways of description of urban space in theatrical notes were found out: external & internal. Descriptions of streets & parks are the ways of external approach in presenting of urban space; descriptions of dwellings, offices & other establishments are the ways of internal approach in its presenting. Reconstructions of external urban space are outlined mostly with marks of negative connotation (*preservation of two walls, the clock with empty face*), and internal — addition to the description of the heroes characteristics (*On the loggia of Antony there is a chair and the table with an ashtray on it. On the loggia of Petrovich there is also a chair and a table, but with the heap of newspapers and binoculars on it*). Verbal reflections of the characters recreate various interpretations : as the space for implementing of dreams, ideas, projects; as contradiction to the nature; as space being traumatic but as one presenting recollections of personal life. **Conclusions:** urban space is represented in the texts of modern Ukrainian dramaturgy by various levels of markers: in the author's remarks and in character reflections.

Key words: drama discourse, theatrical remarks, party of characters, urban markers.

Статтю отримано 24.09.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187802>

УДК 811.161.1-13'27'42:821.161.1:316.66«19»

СТЕПАНОВА Світлана Євгенівна,

аспірантка кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 098 2063230; e-mail: fudimkaa@mail.ru;
ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

СТАТУСНІ МОВЛЕННЄВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУДОЖНІХ ПЕРСОНАЖІВ У РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті описано дослідження щодо питання про залежність мовлення людини від різних аспектів її соціального статусу. **Матеріал** дослідження — тексти оповідань А. П. Чехова «Товстий і тонкий», М. О. Булгакова «Рушник із півнем», В. М. Інбер «Соловей і Роза». **Мета** роботи — визначити роль мовних засобів, які служать у художньому творі для вираження станового, кар'єрного, майнового, професійного, культурного статусу персонажів. **Об'єктом** вивчення є різноманітні мовні засоби, які здатні відображати соціальний статус персонажу в його комунікативній поведінці. **Предмет** дослідження — статусний зміст, закріплений за цими мовними засобами. У процесі виконання дослідження різні процедури **методу** соціолінгвістичного аналізу поєднано з методами семантичного, граматичного, фонетичного, семіотичного та багатofакторного аналізу, методами аналізу невербальних засобів комунікації та ймовірного прогнозування, а також описовим і історико-описовим методами. У **результаті** проведеного дослідження виявлено та проаналізовано мовні засоби вираження А. П. Чеховим, М. О. Булгаковим і В. М. Інбер станового, кар'єрного, майнового, професійного, культурного статусу персонажів. Зроблено **висновки**. Мовні засоби, які використовуються для вираження соціального статусу персонажу, здебільшого, спрямовані на створення статусного контрасту. Такими засобами виступають антонімічні пари загальних слів і спеціальних тематичних груп, імена та прізвища персонажів, етикетні кліше (в тому числі спеціальні), побутові деталі, засновані на особливостях функціонування граматичних категорій формул соціально забарвленого мовлення). Виявлено два прийоми, що сприяють реалістичному вираженню соціального статусу персонажів: прийом взаємного зниження статусу соціально контрастних персонажів і прийом поєднання невербальних і вербальних засобів вираження соціального статусу.

Ключові слова: соціальний статус, мовні засоби, мовна картина світу, соціальна оцінка персонажу, ідіостиль.

Визначення проблеми. Найбільш популярним у сучасних лінгвістичних дослідженнях є антропоцентричний підхід до вивчення різного матеріалу. Система наукових підходів в історії науки являє собою розширену систему, яка на цьому етапі складається з трьох рівнозначних парадигм: порівняльно-історичної, системно-структурної і антропоцентричної [20, с. 14]. Сьогодні вивчення мовних засобів, за допомогою яких художники слова більше ста років тому висловлювали соціальний статус літературних персонажів, неможливо без обліку мовних, соціально-історичних, цивілізаційних особливостей тієї епохи. Треба також використовувати досягнення системно-структурної науково-дослідницької парадигми для оптимальної систематизації виявлених мовних засобів. Мовна майстерність письменників початку ХХ століття проявляється сьогодні багатьма гранями, які були приховані за обмеженими можливостями методології лінгвістичних досліджень минулого століття. Новизна нашого дослідження полягає в системному підході до виявлення і систематизації засобів мови, що вказують на соціальний статус художніх персонажів.

Зв'язок з попередніми й суміжними дослідженнями. У широкий науковий обіг поняття соціального статусу, що спочатку означало правове становище юридичної особи, було введено німецьким соціологом Максом Вебером [27, с. 305, 927–937]. Вивчаючи принципи суспільного устрою, соціологи не могли не врахувати безлічі проміжних утворень між класами, великими групами людей, що об'єднуються за їхнім ставленням до власності, виробництва, гендеру, віку тощо. Завдання полягало в пошуку об'єктивних критеріїв виокремлення громадських груп.

М. Вебер визначав соціальний статус як суспільне визнання у вигляді позитивних або негативних привілеїв, засноване на стилі життя. Стиль життя включає типові способи проведення часу, спілкування, вибору й устрою місця проживання, вибору одягу та ін. Веберівські параметри соціальної стратифікації відрізняються за ступенем абстракції: клас у концептуальній тріаді М. Вебера є найбільш абстрактною, а статус — найбільш конкретною та культурологічно навантаженою ланкою, що отримує різноманітні способи вираження в мові.

Питання про соціальний статус мови та мовлення виникає у функційній лінгвістиці, лінгвопрагматиці, семіотиці, мовному етикеті, історичній граматиці, діалектології, лексикології, юрислінгвістиці, перекладознавстві, стилістиці, міжкультурній комунікації, інших напрямках мовознавства. У цій області знань відомі авторитетні дослідження О. О. Белашової [1], М. Віденова [3], В. М. Жирмунського [5], В. І. Карасика [7], Ю. М. Караулова [8], Л. П. Крисіна [9], Є. М. Степанова [21], Ю. С. Степанова [23] та інших. У кількох наших публікаціях також розглянуто проблему зображення мовними засобами аспектів соціального статусу персонажів, їхніх соціальних картин і відлунневих картин світу [16–19]. У монографічних дослідженнях творчої манери письменників початку ХХ

століття автори, здебільшого, приділяють увагу одиницям, які відрізняють художню манеру письменника, формують його ідіостиль. Монографічні дослідження в цьому напрямку здійснювалися, в основному, в рамках вивчення ідіостилу А. П. Чехова та М. О. Булгакова [напр.: 4; 10; 11–14; 24; 25]. Слід зазначити, що нам не вдалося знайти жодної дисертації або монографії, метою якої був би опис результатів вивчення мови та стилю творів В. М. Інбер.

Формулювання завдань дослідження. Описане в цій статті дослідження проводиться на матеріалі творів кінця XIX — початку XX століття. Представлено результати аналізу особливостей вираження соціального статусу персонажів у творах А. П. Чехова («Товстий і тонкий» (1883)), М. О. Булгакова («Рушник із півнем» (1925)) та В. М. Інбер («Соловей і Роза» (1928)). Мета роботи — визначити роль мовних засобів, які служать у художньому творі для вираження станового, кар'єрного, майнового, професійного, культурного статусу персонажів. Об'єктом вивчення є різноманітні мовні засоби, які здатні відображати соціальний статус персонажу в його комунікативній поведінці. Предмет дослідження — закріплення за цими мовними засобами статусний смисл. У процесі виконання дослідження різні процедури методу соціолінгвістичного аналізу поєднано з методами семантичного, граматичного, фонетичного, семіотичного та багатофакторного аналізу, методами аналізу невербальних засобів комунікації та ймовірного прогнозування, а також описовим і історико-описовим методами. Це вказує на поєднання в методиці антропоцентричного, системно-структурного та порівняльно-історичного підходів.

Виклад основного матеріалу. З позицій системно-структурної парадигми у XX столітті було вивчено й описано ядро мови, його центр. Тепер увага перемикається на його периферію, на перетини областей наукових знань, на зони зіткнення лінгвістики з психологією, культурологією, етнографією та іншими суміжними з лінгвістикою дисциплінами. На межі XX і XXI ст. на зміну вивченню системи та структури мови прийшло вивчення знань про мовний простір, мовну здатність індивіда та колективу, а також про мовні компетенції мовця. У лінгвістику прийшло розуміння потреби врахування «людського фактора» комунікації. За словами Є. М. Степанова, розглядають когнітивні, психолінгвістичні, етнолінгвістичні, лінгвокультурологічні проблеми мовної практики людини; вивчають його мовну картину світу, специфіку мовного портрету, процеси породження нових смислів і форм індивідуальної свідомості, їх закріплення або згасання в колективному комунікативному просторі; виділяють мовні типи, лінгвокультурні сценарії [22, с. 32]. Зрозуміло, сучасні наукові процеси стосуються текстів не тільки нинішньої доби, а й епох минулих.

У творчості А. П. Чехова описано мовлення різних за статусом людей, від простих робітників до високопосадовців. Це може пояснюватися тим, що сам письменник у своєму житті встиг пожити в різних соціальних умовах, серед абсолютно різних людей. Він випробував безліч занять, а отримавши професію лікаря та тривалий час виконуючи обов'язки земського гласного, стикався із різними за статусом людьми, що мали різноманітні погляди на різні життєві цінності, історію, політику, побут, суспільні стосунки. У кожному оповіданні письменник віддає перевагу кільком найбільш важливим, з його точки зору, аспектам соціального статусу. Автор використовує засоби, здатні висловити ці аспекти настільки реалістично, щоб читач сам безпомилково зміг визначити становий, кар'єрний, професійний, майновий або інший статус персонажу в суспільстві, а письменницька оцінка його поведінки лише б збіглася з читацькою.

Так, в оповіданні «Товстий і тонкий» засоби, що виражають соціальний статус персонажів указують на домінування кар'єрного та майнового статусних аспектів. Ці засоби служать контрастному сприйняттю двох груп персонажів: з одного боку — Михайло (товстий), а з іншого — Порфірій (тонкий), його дружина Луїза та син Натанайл. Щоб підкреслити соціальну нерівність цих груп людей, автор створює фігури антитези для опису їхньої манери поведінки, мовлення, зовнішності, одягу, побутових деталей. Цим же цілям служать антропоніми. Є також мовні засоби, що виражають гендерний та віковий статуси, однак вони не відіграють тут провідної ролі, бо не беруть участі у створенні контрастного сприйняття персонажів.

Антонімічна пара *товстий і тонкий* — стрижневий засіб, що організує протиставлення соціального статусу Михайла і Порфірія, які зустрілися на вокзалі та згадали роки навчання в гімназії, дружи, коли не було між ними соціальної нерівності. Прямі значення цих слів указують лише на протилежні фізичні ознаки. Виразити соціальний контраст ці слова починають не відразу. Спочатку старі приятелі раді зустрічі, розмовляють захоплено, весело, як старі добрі друзі:

— *Порфірій!* — *воскликнул толстый, увидев тонкого.* — *Ты ли это? Голубчик мой! Сколько зим, сколько лет!*

— *Батюшки!* — *изумился тонкий.* — *Миша! Друг детства! Откуда ты взялся?*

— *Милый мой!* — *начал тонкий после лобызания.* — *Вот не ожидал! Вот сюрприз! Ну, да погляди же на меня хорошенько! Такой же красавец, как и был!* [26, с. 26].

Спілкування носить приятельський характер: мова багата вигуками; про чини спочатку ніхто не думає — важливим є сам факт зустрічі. Звертаються один до одного на *ти*, використовуючи фамільярні слова і сполуки позитивної оцінки типу *голубчик, милый мой, друг детства, красавец*. Тонкий називає Михайла гіпокористичною формою його імені — *Миша*. У невербаліці — щирі здивування та цілування. Такий стиль комунікації триває до моменту, коли Порфірій дізнається, що

Михайло просунувся набагато вище по кар'єрних сходах, ніж він, отже, і матеріально забезпечений набагато краще.

Мовленнєве статусне розшарування членів спонтанно виниклого мовного колективу є соціально здобутим феноменом, який може еволюціонувати. Наприкінці XIX ст. в російському суспільстві ще була поширена думка про те, що повнота людини, тобто товста людина — це показник здоров'я, доброти, успішності (достатньо коштів на харчування, одяг, якісне житло). У той же час, худа, тонка людина традиційно сприймалася як хвороблива, бідна, така, що обмежує себе в харчуванні, із соціально зниженим статусом: надмірна фізична праця, яка не давала можливості повніти, була долею людей низького стану.

Порфірій, як ми дізнаємося, має чин колезького асесора; що означає, що він — державний службовець 8-го класу із 14. Це нижче середнього: вищим був перший клас. Восьмий клас відповідав чину майора, передбачав звернення *Ваше високоблагородіє*, проте службовці цього класу мали тільки особистий дворянський титул, який не передавався у спадок [15, с. 600]. Тонкий хвалиться *орденом Станіслава* — найменшим в ієрархії державних нагород, головним чином, для чиновників. Колезький асесор скаржиться на низьку платню, хоча отримав призначення на роботу *столоначальником*, тобто керівником відділу в державній установі [15, с. 1270]. Через брак грошей тонкий робить і продає дерев'яні портсигари, а його дружина викладає музику. Основна оцінка успішності Порфірія звучить так: *пробавляемся кое-как*. Наприкінці репліки тонкий щиро хоче підтримати успіх друга дитинства, думаючи, що той дослужився до статського радника. Такий чин відповідав 5 рангу Табелі, вимагав звернення *Ваше высококородіє*, займав проміжне положення між званнями полковника і генерал-майора, будучи нижчим класом чиновників першої групи номенклатури, давав право на високий посадовий оклад і посади віце-губернатора чи голови казенної палати, однак не давав права успадкувати дворянство [15, с. 1263]. Пропонуючи ситуативну антонімічну пару *колезький асесор* — *статський радник*, тонкий передбачає, що статусні відносини між старими друзями різні, але не набагато. Утім, товстий несподівано приголомшив тонкого своєю успішною кар'єрою, про яку Порфірій навіть не мріяв:

— Ну а ты как? Небось уже *статский*?

— Нет, милый мой, поднимай повыше, — сказал толстый. — Я уже до *тайного* дослужился [26, с. 27].

Товстий вже отримав чин *таємного радника*, тобто третій клас Табелі про ранги. Це відповідало званню генерал-лейтенанта і віце-адмірала, вимагало звернення *Ваше Превосходительство*, забезпечувало високою посадою, платнею і правом на спадкове дворянство [17, с. 1295].

Слідом за невербальною реакцією, яка має два етапи: етап пристосування (*Тонкий вдруг побледнел, окаменел, но скоро лицо его искривилось во все стороны широчайшей улыбкой; ...от лица и глаз ... посыпались искры. Сам он съёжился, сгорбился, сузился... Длинный подбородок жены стал ещё длиннее; Нафанаил вытянулся во фронт и застегнул все пуговицы своего мундира...* [26, с. 27]) і етап участі (*...На лице у тонкого было написано столько благоговения, сладости и почтительной кислоты, что тайного советника стошнило. Он отвернулся от тонкого и дал ему на прощанье руку. Тонкий пожал три пальца, поклонился всем туловищем и захихикал, как китаец...* [26, с. 28]), слідує вербальні статусні зміни. Письменник використовує такі мовні засоби: формули підкресленої ввічливості, прийнятої між підлеглим і начальником, — звернення Порфірія до Михайла за чином (*Ваше Превосходительство*) і на *Ви* та потрібні форми узгодження та координації у множині за умови реальної одиничності суб'єкта (*вышли в такие вельможы-е; Помилуйте... Что вы-е*); до деяких слів приєднано постпозитивну частку *-с*; змінено загальну тональність діалогу, на що вказує статусне слово *вельможа*, ввічливо-оцінні кліше (*очень приятно-с; помилуйте; живительная влага; милостивое внимание*), принизливий вигук (*хи-хи-с!*), кліше, які позбавляють мовлення особи з більш низьким соціальним статусом категоричності (*некоторым образом; вроде как бы; можно сказать*). Репліки стають нескладним набором штампів. Наприклад: [тонкий:] — *Я, ваше превосходительство... Очень приятно-с! Друг, можно сказать, детства и вдруг вышли в такие вельможы-с! Хи-хи-с* [26, с. 27]. Тут ми спостерігаємо квінтесенцію названих засобів. Цікаво, що вставна конструкція *можно сказать* використовується зі статусним словосполученням *друг детства*, щоб, про всяк випадок, убезпечити себе від суб'єктивного трактування історії взаємовідносин тонкого із товстим. Особа із вищим соціальним статусом хоче виправити ситуацію, морщиться, намагається заперечити (*Ну, полно!.. Для чего этот тон? Мы с тобой друзья детства — и к чему тут это чинопочитание!*). Таким чином, товстий продовжує спілкування на *ти*, але йому нічого не залишається, як розпрощатися з усім сімейством. Цим А. П. Чехов висловлює думку про те, що чиношанування й зовнішні статусні атрибути можуть бути сильніше дружніх відносин. У людей із більш низьким соціальним статусом причиною такої поведінки стає бідність, нереалізованість у кар'єрі, заздрість до чужих успіхів.

Символічними є імена центральних персонажів оповідання. Так, ім'я товстого, *Михайло*, в перекладі зі старовірської означає «богоподібний», а ім'я тонкого, Порфірій, хоча і перекладається з грецької «багряний», що могло означати здоров'я, багатство або гарячий (вогненний) характер, проте у святцях під цим ім'ям значиться мученик Порфірій, який мав важку долю не визнаного

батьком позашлюбного сина римського імператора Флавія. Цим А. П. Чехов програмує кращий кар'єрний статус Михайла і «поклоніння» йому чинованувальників.

На самому початку оповідання автор представляє статусне протиставлення одоративних ознак, які можна вважати побутовими деталями. Так, від товстого пахло *хересом* (від угорського *Heres*) і *флер-д'оранжем* (від французького *fleur d'orange* — «квітка апельсину») — напоями, які вважалися у час написання оповідання елітними, за ціною доступними людині з дуже високими доходами, а в МКС росіянина — символами розкоші. Від тонкого же пахло *шинкою* і *кавовою гущею* — стравами людини середнього класу. Причому використана споконвічно російська номенклатура: *ветчина* і *гуща*. Вживання слова *кофе* замість *кофейная гуща* знижувало б ефект звичності.

Передбачуваними в художній картині світу М. О. Булгакова, поряд з рисами, які формувались унаслідок його літературних і театральних студій у 1920–1930-ті роки, є також особливості, що сформувалися, подібно до А. П. Чехова, під впливом професійного заняття медициною, а також завдяки хорошій підготовці в галузі християнського віровчення та містики в релігії. На формуванні художньої картини світу М. О. Булгакова позначається також досвід перебування в арміях, що протистояли одна одній у громадянській війні, незгода з повним руйнуванням старих соціальних підвалин, критичне ставлення до нових засад. Індивідуальні та соціальні особливості художньої та мовної картини світу М. О. Булгакова дали йому можливість зобразити процес формування професійної картини світу молодого лікаря, головного героя оповідання «Рушник з півнем», першого з циклу «Записки юного лікаря».

У «Записках юного лікаря» письменно майстерно показує процес соціального самопроекування молодим лікарем своєї особистості, завдяки якому формується і вдосконалюється його соціальний статус, соціально орієнтована поведінка, мовна картина світу.

Так, в оповіданні «Рушник з півнем» молодий лікар, який розпочинає свою професійну діяльність, приїхав працювати в сільську лікарню. Більшість людей, з якими професійно був пов'язаний центральний персонаж, старша за нього. Так, автор зазначає:

Мой юный вид отравлял мне существование на первых шагах. Каждому приходилось представляться:

— *Доктор такой-то.*

И каждый обязательно поднимал брови и спрашивал:

— *Неужели? А я-то думал, что вы ещё студент.*

Щоб здаватися старшим, доктор виробив негласний кодекс поведінки у професійному середовищі і, в цілому, в суспільстві. М. О. Булгаков пише:

Не имея возможности защищаться от всегдашних снисходительных и ласковых улыбок при помощи очков, я старался выработать особую, внушающую уважение, повадку. Говорить пытался размеренно и веско, порывистые движения по возможности сдерживать, не бегать, как бегают люди в двадцать три года, окончившие университет, а ходить. Выходило всё это, как теперь, по прошествии многих лет, понимаю, очень плохо.

На новому місці роботи молодого доктора відразу оточили люди, що мали свої професійні знання та принципи, але були готові виконувати, через субординацію, його накази. Він і тут помітив поблажливі посмішки, знову почув слова, які вщемляли його професійне самолюбство, суперечили його професійній Я-концепції та заважали професійному самопроекуванню особистості:

Сторож Ггорич почтительно и торопливо снял картуз, подбежал на два шага ко мне, почему-то улыбнулся стыдливо и хриплым голосом приветствовал меня: — Здравствуйте, товарищ доктор.

Одна з акушерок, Ганна Миколаївна, жінчина в короне поседевших волос, к чему-то сказала:

— *Вы, доктор, так молодежны, так молодежны... Прямо удивительно. Вы на студента похожи.*

«Фу ты, чёрт, — подумал я, — как сговорились, честное слово!»

Крім того, молодий доктор усвідомлював, що недосвідчений, що його штовхнули на авантюру, відправивши працювати першим і єдиним, а не другим лікарем туди, де треба все вміти робити самому. Кожен інструмент, ні назви, ні призначення якого доктор не знав; кожен препарат, про який він в університеті нічого не чув, лякали його. Професійна картина світу центрального персонажу була бідною. І він усвідомлював це. Наприклад: *Я успел обойти больницу и с совершеннейшей ясностью убедился в том, что инструментарий в ней богатейший. При этом с той же ясностью я вынужден был признать (про себя, конечно), что очень многих блестящих девственно инструментов назначение мне вовсе неизвестно. Я их не только не держал в руках, но даже, откровенно признаюсь, и не видел.* Отже, він і не знав їхніх назв. Цілком імовірно, що він міг їх чути, але ідентифікувати ці інструменти з їхніми назвами не міг. А при згадці Дем'яном Лукичем того факту, що колишній доктор з ранку до вечора оперував, «...я облился прохладным потом и тоскливо поглядел на зеркальные сияющие шкафики».

Доктор жахався через те, що у нього немає досвіду, і мало не впав в істеріку від думки, що не впорається з операцією з видалення ущемленої грижі. Саме тому слово *грижа* зустрічається в оповіданні 11 разів, а *ампутация* — всього 4 рази, хоча саме цю операцію вперше в житті довелося робити доктору, і саме ця операція описана в оповіданні.

Однак уся ця ситуація сприяла початку завершального етапу формування професійної картини світу, професійного дорослішання центрального персонажу, а разом з цим і професійної МКС, статусному самоствердженню. Молодий доктор поступово почав заспокоюватися, брати себе в руки: «*Что за невращения? Взлся за гуж, не говори, что не дюж*». «*Назвался груздем, полезай в кузов*». В оточенні прекрасних і корисних книг із медицини та фармакології він почав відновлювати те, що вивчав, і відкривати для себе багато нового. Перша в житті операція на майже безкровній дівчині, якій довелося ампутувати зім'яту ліву ногу й гіпсували переламану праву, все розставила на місця: *Всё светлело в мозгу, и вдруг без всяких учебников, без советов, без помощи я соображал — уверенность, что сообразил, была железной...* Операція завершилася успішно. Вказуючи на те, що один такий епізод може змусити людину подорослішати, Булгаков пише: *Нет, я не похож на Дмитрия Самозванца, и я, видите ли, постарел как-то... Складка над переносицей...* Інакше почав ставитися до молодого лікаря персонал лікарні: — *Вы, доктор, вероятно, много делали ампутаций? — вдруг спросила Анна Николаевна. — Очень, очень хорошо... Не хуже Леопольда... Я исподлобья взглянул на лица. И у всех... заметил в глазах уважение и удивление.* Професійна Я-концепція вперше знайшла бажаний напрям розвитку.

Таким чином, в оповіданні «Рушник з півнем» М. О. Булгаков за допомогою опису подій, пов'язаних із приїздом молодого лікаря на роботу в сільську лікарню і його першим професійним досвідом оперування, показує ситуативну зумовленість діалектики двох шляхів формування, становлення, вдосконалення професійної картини світу молодого лікаря. Перший шлях — самонавчання за допомогою спеціальної та довідкової літератури. Другий шлях — практика лікарської діяльності, у процесі якої закріплюються отримані теоретичні знання і практичний навик. У мовленнєвій поведінці персонажів відображаються вербально-семантичний, тезаурусний і мотиваційно-прагматичний рівні мовної особистості автора.

В. М. Інбер у 1910-і роки поїхала з чоловіком, який працював журналістом, до Швейцарії, а потім — у Париж, де професійно захопилася жіночою модою, здійснювала в цьому напрямку просвітницьку діяльність через російські газети, журнали, виступаючи з лекціями про сучасну моду та її історію перед співвітчизницями. Отже, зображення письменницею швейно-кравецького дискурсу в оповіданні «Соловей і Роза» засноване на професійних знаннях. У 1920-ті роки В. М. Інбер у письменницькій діяльності слідувала принципам конструктивізму, позначаючи словом доміную твору, максимально «експлуатуючи» її шляхом підвищення смислового навантаження на ключові (локальні) одиниці, підпорядковуючи образи і художні засоби, які їх характеризують, головній темі.

В оповіданні «Соловей і Роза» центральний персонаж, кравець Еммануїл Соловей, — майстер своєї справи, соціальний статус якого протягом описаного сюжету незмінний. Професійний сегмент МКС цього персонажу функціонує як необхідний природний атрибут його життя. Проникнення мовних одиниць професійної сфери комунікації в інші сфери комунікації Еммануїла Солов'я вказує на конкретну швейно-кравецьку сферу його діяльності, даючи можливість встановити закономірності і тенденції впливу професійної діяльності людини на формування його МКС і відлунневих картин світу близьких йому людей, визначити особливості його характеру та світосприйняття, принципи й погляди, що сформувалися під їх впливом.

У мовленні учасників швейно-кравецької комунікації оповідання «Соловей і Роза» є слова різних ЛСГ лексико-семантичного поля швейно-кравецької справи, які ми розподілили між десятьма ЛСГ і визначили частоту використання різними учасниками комунікації [16]. Укажемо ці слова:

1. ЛСГ 'найменування одягу: *брюки* (автор — 1 раз; кравець — 1; жінка кравця — 1); *піджак* (автор — 6); *жилет* (жінка кравця — 1); *френч* (автор — 1; кравець — 1; жінка кравця — 2; замовниця — 1); *шубка* (автор — 3); *костюм* (автор — 3; замовниця — 1); *галифе* (автор — 2; кравець — 1; замовниця — 1; міліціонер — 1).

2. ЛСГ 'найменування частин одягу і заготовок': *пройма* (автор — 1); *воротник* (автор — 1); *рукав* (автор — 1; жінка кравця — 1); *пуговиця* (автор — 1); *вытачка* (піджак — 1; кравець — 2); *карман* (автор — 1); *лацкан* (автор — 1); *подкладка* (кравець — 1); *шов* (жінка кравця — 1); *боковой шов* (кравець — 1).

3. ЛСГ 'найменування матеріалів для виготовлення одягу': *материя* (автор — 1); *диагональ* (автор — 1); *шевиот* (автор — 4; замовниця — 1); *мех* (автор — 1); *нитки* (кравець — 1).

4. ЛСГ 'найменування форми одягу та його частин': *линия* (автор — 1); *трапеция* (автор — 1).

5. ЛСГ 'найменування якісних характеристик одягу, його частин і матеріалів': А) за призначенням: *штатский* (автор — 1); *военный* (автор — 1); Б) за розміром: *велик* (автор — 1); В) за ступенем готовності: *готов* (автор — 2; кравець — 1; жінка кравця — 1); *не готов* (кравець — 1); *недошитый* (автор — 1); Г) за матеріалом: *шерстяной* (автор — 1); *меховой* (автор — 1); *фетровый* (автор — 1); Д) за кольором: *серый* (жінка кравця — 1); *белый* (кравець — 1); *синий* (автор — 4); Е) за якістю: *прекрасный* (автор — 1); *отвратительный* (кравець — 1); *неважного качества* (автор — 1); *перегибчатый* (кравець — 1); *косный* (автор — 1); Ж) за фасоном: *двубортный* (кравець — 1); *боковой* (кравець — 1); З) за формою: *плавный* (автор — 1).

6. ЛСГ 'найменування стану одягу та його частин': *топорщиться* (автор — 1); *висеть* (автор — 1); *быть не на месте* (піджак — 1; кравець — 1).

7. ЛСГ 'найменування кравецького інструменту': *булавка* (автор — 4); *сантиметр* (автор — 2); *напёрсток* (кравець — 1); *ножницы* (автор — 1); *зеркало* (автор — 1); *мел* (автор — 2); *болван*[= манекен] (автор — 1); *паровой утюг* (автор — 1).

8. ЛСГ 'найменування учасників швейно-кравецької комунікації': *портной* (автор — 10); *заквизчик* (автор — 2).

9. ЛСГ 'найменування професійних процесів швейно-кравецької справи': *исполняют заказ* (автор — 1); *починка / принимает в починку* (автор — 1); *выкроить* (автор — 1); *приступиться к* чому-либo (жінка кравця — 1); *гладить* (жінка кравця — 1); *снять мерку* (автор — 1); *примерка* (автор — 1; піджак — 1); *примеряют* (автор — 1); *примеряются* (автор — 1); *шьют* (кравець — 1); *шьются* (автор — 1); *освежить* [= починить, отремонтировать] (кравець — 1); *обмахнуть* (автор — 1); *сбрасывают* (автор — 1); *записывают объёмы* (автор — 1); *выразить* (кравець — 1); *исчерчивают мелом* (автор — 1); *растегнуть* (автор — 1); *распахнуть* (автор — 1).

10. ЛСГ 'найменування та розміри частин тіла, призначених для одягу': *талия* (кравець — 2); *объём талии* (кравець — 1); *грудь* (кравець — 1); *объём груди* (кравець — 2); *шея* (автор — 3; кравець — 1); *руки* (автор — 1); *плечи* (автор — 1); *колени* (автор — 1).

Аналіз тексту свідчить про те, що найчастіше зі слів ЛСП швейно-кравецької справи в оповіданні використано слово *портной*. Утім, його вжито лише автором в описах і коментарях. Жодного разу слово *портной* не вжито у прямій мові персонажів. Найбільша частота слова *портной* пояснюється тим, що центральний персонаж оповідання — кравець. Навколо його образу і його ставлення до свого ремесла побудовано все оповідання. Кравець Еммануїл Соловей є центральним суб'єктом авторського оповідання.

На другому місці за частотою використання — слово *піджак*. Воно зустрілося 6 разів. Як і найбільш частотне слово, *піджак* ужито тільки автором, для називання реальної речі та вигаданого персонажу, з яким перед сном розмовляє його творець, кравець Соловей. Частота використання цього слова може свідчити про те, що піджак — узагальнений образ вигаданого співрозмовника центрального суб'єкта оповідання і, водночас, його власний антипод. Піджак сперечається зі своїм творцем, змушує його сумніватися і критично ставитися до себе і своєї справи. Піджак — антисуб'єкт оповідання.

По 5 разів використано слова *шевийот*, *галіфе* і *френч*, причому їх ужито в авторському мовленні та в мовленні деяких персонажів. Частота використання цих слів свідчить про те, що костюм із синього шевйоту, що складається з френча і галіфе, є центральним об'єктом авторського оповідання. В оповіданні є інші об'єкти: *брюки від Лейбовича* і *сірий жилет*, — але про них згадується, відповідно, 2 і 1 раз у діалогах кравця та його дружини. Отже, вони — другорядні об'єкти. За допомогою центрального і другорядних об'єктів автор представляє МКС центрального персонажу.

Висновки. Досліджуючи проблему залежності мови людини від його соціального статусу, ми на матеріалі оповідань А. П. Чехова «Товстий і тонкий», М. О. Булгакова «Рушник із півнем» і В. М. Інбер «Соловей і Роза» виокремили та проаналізували низку мовних засобів і прийомів вираження письмевими засобами станового, професійного, кар'єрного, майнового, культурного статусу персонажів. Професійний статус було розглянуто як у синхронному його стані, так і в процесі становлення і розвитку стосовно еволюції мовної картини і відлунневої картини світу. Було відмічено, що мовні засоби, які використовуються для вираження певного соціального статусу персонажу, здебільшого, спрямовані на створення статусного контрасту. Цей контраст заснований на прямій та ситуативній лексичній антонімії, зумовленій екстралінгвістичними особливостями функціонування певних мовних одиниць, у тому числі прецедентних. Мовними засобами вираження соціального статусу персонажів виступають антонімічні пари загальних слів і спеціальних тематичних груп, імена та прізвища персонажів, етикетні кліше (в тому числі спеціальні), побутові деталі, засновані на особливостях функціонування граматичних категорій формул соціально забарвленого мовлення.

Нам вдалося виявити два прийоми, що сприяють реалістичному вираженню різних аспектів соціального статусу персонажів, коли читач самостійно і точно може дати цю статусну оцінку. Це прийом взаємного зниження статусу соціально контрастних персонажів і прийом поєднання невербальних і вербальних засобів вираження соціального статусу. У разі виправлення помилкової думки про соціальний статус персонажу, вербальна реакція на етапах пристосування і участі слідує за невербальною.

Література

1. Белашова Е. А. Типология признаков представления статусов лица в процессе исторического развития русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Днепропетровск, 1980. 19 с.
2. Булгаков М. А. Записки юного врача. URL : http://www.bulgakov.ru/library/zapiski_yunogo_vracha/ (Дата обращения: 18.03.2019).
3. Виденов М. Социоллингвистический маркер. София : Делфи, 1998. 128 с.
4. Дикарева Л. Ю. Мифопоэтика метаморфозы и способы её объективации в художественной речи : лингвосомиотический аспект (на материале прозы Н. В. Гоголя и М. А. Булгакова) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев : КНУ им. Т. Шевченко, 2003. 249 с.

5. Жирмунский В. М. Проблема социальной дифференциации языков. *Язык и общество*. Москва : Наука, 1968. С. 22–38.
6. Инбер В. М. Соловей и Роза. Смерть Луны : рассказы. С. 1–15. URL : <http://litfile.net/web/384920/389000-390000/> (Дата обращения : 20.03.2019).
7. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : Гнозис, 2002. 336 с.
8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. 6-е изд. Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 264 с.
9. Крысин Л. П. Социальный компонент в семантике языковых единиц. *Русский язык в школе*. Москва, 1983. № 3. С. 78–84.
10. Кудинова Т. А. Просторечие и диалект в языке А. П. Чехова : К характеристике языковой личности писателя : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ростов н/Д. : Рост. ун-т, 2000. 24 с.
11. Лелис Е. И. Подтекст как лингвоэстетическая категория в прозе А. П. Чехова : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Саратов : Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского, 2013. 47 с.
12. Милых М. К. Проблемы языка и стиля А. П. Чехова. Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 1983. 157 с.
13. Михальчук Н. Г. Фразеологические единицы как средство формирования идиостиля М. А. Булгакова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Орёл, 2002. 221 с.
14. Сагирян И. Г. Функциональные особенности вставок в языке произведений М. А. Булгакова : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ростов н/Д., 1999. 23 с.
15. Советский энциклопедический словарь. 3-е изд. / гл. ред. А. М. Прохоров. Москва : Сов. энциклопедия, 1985. 1600 с.
16. Степанова С. Е. Языковая картина мира персонажа сквозь призму его профессии портного (на материале рассказа Веры Инбер «Соловей и Роза»). *Филологічні студії*. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2015. Вип. 6. С. 142–146.
17. Степанова С. Е. Языковая личность и её причастность к профессии в языковой картине мира и эхо-картинах мира близких людей (на материале рассказов А. П. Чехова, М. А. Булгакова и В. М. Инбер). *Русская филология : Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды*. Харьков, 2017. № 1 (60). С. 23–27.
18. Степанова С. Е. Языковая картина мира и эхо-картина мира художественного персонажа сквозь призму профессии. *Язык. Коммуникация. Культура : сб. материалов Первой международной заочной научно-практической конференции молодых учёных*. Москва : ГИРЯП, 2017. С. 416–421.
19. Степанова С. Е. Языковые средства выражения социального статуса персонажей в произведениях А. П. Чехова. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2018. № 29. С. 19–27.
20. Степанов Е. Н. Город в контексте научной лингвистической парадигмы. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2012. № 17. С. 14–23.
21. Степанов Е. Н. Русская городская речь в полилингвокультурном пространстве Одессы : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02. Киев, 2013. 35 с.
22. Степанов Е. Н. Взаимодействие научных лингвистических подходов в исследовании русской городской речи. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2014. № 21. С. 27–35.
23. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. Москва : URSS, 2016. 336 с.
24. Устьянцева О. Ю. Антропонимия прозы М. А. Булгакова : на материале романов «Белая гвардия», «Театральный роман», «Мастер и Маргарита» : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Воронеж, 2002. 165 с.
25. Ходус В. П. Пьесы А. П. Чехова : язык и элементы анализа : монография. Ставрополь : Параграф, 2016. 143 с.
26. Чехов А. П. Рассказы и повести. Москва : Правда, 1979. 640 с.
27. Weber M. Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology : in 2 vol. / Eds. G. Roth, C. Wittich. Berkeley : Univ. of California Press, 1978. 1470 p.

References

1. Belashova, Ye. A. (1980), *Typology of signs of the representation of the person's status in the process of the historical development of the Russian language: Author's thesis* [Типологія ознак представлення статусов ліца в протсесі історического розвитку русського язика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01], Dnepropetrovsk, 19 p.
2. Bulgakov, M. A. (2019), *Notes of a young doctor* [Зapiski yunogo vracha], available at : http://www.bulgakov.ru/library/zapiski_yunogo_vracha/ (Date of access : 03/18/2019).
3. Videnov, M. (1998), *The Sociolinguistic Marker* [Sotsiolingvистический маркер], Delphi Publishers, Sofia, 128 p.
4. Dikareva, L. Yu. (2003), *Mythopoeitics of metamorphosis and methods of its objectification in artistic speech : the linguosemiotic aspect (based on the prose of N. V. Gogol and M. A. Bulgakov) : Thesis* [Міфопоетика метаморфози і способи її об'єктивізації в художественній мові : лінгвосеміотический аспект (на матеріалі прози Н. В. Гоголя і М. А. Булгакова) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02], Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev, 249 p.
5. Zhirmunskiy, V. M. (1968), «The problem of social differentiation of languages», *Language and society* [«Problema sotsial'noy differentsiatsii yazykov», *Yazyk i obshchestvo*], Nauka, Moscow, pp. 22–38.
6. Inber, V. M. (2019), «Solovey i Roza» / «Nightingale and Rose», *Death of the Moon : stories* [«Solovey i Roza», *Smert' Luny : rasskazy*], available at : <http://litfile.net/web/384920/389000-390000/>, pp. 1–15 (Date of access : 07/10/2019).
7. Karasik, V. I. (2002), *The language of social status* [Язык sotsial'nogo statusa], Gnozis, Moscow, 336 p.
8. Karaulov, Yu. N. (2007), *Russian language and language personality, 6th ed.* [Русский язык и языковая личность, 6-е изд.], Publishers house LCI, Moscow, 264 p.
9. Krysin, L. P. (1983), «Social component in the semantics of linguistic units», *Russian language at school* [«Sotsial'nyy komponent v semantike yazykovykh edinit», *Russkiy yazyk v shkole*], Moscow, vol. 3, pp. 78–84.
10. Kudinova, T. A. (2000), *Common language and dialect in the language of Anton Chekhov : To the characteristic of the writer's language personality : Author's thesis* [Просторечіє і діалект в мові А. П. Чехова : К характеристике языковой личности писателя : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01], Rostov Univ., Rostov on Don, 24 p.
11. Lelis, Ye. I. (2013), *Subtext as a linguoesthetic category in the prose of Anton Chekhov : Author's thesis* [Подтекст как лингвоэстетическая категория в прозе А. П. Чехова : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01], Saratov N. G. Chernyshevsky State Univ., Saratov, 47 p.

12. Milykh, M. K. (1983), *Problems of language and style of Anton Chekhov* [*Problemy yazyka i stilya A. P. Chekhova*], Rostov Univ. Publ. House, Rostov on Don, 157 p.
13. Mikhalechuk, N. G. (2001), *Phraseological units as a means of forming the idiosyncrasy of M. A. Bulgakov: Author's thesis* [*Frazeologicheskiye yedynitsy kak sredstvo formirovaniya idiosincilya M. A. Bulgakova: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*], Orel, 221 p.
14. Sagiryana, I. G. (1999), *Functional features of inserts in the language of the works of M. A. Bulgakov: Author's thesis* [*Funktsional'nyye osobennosti vstavok v yazyke proizvedeniy M. A. Bulgakova: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*], Rostov on Don, 23 p.
15. *Soviet encyclopedic dictionary, 3rd ed.* (1985) [*Sovetskij entsiklopedicheskiy slovar', 3-e izd.*], ed. A. M. Prokhorov, Soviet Encyclopedia, Moscow, 1600 p.
16. Stepanova, S. Ie. (2015), «The language picture of the character's world through the prism of his tailor profession (based on Vera Inber's story «Roza i Solovey» / «Nightingale and Rose»)), *Philological studies* [«Yazykovaya kartina mira personazha skvoz' prizmu ego professii portnogo (na materiale rasskaza Very Inber «Solovei I Roza»)), *Filolohichni studii*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, issue 6, pp. 142–146.
17. Stepanova, S. Ie. (2017), «Language personality and its involvement to the profession in the language picture of the world and echo- pictures of the world of close persons (on the materials of the A. P. Chekhov's, M. A. Bulgakov's and V. M. Inber's stories)», *Russkaâ filologiâ / Russian philology: Herald of H. S. Skovoroda Kharkiv Nat. Ped. Univ.* [«Yazykovaya lichnost' i yeyo prichastnost' k professii v yazykovoy kartine mira i ekho-kartinakh mira blizkikh lyudey (na materiale rasskazov A. P. Chekhova, M. A. Bulgakova i V. M. Inber)», *Russkaya filologiya: Vestnik Khar'kovskogo natsional'nogo pedagogicheskogo universiteta imeni G. S. Skovorody*], Kharkov, vol. 1 (60), pp. 23–27.
18. Stepanova, S. Ie. (2017), «The language picture of the world and the echo-picture of the world of the artistic character through the prism of the profession», *Language. Communication. Culture: Proceedings of the First International Extramural Sci. and Pract. Conf. of Young Scientists, Moscow, PSRLI, Apr. 20, 2017* [«Yazykovaya kartina mira I ekho-kartina mira khudozhestvennogo personazha skvoz' prizmu professii», *Yazyk. Kommunikatsiya. Kul'tura: sb. materialov Pervoy mezhdunar. zaachnoy nauch.-prakt. konf. molodykh uchonykh, Moskva, GIRYaP, 20.04.2017 g.*], The Pushkin State Russian Lang. Inst., pp. 416–421.
19. Stepanova, S. Ie. (2018), «Language means of expression of the social status of characters in the works of Anton Chekhov», *Mova / Language* [«Yazykovyye sredstva vyrazheniya sotsial'nogo statusa personazhey v proizvedeniyakh A. P. Chekhova», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publishing House, Odessa, vol. 29, pp. 19–27.
20. Stepanov, Ie. N. (2012), «City in the context of linguistic research paradigms», *Mova / Language* [«Gorod v kontekste nauchnoy lingvisticheskoy paradigmy», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov Nat. Univ., Astroprint Publ. House, Odessa, vol. 17, pp. 14–23.
21. Stepanov, Ie. N. (2013), *Russian Urban Speech in the Multilingual Cultural Space of Odessa: Author's thesis* [*Russkaya gorodskaya rech' v polilingvokul'turnom prostranstve Odessy: avtoref. dis. ... doct. filol. nauk: 10.02.02*], Potebnia Inst. of Linguistics, NAS of Ukraine, Kiev, 35 p.
22. Stepanov, Ie. N. (2014), «Interaction of scientific linguistic approaches to research the Russian urban language», *Mova / Language* [«Vzaimodeystviye nauchnykh lingvisticheskikh podkhodov v issledovanii russkoy gorodskoy rechi», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publ. House, Odessa, vol. 21, pp. 27–35.
23. Stepanov, Yu. S. (2016), *In the three-dimensional space of language: semiotic problems of linguistics, philosophy and art* [*V tryokhmernom prostranstve yazyka: semioticheskiye problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva*], URSS, Moscow, 336 p.
24. Ustyantseva, O. Yu. (2002), *Anthroponymy of prose by M. A. Bulgakov: based on the novels «The White Guard», «Theatrical Novel», «The Master and Margarita»: Thesis* [*Antroponimiya prozy M. A. Bulgakova: na materiale romanov «Belaya gvardiya», «Teatral'nyy roman», «Master i Margarita»: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01*], Voronezh, 165 p.
25. Khodus, V. P. (2016), *The plays of Anton P. Chekhov: language and elements of analysis: monograph* [*P'yesy A. P. Chekhova: yazyk i elementy analiza: monografiya*], Paragraf Publ. House, Stavropol', 143 p.
26. Chekhov, A. P. (1979), *Stories and novels* [*Rasskazy i povesti*], Pravda, Moscow, 640 p.
27. Weber, M. (1978), *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology: In 2 vol.*, eds. G. Roth, C. Wittich, Univ. of California Press, Berkeley, 1470 p.

СТЕПАНОВА Светлана Евгеньевна,

аспирант кафедры русского языка Одесского национального университета имени П. П. Мечникова, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 098 2063230; e-mail: fudimkaa@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

СТАТУСНЫЕ РЕЧЕВЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПЕРСОНАЖЕЙ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ НАЧАЛА XX ВЕКА

Аннотация. В статье описано исследование, касающееся вопроса зависимости речи человека от различных аспектов его социального статуса. **Материал** исследования: тексты рассказов А. П. Чехова «Толстый и тонкий», М. А. Булгакова «Полотенце с петухом», В. М. Инбер «Соловей и Роза». **Цель** работы — определить роль языковых средств, которые служат в художественном произведении для выражения сословного, карьерного, имущественного, профессионального, культурного статуса персонажей. **Объектом** изучения являются различные языковые средства, которые способны отображать социальный статус персонажа в его коммуникативном поведении. **Предмет** исследования — статусный смысл, закреплённый за этими языковыми средствами. В процессе выполнения исследования различные процедуры **метода** социолингвистического анализа сочетаются с методами семантического, грамматического, фонетического, семиотического и многофакторного анализа, методами анализа невербальных средств коммуникации и вероятностного прогнозирования, а также описательным и историко-описательным методами. В **результате** проведённого исследования выявлены и проанализированы языковые средства выражения А. П. Чеховым, М. А. Булгаковым и В. М. Инбером сословного, карьерного, имущественного, профессионального, культурного статуса персонажей. Сделаны **выводы**. Языковые средства, используемые для выражения социального статуса персонажа, в основном, направлены

на создание статусного контраста. Такими средствами выступают антонимические пары полнозначных слов и специальных тематических групп, имена и фамилии персонажей, этикетные клише (в том числе специальные), бытовые детали, основанные на особенностях функционирования грамматических категорий, формул социально окрашенной речи. Выявлены два приёма, способствующие реалистическому отображению социального статуса персонажей: приём взаимного снижения статуса социально контрастных персонажей и приём сочетания невербальных и вербальных средств выражения социального статуса.

Ключевые слова: социальный статус, языковые средства, языковая картина мира, социальная оценка персонажа, идиостиль.

Svitlana Ie. STEPANOVA,

graduate student of the Russian Language Department, Odessa I. I. Mechnikov National University, 24/26 Frantsuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 098 2063230; e-mail: fudimkaa@mail.ru; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

STATUS SPEECH CHARACTERISTICS OF ART CHARACTERS IN RUSSIAN LITERATURE OF THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

Summary. The article describes a study on the issue of the dependence of human speech on various aspects of speaker's social status. **Material** of research: texts of A. P. Chekhov's stories «Thick and thin», M. A. Bulgakov «Towel with a rooster», V. M. Inber «Solovey & Roza / Nightingale and Rose». The **purpose** of the work is to determine the role of language means expressing the estate, career, property, professional, cultural status of characters in the fiction. The **object** of study is various language means that are able to reflect the social status of a character in his communicative behavior. The **subject** of the research is the status meaning assigned to these language means. In the process of carrying out the research, various procedures of the sociolinguistic analysis **method** are combined with methods of semantic, grammatical, phonetic, semiotic and multivariate analysis, methods of analysis of non-verbal communicative means and probabilistic forecasting, as well as descriptive and historical-descriptive methods. As a **result** of the study, the language means of expression of the class, career, property, professional, cultural status of the characters were identified and analyzed. **Conclusions** are drawn. The language tools used to express the character's social status are mainly aimed at creating a status contrast. Anonymic pairs of full-valued words and special thematic groups, names and surnames of characters, etiquette clichés (including special ones), household details based on the functioning of grammatical categories, and socially colored speech formulas are such means. Two techniques have been identified that contribute to the realistic display of the social status of characters: the technique of mutually lowering the status of socially contrasting characters and the technique of combining non-verbal and verbal means of expressing social status.

Key words: social status, language means, language picture of the world, social assessment of a character, idiostyle.

Статтю отримано 22.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187791>

УДК 811.161.2'276.3

УЛЬЯНОВА Вікторія Олегівна,

викладач кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 0975276506; e-mail: vikaromanenko17@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2821-1833

МОВНА ОСОБИСТІТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЛОВОЇ ЖІНКИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ЖІНКА»

Анотація. У представленій статті проаналізовано особливості вербалізації образу ділової жінки на сторінках журнального періодичного видання «Жінка». **Мета** дослідження — систематизувати особливості вербальних засобів репрезентації ідентичності ділової жінки в текстах періодичного видання; описати формування мовними засобами стереотипів фемінності у пострадянський період історії України; за даними публіцистичних текстів проаналізувати трансформації традиційних гендерних стереотипів. **Предметом** вивчення є особливості комунікативної особистості української ділової жінки у добу незалежності держави. **Результати** аналізу особливостей мовленнєвої поведінки ділової жінки уможливають зробити наступні **висновки:** у текстах статей наявні англіцизми, запозичені терміни на позначення нових стосунків в економіці; частотними є професіоналізми та шаблонні конструкції без емоційного забарвлення. Мовлення жінок увиразнюється вставними словами, які не стають джерелом зайвої інформації; їх уживання допомагає мовцеві зорієнтуватися, зосередитися, а також робить висловлення більш організованим і чітким. Тексти сучасного періодичного жіночого видання характеризуються активізацією різноманітних словотворчих компонентів, наприклад, на позначення найвищої оцінки: *супервумен, суперзірка, суперфінал, мегашоу* та ін.; у мовленні сучасної ділової жінки на сторінках журналу багато іншомовних слів, особливо це помітно у процесі описання досвіду роботи українських жінок на світовому ринку.

Вищезазначене пояснюється зміною ціннісних орієнтирів особистості, відкритістю українського пострадянського суспільства та проникненням у різні сфери життя суспільства нових понять і явищ.

Ключові слова: мовна особистість, соціолінгвістика, ділова жінка, журнальне періодичне видання «Жінка», гендерний стереотип, гендерна ідентичність, фемініність.

Постановка проблеми. У час домінування в лінгвістичних розвідках антропоцентричного підходу та дослідження мови в соціокультурному аспекті особливо актуальною постає проблема репрезентації людини в мові. Суспільні й мовні зміни тісно пов'язані між собою, отже, мова фіксує відбитки потужних трансформацій, суттєвих перетворень, значних подій, що відбуваються в соціумі. Актуальним у сучасній лінгвістиці є поняття *мовної особистості*, яке по-різному тлумачать науковці. Утім, вони збігаються в загальному розумінні того, що мовна особистість репрезентує в мовленнєвій діяльності найхарактерніші особливості певної історичної доби.

Попередні дослідження проблеми. Феномен мовної особистості представляє неабиякий інтерес для науковців, які працюють у різних галузях гуманітарного знання: психологів, філософів, соціологів, етнокulturологів та ін. Лінгвістичну концепцію мовної особистості започаткували у вітчизняному мовознавстві І. Голубовська, С. Заостровська, О. Заостровський, С. Єрьоменко, М. Іваницька, А. Романченко, в зарубіжному — С. Воркачов, В. Карасик, Ю. Караулов, В. Нерознак та ін. Дослідження мовної особистості стали актуальною і перспективною проблемою сучасної лінгвістичної парадигми. Науковці активно долучаються до вирішення нагальних питань і лінгвістичної персонології (Ф. Бацевич, А. Загнітко, Т. Космеда та ін.).

Формулювання завдань дослідження. Метою нашої роботи є систематизація особливостей вербальних засобів репрезентації ідентичності ділової жінки в текстах періодичного видання. У статті зроблено спробу описати формування мовними засобами стереотипів феміності в пострадянський період історії України, а також проаналізувати на матеріалі публіцистичних текстів трансформації традиційних гендерних стереотипів. Предметом розгляду визначено особливості комунікативної особистості ділової жінки незалежної України.

Виклад основного матеріалу. Мовну особистість характеризує багаторівневість у межах когнітивної, вербально-семантичної, комунікативної та емотивної сфер, які зазнають певного впливу пануючих у суспільстві гендерних стереотипів.

Центром сучасних наукових інтересів лінгвістів є тексти, які репрезентують різні соціокультурні сфери життя людей. Особливим попитом завжди користувалися журнали для жінок [1]. Наприкінці ХХ століття формується поняття «глянцевий журнал», або «глянець», змінюється змістове наповнення, яке відповідає часу та потребам читачок. Н. Клименко зазначає, що «у жіночих глянцевих видань є своя характерна стилістика, не тільки словесна, а й структурна, така, що стосується також і оформлення. У числі перших ці видання відмовилися від чіткого розміщення матеріалів за змістом...» [2]. У глянцевих журналах наочність є головною рисою, бо ця друкована продукція призначена для відпочинку. Такі журнали практично не розраховані на читання, вони захоплюють людину не своєю інформативною змістовністю, а яскравим образом, що символізує успіх, щастя, багатство [2].

Українськомовний журнал «Жінка» (до 1991 року виходив під назвою «Радянська жінка») також змінюється та набуває деяких ознак глянцевої: спостерігається більше наочності, реклами, полегшення змісту статей. Сама рубрикація теж відчула змін. Це пов'язано з переосмисленням ціннісного наповнення. На сторінках періодичного видання активізується імідж ділової жінки. Сучасні українки прагнуть реалізувати себе в суспільстві, але на тлі традиційних стереотипів діловій жінці належить навчитися поєднувати дві протилежні ролі: сімейну і професійну. Портрет жінки, затребуваної часом, — це портрет упевненої, незалежної, розумної людини, яка добре володіє собою, вміє досягати поставлених цілей і справлятися зі складною ситуацією.

В умовах нестабільної політичної та економічної ситуації незалежної України ринок праці переживає важкі часи. У статті «**Переворот? У малому бізнесі...**» (рубрика «**Жінка і ринок**») наголошується на тому, що «*вистачить пальців на руках, щоб перелічити жінок-підприємниць*», а також, констатує автор, стали звичними фрази «**фемінізація бідності**» та «**у безробіття жіноче обличчя**» [6, с. 11]. У тексті статті використано лексеми та словосполучення на позначення нових економічних реалій: *тендер, податкові канікули, консалтингові послуги, кредитна система, бізнес-план, бізнес-інкубатор*.

Мовлення героїні вирізняє вживання шаблонних словосполучень: *брати кредити; під п'ятнадцять річних*, — а також фразеологізмів: *заганяти у глухий кут; звести на слизьке* тощо. Наприклад: *Підприємства змушені брати кредити під карколомні відсотки..., під п'ятнадцять процентів річних..., не заганяти країну у глухий кут...* [6, с. 11]. У наведеному прикладі паралельно вжито лексеми *процент* і *відсоток*, але частіше — слово *процент*, як і в інших текстах статей. Цікаво, що за радянських часів *відсоток* вважали мало не націоналістичним словом. Тільки у найсучасніших випусках спостерігаємо перевагу на користь другої лексеми, що пояснюється загальною тенденцією до вживання українських термінів.

У 1980-ті рр. з'являються статті з критикою використання терміну *відсоток*. Слово вважалось штучним і застарілим, а також називалося «архаїзмом» і «діалектизмом». Пропонували використо-

увати заміник *процент* з обґрунтуванням пріоритетного вживання інтернаціональних термінів. У вищезазначеному прикладі паралельно вжито *процент* і *відсоток*, але ми помітили частіше використання у статтях лексеми *процент* [3].

У вищезгаданій статті ми звернули увагу на лексему *партократи*: *До того ж постійні волюнтаризми, що партократи — злочинці...* [6, с. 11]. Термін походить від поняття *партократія*, який тлумачать як панування у політичній системі суспільства однієї чи групи споріднених партій, що зосереджують у своїх руках управління всіма сферами суспільного життя.

Жінка-підприємець у своєму мовленні постійно вживає вставні слова, які активізують увагу співрозмовника, а також вказують на порядок думок, зв'язок між ними: *зрозуміло, пригадайте, що-правада, приміром, повірте, скажіть, правда, на жаль, зрештою, безперечно, можливо, соромно казати* [6, с. 11].

Показовим на вербально-семантичному рівні головної героїні публіцистичного тексту є використання дієслів: *вибороги, здобути, виборювати, відстоювати*, які характеризують жінку як наполегливу особистість: *А от посаду керівника Агентства довелося виборювати, відстоювати... То довга історія, як я виборола посаду директора. Саме виборола, здобула* [6, с. 11].

У статті під назвою «*Усього можна навчитися*» (рубрика «*Жінка і ринок*») розповідачка ділиться спільним досвідом з чоловіком про відкриття «швейного салону»: *Коштів на ремонт бракувало — банк кредиту не давав. Робили все самотужки*. Автор статті наводить аргументи героїні, чому салон назвали ім'ям чоловіка, а не її власним іменем: *Салон назвали іменем Сергія, бо хоч це їхня давня спільна мрія — створювати гарні моделі, та Віта йшла до неї без перешкод, Сергієві їх довелося долати з дитинства. Ще хлоп'ям він грався маминими брошками. На уроках малював однокласницям моделі модного одягу. Це дивувало й дратувало батька: якісь жіночі вдобання у сина...* [11, с. 6].

Цікавим для аналізу вважаємо мовний портрет незалежної жінки зі статті «*Тільки б не запізно...*» (рубрика «*Сповідь*»). Ось як вона описує саму себе: *Самостійна, впевнена у собі, приваблива жінка, що володіє секретами боді-й фейсбіддингу, вміло керує, принаймні на людях, власною психікою. Хазяйновита. ... Одне слово, на людях я видаюся мало не «бетеером», щоправда, з формами, які ще здатні схвилювати чоловічу увагу* [10, с. 8]. Наведений фрагмент свідчить про руйнацію традиційного стереотипу фемінності, який передбачав скромність у всьому в процесі презентації самої себе. Успішна жінка-керівник у 1990-х рр. володіє не тільки новітніми технологіями лідерства, що були розроблені на Заході, а й технологіями *self-made man* (людини, яка зробила себе сама). Маскулінітив *self-made man* є більш частотним, на відміну від *self-made woman*, що має вужче значення. Мовлення такої жінки свідчить про ймовірне знання англійської: вона вставляє англіцизми в канву розповіді про себе: *бодібіддинг, файсбіддинг*. Вона використовує прикметники з позитивною конотацією: *впевнена, приваблива, з формами, які хвилюють чоловіків*. Одним словом — *супервумен!* У цьому контексті спостерігаємо активізацію словотворчих елементів, що виражають найвищий рівень оцінки, характерний для жіночого мовлення: *супервумен, суперзірка* та ін.

Героїня використовує просторічну метафору, провінши паралель між собою та «*бетеером*». Така самооцінка свідчить про її зухвалість і про те, що вона може бути дуже різною — це часова ознака мовної особистості сучасних жінок-керівниць. Щирість і відвертість прямої мови свідчить про самоаналіз і впевненість у собі: *Співробітниці заздрять мені, моїй свободі від повсякденних домашніх турбот, зайвих переживань. Але, знаю, часто жаліють через мою самотність. Навіть невдаха Люська співчуває і кілька разів намагалася нав'язати мені зустрічі з якимись знайомими чоловіками* [10, с. 2]. Нелітературні форми в характеристиці співробітниці (*невдаха, Люська, бездарна жінка тощо*) дають можливість визначити соціальний статус керівника в минулому — вона пройшла шлях від простої робітниці до керівника найвищого рангу, саме тому виділяємо два типи мовленнєвої культури лідера: літературно-розмовний і фамільярно-розмовний.

Досвід роботи жінок на взуттєвому підприємстві висвітлено у статті «*Крок за кроком*» (рубрика «*Жінка і ринок*»): *...серед працюючих, у тому числі й серед керівників різних підрозділів, понад вісімдесят відсотків — жінки* [5, с. 2]. В одному з номерів журналу «*Радянська жінка*» виробництво взуття називають *традиційно жіночою галуззю народного господарства* [5, с. 7]. Отже, за даними статті, робимо висновок про те, що протягом десяти років у легкій промисловості залишилися старі стереотипи, та й у нашій країні в цілому нічого не змінилося.

У цій же рубриці «*Жінка і ринок*» стаття під назвою «*Зі сприятливою аурою*» розповідає про непростий досвід директора ринку Тамару Оніщенко: *Здавалось, що на цій посаді не втримаюся й тижня. Сказати, що було важко — нічого не сказати... Перший рік ніби по льоду ходила...* [5, с. 4–5]. Образні й емоційні висловлення героїні характеризують її мовлення як типово жіноче мовлення міського жителя; порівняння *ходити ніби по льоду* дає підстави вважати домінуючим типом її мовленнєвої культури — літературно-розмовний.

Мовний портрет успішної жінки розкривається у статті «*Професіонали завжди на часі*» (рубрика «*Гість номера*»): *За своєю зовнішністю Валентина Василівна типова українка: нижче середнього зросту, з красивим обличчям і стрункою статуєю, завжди елегантно і зі смаком одягнена*. Мудрість жінки-керівника порівнюють з мудрістю княгині Ольги чи Роксолани: *Привер-*

тають увагу чарівність, шляхетність у руках і мудрість у поведінці цієї неординарної жінки [8, с. 8–9]. Очевидно, що в тексті акцент зроблено на національно-культурну ознаку героїні, що було актуально на початку ХХІ ст.

У статті «*Формула успіху*» розповідається про Жіночу селянську лігу «Оріана» і про те, що члени ліги роблять для того, щоб навчити жінок встояти у складних економічних обставинах. Одним із виходів зі скрутного ставища може бути власна справа. Ключовими словами статті є наступні: **бізнес** та **бізнесовий** (використовується десять разів), **підприємець / підприємниця** (шість разів), **власна справа** (чотири випадки використання), напр.: *Основна мета членів «Оріани» — навчитися самим й іншим навчити грамотно й фахово започаткувати власну справу. Допомогти ж у розвитку та становленні власного бізнесу підприємниць покликаний бізнес-центр, робота над створенням якого вже розпочалася...* [12, с. 2].

Часовою ознакою мовної особистості жінки, за даними публіцистичних текстів, є вживання запозичених іншомовних слів при вербалізації ринкового досвіду українських підприємниць: **бізнес-леді** («*Бізнес-леді та й просто леді*») [4, с. 22]; **супервумен** («*Тільки б не запізно*») [10, с. 2]; **тренінг** («*Формула успіху*») [12, с. 2,]; **selfmade woman** («*Проект selfmade woman*») [7, с. 6]; **startup, або стартап** («*Startup: бізнес на ідеї*») [14, с. 8] тощо.

Це пояснюється, з одного боку, тим, що пострадянське українське суспільство зорієнтовано на західний спосіб життя, а з іншого — активний процес запозичення іншомовних лексичних одиниць пов'язаний із відкритістю нашого суспільства, культурними й ціннісними орієнтирами особистості та проникненням у різні сфери життя нових понять і явищ.

За даними психологів, і чоловіки-, і жінки-керівники, як правило, працюють без вихідних і демонструють постійну готовність говорити про свою справу. Негативні наслідки такого ставлення до роботи є очевидними. Ділові жінки мають навчитися правильно відпочивати, адже *це найактуальніший тренд сьогодення: ...вигорати на роботі вже не круто, не вигорати — реально* (стаття «*Це не горить*» у рубриці «*Психологія*») [13, с. 36]. У статті говориться про *професійне вигорання, яке децю перегукується зі словниковим значенням: перем. Бурхливо виявившись, зникати, проходити* [9, т. 6, с. 155]. У психології таке значення набуло негативного відтінку, зокрема, відсутність зацікавленості і мотивації в роботі: *як горіти своєю справою, а не згасати*. У цитаті наявна інтертекстуальність, яка формує певний підтекст. Фраза **вигорати на роботі вже не круто**, по-перше, є проявом просторічного типу мовленнєвої культури, по-друге — прикладом алюзії, що явно натякає на ставлення до роботи в радянські часи, отже, має негативну оцінку.

Висновки. Таким чином, аналіз характерних ознак мовної особистості української ділової жінки на сторінках періодичного видання «Жінка», дає підстави стверджувати наступне. По-перше, в текстах статей частотними є англіцизми, запозичені терміни для позначення нових реалій в економіці (*тендер, кредитна система, бізнес-план*). По-друге, у мовленні сучасної жінки-лідера мінімум слів у переносному значенні, проте домінують професіоналізми та шаблонні конструкції без емоційного забарвлення (*брати кредити; під п'ятнадцять річних*), що є ознакою маскулінного офіційно-ділового мовлення. По-третє, використання жінками вставних слів допомагає мовцєві зорієнтуватися, зосередитися, робить висловлення структурованим і чітким. Тексти сучасного періодичного жіночого видання характеризуються активізацією різноманітних словотворчих компонентів, наприклад, *супервумен, суперзірка* та ін.

Мовлення сучасної ділової жінки увиразнюється великою кількістю іншомовних слів. Це пояснюється зміною ціннісних орієнтирів особистості, відкритістю українського суспільства та проникненням у різні сфери життя нових понять і явищ.

Л і т е р а т у р а

1. Здоровега В. Й. Теорія і практика радянської журналістики : основи майстерності, проблеми жанрів. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
2. Клименко Н. О. Специфіка рубрикації та своєрідність подання матеріалу в жіночих глянцевиx журналах. *Держава та регіони. Сер. : Соціальні комунікації*. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 65–72.
3. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 214 с.
4. Бізнес-леді та й просто леді. *Жінка*. 2004. № 1. С. 22.
5. Крок за кроком. *Жінка*. 1999. № 8. С. 2.
6. Переворот? У малому бізнесі... *Жінка*. 1994. № 6. С. 11.
7. Проект selfmade woman. *Жінка*. 2017. № 1. С. 6.
8. Професіоналі завжди на часі. *Жінка*. 2004. № 1. С. 8–9.
9. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
10. Тільки б не запізно... *Жінка*. 1994. № 7. С. 8.
11. Усього можна навчитися. *Жінка*. 1994. № 5. С. 6.
12. Формула успіху. *Жінка*. 2000. № 7. С. 2.
13. Це не горить. *Жінка*. 2019. № 6. С. 36.
14. Startup : бізнес на ідеї. *Жінка*. 2017. № 1. С. 8.

References

1. Zdoroveha, V. I. (2004), *The theory and practice of Soviet journalism : basics of skill, problems of genres [Teoriya i praktyka radyans'koyi zhurnalistyky : osnovy maysternosti, problemy zhanriv]*, PAIS, Lviv, 268 p.
2. Klymenko, N. O. (2012), Specificity of rubrication and originality of presentation of material in women's glossy magazines, *State and regions, Series : Social Communications [Spetsyfika rubrykatsiyi ta svoyeridnist' podannya materialu v zhinochkykh hlyantsevykh zhurnalakh, Derzhava ta rehiony, Ser. : Sotsial'ni komunikatsiyi]*, Zaporizhzhia, No. 1, pp. 65–72..
3. Pan'ko, T. I., Kochan, I. M., Matsyuk, H. P. (1994), *Ukrainian terminology [Ukrayins'ke terminoznavstvo : pidruchnyk]*, Svit, L'viv, 214 p.
4. Business women and just women (2004), *Woman [Biznes-ledi ta y prosto ledi, Zhinka]*, Kyiv, No. 1, p. 22.
5. Step by step (1999), *Woman [Krok za krokom, Zhinka]*, Kyiv, No. 8, p. 2.
6. Revolution? In small business... (1994), *Woman [Perevorot? U malomu biznesi..., Zhinka]*, Kyiv, No. 6, p. 11.
7. Selfmade woman project (2017), *Woman [Proekt selfmade woman, Zhinka]*, Kyiv, No. 1, p. 6.
8. Professionals are always on time (2004), *Woman [Profesionaly zavzhdy na chasi, Zhinka]*, Kyiv, No. 1, p. 8–9.
9. Bilodid, I. K. (ed.) (1970–1980), *Dictionary of the Ukrainian language : in 11 vols. [Slovyk ukrayins'koyi movy : v 11 t., red. I. K. Bilodid]*, AS of Ukraine SSR, Inst. of linguistics, Naukova dumka Publishing house, Kyiv.
10. It would be too late... (1994), *Woman [Til'ky b ne zapizno..., Zhinka]*, Kyiv, No. 7, p. 8.
11. You can learn everything (1994), *Woman [Us'ogo mozna navchytysya, Zhinka]*, Kyiv, No. 5, p. 6.
12. The formula of success (2000), *Woman [Formula uspikhu, Zhinka]*, Kyiv, No. 7, p. 2.
13. It's not burning (2019), *Woman [Tse ne horyt', Zhinka]*, Kyiv, No. 6, p. 36.
14. Startup : Business on Ideas (2017), *Woman [Startup : biznes na ideyi, Zhinka]*, Kyiv, No. 1, p. 8.

УЛЬЯНОВА Виктория Олеговна,

преподаватель кафедры иностранных языков естественных факультетов Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар 24/26, г. Одесса, Украина; тел.: +38 0975276506; e-mail: vikaromanenko17@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2821-1833

ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ УКРАИНСКОЙ ДЕЛОВОЙ ЖЕНЩИНЫ НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «ЖІНКА» («ЖЕНЩИНА»)

Аннотация. В представленной статье анализируются особенности вербализации образа деловой женщины на страницах журнального периодического издания «Жінка» («Женщина»). **Цель** исследования — систематизировать особенности вербальных средств репрезентации идентичности деловой женщины в текстах периодического издания; описать формирование языковыми средствами стереотипов феминности в постсоветский период истории Украины; на материале публицистических текстов проанализировать трансформации традиционных гендерных стереотипов. **Предметом** изучения являются особенности коммуникативной личности украинской деловой женщины в период независимости страны. **Результаты** анализа особенностей речевого поведения деловой женщины приводят к следующим **выводам**. В текстах статей имеются англицизмы, заимствованные как термины для обозначения новых отношений в экономике; частотны также профессионализмы и шаблонные конструкции без эмоциональной окраски. Для речи женщин характерны вводные слова, которые не являются источниками лишней информации: их употребление помогает говорящему сориентироваться, сосредоточиться, делает высказывания четче организованными. Тексты современного периодического женского издания характеризуются активизацией словообразовательных компонентов с коннотацией высшей оценки: *супервумен, суперзвезда, суперфинал, мегашоу* и др.; в речи современной деловой женщины на страницах журнала много иностранных слов, особенно это заметно в процессе описания опыта работы украинских женщин на мировом рынке. Это объясняется изменением ценностных ориентиров личности, открытостью украинского постсоветского общества и проникновением в различные сферы жизни общества новых понятий и явлений.

Ключевые слова: языковая личность, социолингвистика, деловая женщина, периодический журнал «Жінка», гендерный стереотип, гендерная идентичность, феминность.

Viktoriia O. ULYANOVA,

Lecturer of the Department of Foreign Languages of the Natural Sciences Faculties, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel. +38 0975276506; e-mail: vikaromanenko17@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2821-1833

LANGUAGE PERSONALITY OF THE UKRAINIAN BUSINESS WOMAN ON THE WOMAN'S JOURNAL

Summary. The article presents the features of verbalizing the image of a business woman on the pages of the periodical «Woman». The **purpose** of the article is to deepen and systematize the features of the verbal means of defining the identity of a business woman in the texts of the periodical magazine, as well as to reflect, function and transform traditional gender stereotypes and the formation of stereotypes of femininity in the post-Soviet period of Ukrainian history. The **subject** of this research is the linguistic personality specifics of the Ukrainian business woman during the independent epoch of Ukraine. The **results** of the analysis of business woman's speech features make the following **conclusions**: the texts of the articles appear English, borrowed terms to indicate new relations in the economy, often use professionalism and patterns without emotional color. The speech of women is expressed by expletive words, but they do not create unnecessary information, their usage helps the speaker to orient, focus, and makes the expression more organized and clear. Also, the texts of modern periodicals are characterized by the activation of various word-forming components, for example, to signify exaggerated meaning: *superwoman, superstar, etc.* The speech of the modern business woman of the

magazine is distinguished by the use of a large number of foreign language words, especially when describing the market experience of Ukrainian women. This is explained by the change of values of personality, openness of post-Soviet society and penetration into different spheres of society of new concepts and phenomena.

Key words: linguistic personality, sociolinguistics, business woman, periodical «Zhinka» («Woman»), gender stereotype, gender identity, femininity.

Статтю отримано 20.10.2019 р.

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ГРАМАТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187655>

УДК 811.161.2'367.622.22

КАЛЕНЮК Світлана Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загальної та прикладної лінгвістики Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв, 54000, Україна; +38 0989740249; e-mail: kalenukso@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6055-8351

САВЧУК Любов Олександрівна,

студентка 5 курсу спеціальності «Прикладна лінгвістика» Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв, 54000, Україна; +38 0669894953; e-mail: lyubasavchuk16@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0989-4480

ФУНКЦІЇ СУФІКСІВ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. *Мета* статті — встановити стилістичні функції та значення димінутивів і аугментативів у живому мовленні українських селян другої половини XIX ст. на матеріалі тексту твору Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». Суфікси із семантикою зменшеності та пестливості, збільшеності та згрубілості, тобто димінутивні та аугментативні суфікси становлять *об'єкт* дослідження. Виявлено, що кількість димінутивів, які, здебільшого, мають позитивну конотацію, значно переважає над кількістю аугментативів із негативною семантикою. *Предмет* дослідження — стилістичні функції суфіксів суб'єктивної оцінки.

У процесі дослідження сформульовано такі *висновки*: для мовлення певних персонажів характерною ознакою виступає лише лексика із суфіксами зменшеності й пестливості, або, навпаки, — лише лексика збільшеності й експресивності. Встановлено, що вживання аугментативів і димінутивів створює ефект емоційності та виразності мовлення. Стилістична функція лексем, що містять суфікси здрібнілості та пестливості, охоплює широкий функційний ряд: від утворення назв чогось дрібного за розмірами чи навмисно стилістично зменшеного — до саркастичного або іронічного функціонування. Обґрунтовано більш розвинені стилістичні можливості та функції суфіксів порівняно з іншими словотворчими засобами.

Ключові слова: димінутив, аугментатив, суфікс суб'єктивної оцінки, формант, стилістична функція.

Постановка проблеми. Реалістична соціально-побутова гумористично-сатирична повість-хроніка «Кайдашева сім'я» виокремлюється з-поміж інших творів українських письменників другої половини XIX ст. своєю насиченістю живим українським мовленням селян. У творі Івана Нечуя-Левицького чітко просліджуються явища димінутивності та аугментативності, що вказує на ліризм, доброзичливість, а з іншого боку — на емоційність українців. Такі форми слів уживаються, здебільшого, в художньому, публіцистичному стилях та в розмовному мовленні. Крім основної семантики, суфікси суб'єктивної оцінки несуть у собі конотацію пізнавально-оцінного ставлення мовців до дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Димінутиви досліджував О. І. Бондар, на думку якого домінують кількість димінутивів становлять іменникові та прикметникові деривати [1, с. 13]. Наразі цими питаннями продовжує займатися С. С. Плямовата, яка виокремлює три фундаментальні функції димінутивів, а саме оцінну, зменшувальну та зменшувально-оцінну [5, с. 69]. Окресленій проблемі присвячено також праці Т. П. Вільчинської, Л. П. Летючої, О. О. Ситенко, Г. М. Сагач [2; 6].

На сьогодні дослідники не дійшли одностайної думки щодо димінутивних формантів, тому існує два підходи до їх тлумачення. Ф. Ф. Фортунатов, О. І. Соболевський і О. О. Потєбня вважали, що димінутивні суфікси є словотворчими, оскільки утворюють нові слова. Прибічники другого підходу (О. О. Шахматов, Л. В. Щерба та В. В. Виноградов) уважали, що суфікси суб'єктивної оцінки є формотворчими, оскільки вони лише утворюють відтінки нових значень. Однак ми дотримуємося першого підходу, згідно з яким похідні слова з емотивно-оцінними формантами виступають окремими словами, а не формами одного слова [7, с. 105].

Постановка завдання. Метою статті є встановлення особливостей функціонування димінутивів і аугментативів у творі «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького в визначенні їхніх значень та функцій. Об'єктом виступають димінутивні та аугментативні форманти у тексті цього твору. Предметом дослідження обрано стилістичні функції суфіксів суб'єктивної оцінки.

Виклад основного матеріалу. В українській мові існує декілька різновидів евалюативних іменників: параметрично-оцінні, емоційно-оцінні, власне-евалюативи й експресиви. Серед параметрично-оцінних іменників розрізняють два класи: назви із семантикою зменшеності, що виражають позитивну оцінку, та назви із семантикою збільшеності, що виражають негативну оцінку [3, с. 197].

Димінутив (від лат. *diminutivum*) — це похідний іменник, що виражає значення зменшеності, яке, здебільшого, супроводжується значенням суб'єктивної оцінки: позитивної або негативної (із семантикою зменшуваності, емоційної оцінності, інтимності). Паралельним до димінутиву із протилежним значенням виступає аугментатив (від лат. *augmentativus*) — слово з афіксом, який надає значення збільшеності [2, с. 56].

Розрізняють димінутивні форманти 1-го і 2-го ступенів. Димінутивні суфікси першого типу приєднуються до слова, яке не має димінутивного значення (напр.: *пес* — *песИК*). Димінутивні суфікси другого типу приєднуються до слів, які мають значення димінутивності (напр.: *хлоп'я* — *хлоп'ятКо* — *хлоп'ятОЧКо*) [7, с. 106].

Одними з найбільш часто вживаних у «Кайдашевій сім'ї» виступають суфікси *-к*, *-ок*. Залежно від контексту та основ слів, ці суфікси можуть передавати не лише пестливість, а й фамільярність. Суфікси *-ок*- та *-к*- висловлюють і зменшеність, і пестливість одночасно. Проте у творі Нечуя-Левицького домінують виступають димінутивні форманти зі значенням зменшеності: *Поганенький тинОК звився, як полотно, під кінськими копитами і поліг на городину* [4, с. 208].

Автор вживає димінутивний суфікс *-к*- для утворення зменшено-пестливих форм власних імен: *Одного літнього дня перед паликоюю ОмельКо Кайдаш сидів в повітці на ослоні й майстрував* [4, с. 15]; *Коли в ХимКи очі, як у сови, а своїм кирпатим носом вона чує, як у небі млинці печуть* [4, с. 17]. Імена актуалізують номінативну функцію у творі, а зменшено-пестливі варіанти власних імен — стилістичну. Так, читач спостерігає ставлення автора до персонажів твору. Суфікс *-ик*- має більш виразне значення здрібності: *Баба Палажка впала навколійки, залилась слізьми й поцілувала кінчИК золотого покривала* [4, с. 140].

Автор активно використовує димінутивні суфікси *-чик(о)*, *-оньк(о)* у мовленні своїх персонажів. Так, через димінутивні суфікси, що виражають пестливість, автор устами персонажів висловлює повагу до вічного: *Чи вам не треба помирать, чи ви не соромитесь святого сонЕЧКа на небі* [4, с. 18]. *Радуйся, Охрімку й Пархімку і ти, невісточко, свята покрівОНЬКо, що в лаврі замурувалась* [4, с. 172].

Димінутивний суфікс *-оч(о)к*- автор вживає не лише у мовленні своїх персонажів для вираження конотації зменшеності, але й у авторській розповіді, переважно для вираження пестливості: *А сонячне марево заливало всіх, дрижало, переливалося між жіночими та дитячими головами, неначе якась золота вода крутилась поміж людьми, неначе якась основа з тонких золотих нитОЧоК снувалась по двору кругом людей, кругом хат, навкруги садка* [4, с. 210].

До певної міри менший ступінь здрібності виражає димінутивний формант *-ісіньк-*: *Од вікон до самої печі простяглися ніби огняні стовпи, виткані з сонця та дрібного порошу, котрий ворується в ясному промінні, неначе дрібнІСІНЬКа мошка* [4, с. 70].

У назвах спорідненості-свояцтва димінутивний суфікс *-ус(я)* виступає засобом вираження категорії емоційності. Характерною сферою димінутивності виступає не лише мовлення дорослих до дітей, а й дітей до дорослих: *Лаврінові діти дали б їм гарту, хоч би вони зовсім були чужі, а тут баБУСа й мамУСа кажуть, що можна й треба рвать* [4, с. 216].

Мовлення однієї з головних персонажок — Кайдашихи — сповнене підлесливими словами, що містять у собі димінутивні форманти для вираження пестливості: — *Як вас, свахо, бог милує? Чи живі, чи здорові, моє серденько?* — *говорила Кайдашиха тонким голосом та все пишала губи* [4, с. 48]. Проте не завжди використання суфіксів димінутивів свідчить про улесливість у її мовленні — іноді воно виражає справжню пестливість: — *Карпе! Йди, сердЕНЬКо полуднуватъ! Кидай роботу* [4, с. 19].

Димінутивний суфікс *-очк*- передає значення іронії, сарказму та докору: *Пропадутъ мої конопельки! Похоплива невісточка попряде їх собі на полотно поперед мене», — подумала Кайдашиха; — Подивись, що твоя невістОЧКа витворяє!* — *крикнула Кайдашиха, вихопивши з печі мале горня з кашею* [4, с. 86].

Сповнене димінутивними формантами для позначення пестливості та зменшеності, порівнянь і епітетів мовлення Лавріна: — *Ну, то сватай Одарку Ходаківну: ця тонЕНЬКа, як очеретина, гнучка станом, як тополя; личко малЕНЬКе й тонЕНЬКе, мов шовкова нитка; губи малЕНЬКі, як рутяний лист* [4, с. 18]. Ліричну душу цього персонажа та його пестливий тон оповіді автор передає через використання димінутивного суфікса *-еньк-*.

Характерною мовною ознакою творчості Івана Нечуя-Левицького є використання аугментативних формантів. Семантика збільшеності становить невід'ємну частину оцінного значення. На думку В. А. Чабаненка, «конотація згрубілості й конотація збільшеності — нероздільні навіть тоді, коли вказується на великий розмір, надмірний вияв ознаки» [7, с. 105].

Аугментативними формантами є суфікси збільшеності-експресивності. Семантику збільшеності-експресивності формують словотворчі суфікси *-ищ-*, *-иськ-*, *-уг(-юг-)*, *-ук(-юк-)*, *-аг(-яг-)*, *-ар(-яр-)*.

Аугментативний формант *-иц-*, окрім збільшеності, може передавати семантику захвату, іронії, здивування чи відрази. У «Кайдашеві сім'ї» він виражає семантику зневаги та негативного ставлення: — *Потривайте ж!* — *крикнула Мотря на весь город.* — *Це, мабуть, свекруш!* *Ще помагала їм мірять!* [4, с. 178].

За допомогою аугментативного суфікса *-уг-* (*-юг-*) слово виражає різко-негативну суб'єктивну оцінку мовцем: — *Брешеш, не докажеш! Ти сама злодюга, бо обкрадала мене, мою працю цілий рік* [4, с. 212]. Через використання суфіксів збільшеності-експресивності автор передає гарячий та дещо згрубілий через обставини характер Мотрі, оскільки саме в її мовленні трапляються слова з аугментативними формантами, які виражають різко негативне значення.

За використання аугментативного форманту *-ук-* (*-юк-*) семантика збільшеності нейтралізується семантикою осуду та зневаги, різко виявленим негативно-оцінним значенням: — *Чи ти людина, чи ти звірюка, — сказала Кайдашиха, втираючи слюзи* [4, с. 208]. — *Ой лишечко! Викола проклята зміюка мені око!* — *заплакала Кайдашиха і вхопилась за праве око* [4, с. 213].

Висновки. З огляду на те, що аугментативних утворень зафіксовано набагато менше у «Кайдашеві сім'ї», ніж димінутивних, робимо висновок про доброту, щирість та позитивний настрій українців. Домінантним серед суфіксів збільшеності-експресивності в соціально-побутовій гумористично-сатиричній повісті-хроніці Івана Нечуя-Левицького виступає формант *-ук-* (*-юк-*).

Найбільш продуктивними серед димінутивних суфіксів виступають форманти *-к-*, *-ок-* та *-еньк-*, які виражають зменшеність і пестливість. Димінутивні форманти значно переважають над аугментативними. Використання суфіксів зменшеності надає ефекту емоційності та виразності мовлення й оповіді, що свідчить про більш розвинені стилістичні можливості та функції суфіксів порівняно з іншими словотворчими засобами.

Отже, завдяки тому, що твір «Кайдашева сім'я» сповнений різномаяттям різних за стилістичною функцією суфіксів, автор передає найтонші барви почуттів, емоцій, станів та характерів персонажів.

Перспективи подальших розвідок розглядаємо в дослідженнях емоційно-оцінної потужності димінутивних і аугментативних формантів в українській мові.

Л і т е р а т у р а

1. Бондарь А. И. Структура диминутивных образований в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Ужгород, 1979. 22 с.
2. Вільчинська Т. П. Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Тернопіль, 1996. 177 с.
3. Каленюк С. О. Димінутиви та аугментативи у творчості Уласа Самчука. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. Лінгвістика : зб. наук. праць. Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. Вип. VIII. С. 196–200.
4. Нечуй-Левицький І. С. Кайдашева сім'я : повість. Київ : Знання, 2018. 223 с.
5. Плямоватая С. С. Размерно-оценочные имена существительные в современном русском языке. Москва : [б. и.], 1961. 121 с.
6. Сагач Г. М. Морфолого-стилістичні особливості емоційних суфіксів іменників чоловічого роду *-ок*, *-ик*, *-чик*, *-ець*, *-очок*, *-ечок*, *-ичок*. *Мовознавчі студії*. Київ : Наук. думка, 1976. С. 7–11.
7. Федоренко О. Д. Емотивно-оцінна функція димінутивів у газетній комунікації. *Стиль і текст*. Київ : Інститут журналістики, 2005. № 6. С. 104–110.

R e f e r e n c e s

1. Bondar, A. I. (1979), *The structure of diminutive formations in modern Ukrainian language : Author thesis* [Структура диминутивних образований в сучасному українському мові : автореф. дис. ... канд. филол. наук], Uzhgorod, 22 p.
2. Vilchynska, T. P. (1996), *Semantic and word-formation characteristics of evaluative names of persons in Ukrainian language : Thesis* [Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові : дис. ... канд. филол. наук], Ternopil, 177 p.
3. Kaleniuk, S. O. (2008), «Diminutives and augmentatives in the work of Ulas Samchuk», *Scientific Journal of Kherson State University* [«Диминутивні та аугментативні у творчості Уласа Самчука», *Науковий вісник Херсонського державного університету*], Kherson, No. 8, pp. 196–200.
4. Nechui-Levytskyi, I. S. (2018), *Kaydashova family : story* [Кайдашева сім'я : повість], Znannia, Kyiv, 223 p.
5. Plyamovataya, S. S. (1961), *Dimensional and evaluative nouns in the modern Russian language* [Размерно-оценочные имена существительные в современном русском языке], Moscow, 121 p.
6. Sahach, H. M. (1976), «Morphological-stylistic peculiarities of emotional suffixes of masculine nouns *-ok*, *-yk*, *-chuk*, *-ets*, *-ochok*, *-echok*, *-ychok*», *Linguistic Studies* [«Морфолого-стилістичні особливості емоційних суфіксів іменників чоловічого роду *-ок*, *-ук*, *-чук*, *-ець*, *-очок*, *-ечок*, *-ичок*», *Мовознавчі студії*], Naukova dumka, Kyiv, pp. 7–11.
7. Fedorenko, O. D. (2005), «Affective and evaluative function of deminitives in newspaper communication», *Style and text* [«Емотивно-оцінна функція димінутивів у газетній комунікації», *Стиль і текст*], Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, No. 6, pp. 104–110.

КАЛЕНЮК Светлана Александровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры общей и прикладной лингвистики Николаевского национального университета имени В. А. Сухомлинского; ул. Никольская, 24, г. Николаев, 54000, Украина; +38 0989740249; e-mail: kalenukso@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6055-8351

САВЧУК Любовь Александровна,

студентка 5-го курса специальности «Прикладная лингвистика» Николаевского национального университета имени В. А. Сухомлинского; ул. Никольская, 24, г. Николаев, 54000, Украина; +38 0669894953; e-mail: lyubasavchuk16@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0989-4480

ФУНКЦИИ СУФФИКСОВ СУБЪЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ

Аннотация. *Цель* статьи — установить стилистические функции и значения диминутивов и аугментативов в живой речи украинцев второй половины XIX в. на материале текста произведения Ивана Нечуя-Левицкого «Кайдашева семья». Суффиксы со значением уменьшительности и ласкательности, увеличенности и огрубелости, то есть диминутивные и аугментативные форманты выступают *объектом* исследования. Обнаружено, что частота использования диминутивов, которые имеют положительные коннотации, значительно выше частоты использования аугментативов с негативными коннотациями. *Предмет* исследования — стилистические функции суффиксов субъективной оценки. В ходе исследования сформулированы следующие *выводы*: для речи определённых персонажей характерной выступает только лексика с суффиксами уменьшительности и ласкательности или, наоборот, только лексика с формантами увеличенности и экспрессивности. Установлено, что употребление аугментативов и диминутивов создаёт эффект эмоциональности и выразительности речи. Стилистическая функция лексем, содержащих суффиксы уменьшительности и ласкательности, охватывает широкий функциональный ряд: от образования названий чего-то мелкого по размеру или намеренно стилистически уменьшённого — до саркастического или иронического функционирования. Обоснованы более развитые стилистические возможности и функции суффиксов по сравнению с другими словообразовательными средствами.

Ключевые слова: диминутив, аугментатив, суффикс субъективной оценки, формант, стилистическая функция.

Svitlana O. KALENIUK,

PhD (Philology), Associate Professor, General and Applied linguistics Department, Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University; 24 Nikolska str., Mykolaiv, 54000, Ukraine; tel.: +38 0989740249; e-mail: kalenukso@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6055-8351

Liubov O. SAVCHUK,

student of the specialization «Applied linguistics», Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University; 24 Nikolska str., Mykolaiv, 54000, Ukraine; tel.: +38 0669894953; e-mail: lyubasavchuk16@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-0989-4480

FUNCTIONS OF SUFFIXES OF SUBJECTIVE ASSESSMENT

Summary. The *purpose* of the article is to describe the functions and meanings of diminutives and augmentatives in the speech of Ukrainians in the second half of the XIX century on basis of «Kaidasheva Family» by Ivan Nechuy-Levytsky. Suffixes with the meaning of diminutivity, enlargement and coarseness are the *object* of our study. It was found that the number of diminutives, which mainly express a positive value, significantly prevails over the number of augmentatives with a negative value. The *subject* of the study is the stylistic functions of the suffixes of subjective assessment.

In the course of the study, the following *conclusions* were found: the vocabulary with diminutive suffixes is specific for the speech of certain characters. The vocabulary of enlargement and coarseness is specific for the speech of another certain characters. By using augmentatives and diminutives the author shows the emotionality and expressiveness of speech. The stylistic function of lexemes with diminutive suffixes and augmentatives represents a wide variety of meanings from the formation of the names of something small in size or stylistically reduced to sarcastic or ironic meaning. On our opinion, suffixes have more developed stylistic possibilities and functions than other word-formation means.

Key words: deminutive, augmentative, suffix of subjective assessment, formant, stylistic function.

Статтю отримано 7.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187798>

УДК 811.161.1'373.42'38-11

МИХАЙЛЕНКО-ЗОТО Олена Олександрівна,

аспірант кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; викладач кафедри слов'яно-балканських мов Тиранського університету; вул. Ельбасан, м. Тирана, Албанія; тел.: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

ПРИНЦИПИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПАРОНІМІВ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ

Анотація. *Метою* дослідження, описаного в цій статті, є, по-перше, виокремлення принципів диференціації паронімів у текстах різних стилів; по-друге, — спроба узгодити різні позиції фахівців з відмінностями комунікативних завдань текстів різних стилів із теоретичною або прикладною мотивацією дослідження. *Об'єктом* вивчення є пари схожих слів, які утворюють патронімічні пари. *Предмет* дослідження — відмінності в підходах до вивчення і в механізмах функціонування паронімів у текстах різних стилів, а також причини цих відмінностей. *Матеріал* дослідження вибрано з кількох словників паронімів української та російської мов. У процесі вивчення проблеми було використано *методи* семантичного і фоносемантичного, графічного, морфологічного, стилістичного та зіставного аналізу, а також описовий метод. *Результатом* вивчення вказаної проблеми є виокремлення двох груп стилістично оформлених текстів із домінуванням широкого або вузького підходів до визначення словесних пар, що є паронімами. На цій підставі зроблено *висновки*. Широке розуміння паронімії є оптимальним у художньому та розмовному стилях, у просторіччі, в художній публіцистиці. Його доцільно застосовувати у навчанні мовлення неофіційної та художньої комунікації. Вузьке розуміння паронімії є оптимальним у науковому й офіційно-діловому стилях, у науково-публіцистичному підстилі. Тут доцільно говорити про функціонування паронімів у наукових текстах лише як членів паронімічних опозицій. Принципи розрізнення паронімів у текстах різних стилів зумовлені прагматичним використанням різних підходів до визначення паронімічної опозиції, проте основними принципами, які покликані уникати неправильного вживання слів, є семантична точність, узуальна доцільність і стилістична правомірність. У паронімічному вживанні слова в художньому, публіцистичному або просторічному тексті діють принципи, покликані змішувати пароніми: семантична неточність, наявність сатирико-гумористичного ефекту, експресивне забарвлення мовлення.

Ключові слова: паронімія, широке та вузьке розуміння паронімів, функційні стилі та підстилі, принципи диференціації, паронімія.

Постановка проблеми. Фоносемантичні дослідження сприяють широкому розумінню такого лексичного явища як паронімія. Широкий підхід до сприйняття слів як паронімів дає змогу розмежувати випадки помилкової та навмисної підміни контекстуально правильного слова схожим словом, установити функційне та стилістичне навантаження паронімів, а також розробляти навчальні матеріали щодо попередження паронімічної інтерференції. Широке розуміння паронімії є оптимальним у художньому та розмовному стилях, у просторіччі, а також у художній публіцистиці. Його доцільно застосовувати у навчанні мови, використовуюваної в ситуаціях неофіційної та художньої комунікації. Про вузьке розуміння паронімії, здебільшого, йдеться в текстах наукового й офіційно-ділового стилів, а також у науково-публіцистичному підстилі. Доцільно говорити про функціонування паронімів у наукових текстах лише як членів паронімічних опозицій.

Використання мови в різних сферах комунікації завжди сприяє її розвитку, актуалізуючи одні й відводячи на периферію інші одиниці, процеси, тенденції. Фонетичні, семантичні, словотвірні, граматичні, стилістичні та інші зміни в мовній системі, міждіалектна та міжмовна взаємодія, активні процеси міждисциплінарної інтеграції в науковому житті й соціальній практиці призводять до виникнення нових асоціативних рядів, а з ними — до випадкових або навмисних помилок усного та письмового вживання певних одиниць. Новий узус може призводити до змін у систематизації лексичного складу мови. У російській мові такі зміни виявляються у виникненні в однозначного слова кількох значень, а у багатозначного слова — ще одного або старіння одного з них; у виникненні повних і неповних омонімів (омофонів, омографів, омоформ), нових синонімічних рядів і паронімічних пар, а також у трансформації старих.

Програми вивчення української та російської мов у середніх навчальних закладах, здебільшого, передбачають розгляд тем, пов'язаних із однозначністю та багатозначністю лексичних одиниць, типами переносу значень, омонімією та синонімією слів. Звичним є усвідомлене знайомство з паронімією як явищем, що порушує норму, отже, пароніми вивчають на заняттях із розвитку або культури мовлення. В одному списку опиняються власне пароніми (однокореневі слова) типу (укр.) *сердечний* — *сердешний*; *ефектний* — *ефективний*; *вникати* — *уникати*; *виріток* — *відробіток*; (рос.) *предоставить* — *представит*; *приписать* — *прописать*; *скоба* — *скобка*; *соотносительность* — *соотношение*; *логический* — *логичный* і под.; пароніми в широкому розумінні слова: неоднокореневі ((укр.) *талан* — *талант*; *розбещений* — *розпещений*; (рос.) *бесконтактный* — *бесконтатный*; *набрать* — *наврат*; *печать* — *печаль*; *сталь* — *стал*), синонімічні ((укр.) *барабанити* — *тарабанити*; *кинути* — *ринуть*; (рос.) *барабанить* — *тарабанить*), антонімічні

(укр.) *густо* — *пусто*; *регрес* — *прогрес*; (рос.) *густо* — *пусто*; *регресс* — *прогресс*), фонетично схожі слова та словоформи типу (укр.) *Мальдівські [острови]* — *Мальвінські [острови]*; *газ* — *гас*; *сильніший* — *сильніше*; (рос.) *Мальдивские [острова]* — *Мальвинские [острова]*; *вёдро* — *вёдра*; *ящур* — *ящур* і под.; правильні та помилкові форми слів типу (укр.) *лимановий* — **лиманський*; *вівця* — **овця*; *життя* — **життьо*; *хочу* — **хотю*; (рос.) *поймать* — **споймать*; *ложить* — **ложить*; *лиманный* — **лиманский*; *дитя* — **дитё*; *коридор* — **колидор*; *хотим* — **хочем*; *уравнение* — **уровнение*; *гипотенуза* — **гиппотенуза* и др.; сучасні та застарілі або наявні як наслідок інтерференції типу (укр.) *паспорт* — **паипорт*; *філософ* — **філософ*; *проект* — **проект*; (рос.) *греческий* — *грецкий*; *волошский* — **волосский*; *вялый* — **вьялый*; *кастрюля* — **каструля* і под.

Наведені приклади свідчать про те, що паронімія та суміжні з нею явища нерідко трапляються у стилістично різних текстах. У кожному стилі є власні особливості виникнення та функціонування паронімів.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Підґрунтям нашого вивчення паронімії як дослідницької проблеми є попередні теоретичні та прикладні дослідження фахівців. Ми враховуємо різні точки зору вчених на пароніми й одиниці, що інтерпретуються як пароніми / паронімічні пари, оскільки цей аспект проблеми прямо пов'язано з оптимальним вибором підходу до того чи іншого розуміння цього явища й диктує дослідницьку позицію щодо лінгвістичної природи паронімії [напр.: 2; 4; 6; 13; 14; 15; 18]. У процесі дослідження ми користувалися словниками О. В. Вишнякової, М. П. Колесникова, Д. Г. Гринчишина й О. А. Сербенської, деякими іншими джерелами [7; 10; 11; 16]. Використовувалися також словники труднощів, неправильностей і інші. Висвітлюючи питання про вивчення паронімії в прикладному аспекті, ми описали деякі дослідження в галузі стилістичного використання паронімів і методики вивчення паронімів у лінгвістичних дисциплінах. Дослідження цих аспектів проблеми спирається на розробки О. М. Беляєвої, М. М. Вереїтиної, О. Й. Голованової, О. М. Демидової, Є. М. Степанова й інших дослідників [напр.: 3; 5; 8; 12; 19].

Формулювання завдань. Метою дослідження є, по-перше, виокремлення принципів диференціації паронімів у текстах різних стилів; по-друге, — спроба узгодити різні позиції фахівців з відмінностями комунікативних завдань текстів різних стилів із теоретичною або прикладною мотивацією дослідження. Отже, предмет дослідження — відмінності в підходах і механізмах вивчення паронімії та причини цих відмінностей.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних проблем паронімії є, на думку Т. В. Веракші, визначення сутності терміна «паронім» [4, с. 5]. Три основні підходи до трактування цього терміна виділяє М. М. Вереїтинова [5].

Прихильники першого напрямку (О. С. Ахманова, О. М. Гвоздєв, М. П. Колесников і деякі інші) вважають, що пароніми — це всі співзвучні слова. Єдиним критерієм об'єднання слів у паронімічні пари вони визнають можливість оказіонального змішання в мовленні [5, с. 8–9]. Отже, обмеження в об'єднанні слів і їхніх форм у паронімічні пари трактується цими вченими як суб'єктивне сприйняття людини. Якщо для однієї людини *класний* і *класичний* // *классный* и *классический* є паронімами, то для іншої вони не можуть бути паронімами. За такого підходу оказіонально можуть сприйматися як пароніми (укр.) *людина* і *Людмила*, *гіркий* і *гірський*, *зсув* і *сум*, *паркінг* і *Паркінсон*, *свитка* і *свинка*; (рос.) *классик* и *кляксон*, *Ваня* і *ванная*, *ограждать* і *награждать*, *соя* і *СОИ* (*Стратегическая оборонная инициатива*), *крыса* і *крыша*, *стол* і *стул*, *положительный* і *обворожительный* тощо. Наш досвід викладання російської мови як іноземної свідчить про те, що часто методисти використовують прийом, який ми назвали прийомом широкої паронімії [17], підбираючи подібні групи слів: по-перше, для контрастної подачі відмінних одне від одного (зазвичай слова з різними, але схожими за звучанням коренями однієї або різних частин мови типу: *дом* — *том*, *купать* — *копать*, *тоже* — *туже* (від *тугой*), *знание* — *знамя*); по-друге, для закріплення однакових правил формозміни (однокореневі слова однієї частини мови з різними префіксами типу: *дать* — *отдать* — *поддать* — *раздать* — *передать* — *сдать* — *додать* — *предать* — *придать*; *давать* — *отдавать* — *поддавать* — *раздавать* — *передавать* — *сдавать* — *додавать* — *предавать* — *придавать* і подібні однокореневі ряди слів (порівняймо з укр. *голосити* — *наголосити* — *заголосити*; *бачити* — *пробачити* — *передбачити* — *побачити* тощо); слова з різними коренями, але з однаковими сукупностями формантів після кореня: *торжество* — *божество* — *мужество* — *ханжество* і под. (порівняймо з укр. *зілля* — *гілля* — *зусилля* і под.)). Практика свідчить про потребу в навчальних посібниках, де пропонувалося б використання прийому широкої паронімії для засвоєння та закріплення граматичних, лексичних і фонетичних закономірностей мови, що вивчається.

На думку К. А. Айсултанової та Г. С. Шаріпової, до паронімічних можна віднести весь комплекс явищ, пов'язаних зі звуковим зближенням слів, що зумовлює їх помилкову взаємозаміну або каламбур за участю паронімічної пари. Близькість форм породжує семантичну контамінацію співзвучних слів, унаслідок чого можна виокремити такі ознаки слів-паронімів: 1) формальна або фонетико-орфографічна подібність слів; 2) семантична відмінність компонентів паронімічної пари; 3) можливість помилкового вживання в мовленні людини; 4) цілеспрямована взаємозаміна в мовленні як наслідок паронімізації [1, с. 150]. Думка цих казахстанських дослідниць видається нам цінною,

оскільки вони є носіями неспорідненої двомовності і, викладаючи російську мову носіям казахської, мають можливість спостерігати, як і які російські слова зазвичай «змішують» у своєму мовленні казахи через близькість звучання.

Зазначене вище дає підстави вважати, що найбільш широке розуміння паронімії створює умови для дослідження психологічних засад сприйняття слів як схожих або різних за звучанням, фоносемантичних досліджень, для розмежування випадків помилкової та навмисної підміни контекстуально правильного слова його паронімом, для визначення функційного та стилістичного навантаження паронімів, а також для розробки навчальних матеріалів щодо попередження змішування подібних слів у процесі навчання мови як нерідної або іноземної.

Носієм певного змісту звук стає тільки в структурі цілого. Взаємодіючи з іншими елементами тексту, звук (звукова організація в цілому) стає функційно значущим, бере участь у здійсненні естетичного задуму тексту. Цілеспрямованим засобом вираження смислу в цьому визнають фонему [22, с. 141–142]. Якщо слова мають різні корені, на рішення про те, чи є вони паронімами, впливає паронімічна атракція будь-якого різновиду: аугментативна, епентетична, вокальна, метатетична [9, с. 281–284]. Це зумовлює їх контекстуальне зближення. Паронімічні відносини між компонентами метафори і порівняння значно посилюють такі відносини [22, с. 143–144]. Найуспішніше вступають у паронімічні відносини іменники, дієслова, прикметники, прислівники.

Стилістичний прийом навмисного зближення у мовленні слів, що мають звукове уподібнення, називається парономазією [19, с. 290]. Спостереженню над цим явищем лінгвісти традиційно приділяють багато уваги, оскільки практика використання цього стилістичного прийому є досить популярною серед журналістів, публіцистів, сатириків, у розмовному та художньому мовленні, у сленгу, жаргоні, арго [напр.: 19; 20; 21]. Часто процес навмисної заміни повнозначних слів їх паронімами відбувається у професійних арго і жаргонах із різних соціально зумовлених причин за допомогою лексико-семантичної деривації [19]. На думку О. М. Демидової, широке розуміння паронімів є правомірним, перш за все, по відношенню до загальноповсякденної мови і, найчастіше, буває доречним у культурі мови [12, с. 5].

Отже, широке розуміння паронімії є оптимальним в художньому та розмовному стилях, у художній публіцистиці, просторіччі. Крім того, такий підхід до паронімів доцільно застосовувати в ситуаціях неофіційної та художньої комунікації, а також у навчанні мови.

Представники другого напрямку в трактуванні феномена паронімії (Ю. А. Бельчиков, М. С. Панюшева, Л. П. Крисін, Д. Е. Розенталь, М. О. Теленкова та деякі інші) головною об'єднавчою ознакою паронімічних лексичних груп вважають кореневу спорідненість слів. На їхню думку, паронімічні відносини здатні утворюватися лише однокореновими словами. Такий підхід у вивченні паронімії вимагає, передусім, виявлення та вивчення словотворчих моделей слів, які сприймаються як пароніми, а також мовних і соціальних процесів, що спричинюють виникнення паронімів і зумовлюють продуктивні та непродуктивні способи їх функціонування [напр.: 3; 7; 18; 21]. Такий підхід значно полегшує лексикографічну кодифікацію паронімів у процесі створення словників і навчальних матеріалів для розв'язання стилістичної грамотності та культури мовлення учнів у розпізнаванні й адекватному використанні паронімів. Отже, його можна застосовувати в навчальному підстилі наукового стилю мовлення, зокрема для тлумачення понять.

Словотворчі моделі паронімічних пар досліджено в україністиці та русистиці слабо. Частіше за інші можна зустріти роботи, присвячені моделям субстантивних і ад'єктивних паронімів [напр.: 13; 18]. Зазвичай моделі встановлюються шляхом протиставлення однокоренових слів зі схожим звучанням і виокремлення розрізняючих формантів. Наприклад:

– іменники з фіналями *-ЦІЯ* — *-ТОР* // *-ЦІЯ* — *-ТОР*: (укр.) *дезинфекція* — *дезинфектор*; *дирекція* — *директор*; *ліквідація* — *ліквідатор*; *навігація* — *навігатор*; (рос.) *классификация* — *классификатор*; *реакция* — *реактор*; *сепарация* — *сепаратор* і под.;

– відмінювані форми якісних прикметників і якісні прислівники із суфіксом *-О* в українській мові: *багатий* — *багато*; *дорогий* — *дорого*; *частий* — *часто*; суфіксами *-О* / *-Е* в російській: *искренний* — *искренне*; *простой* — *просто*; *занимательный* — *занимательно* і под.;

– однокоренові слова однієї частини мови з різними префіксами або із префіксом та без нього (враховується як сучасний, так і історичний підхід до визначення префіксу): (укр.) *зрозумілий* — *зарозумілий*; *проїзд* — *переїзд*; *будова* — *забудова*; *кинути* — *скинути* — *вкинути*; (рос.) *внимательный* — *занимательный*; *осложнённый* — *усложнённый*; *принимать* — *поднимать*; *перекинуть* — *прикинуть*; *ушедший* — *ушедший*; *занятие* — *снятие* і под.

Перелік паронімічних словотворчих моделей досить великий. Його вивчення є важливим для вирішення деяких методичних проблем у процесі викладання мови. Так, О. Й. Голованова розробила методичні прийоми розмежування російських паронімів з однаковою морфологічною структурою в текстах наукового стилю, напр.: *вариативность* — *вариантность* — *варьирование*; *гидронимный* — *гидронимический*; *антропонимия* — *антропонимика*; *дефинированность* — *дефинитивность*; *парцелляция* — *парцеллирование*; *контекстный* — *контекстуальный* і под. [8]. Найчастіше паронімічними парами стають наукові терміни іншомовного походження, спеціальні слова, використання яких у загальноповсякденній мові є досить обмеженим. Цього часу намітилася

тенденція вивчення особливостей функціонування паронімів певних терміносистем. Так, українська дослідниця О. М. Беляєва пропонує систему засвоєння студентами-медиками паронімічних термінів латинського походження. Основу її методики становить прийом двомовного порівняльного вивчення такої термінології [3]. Напр.: *зубний* = *dentalis* // *зубчастий* = *dentatus*; *catherisatio* — *катетеризація* // *catherisatio* — *катетеризація*; *dystopia* — *дистонія* // *dystrophia* — *дистрофія*; *ureteritis* — *уретерит* // *urethritis* — *уретрит* і под.

Прибічники третього підходу до розуміння паронімії, що підтримують точку зору О. В. Вишнякової, ще більше звужують коло паронімів, вважаючи ними близькі, але не тотожні за звучанням слова одного кореня з наголосом на одному й тому ж складі, що є словами однієї частини мови, які позначають різні поняття [6; 7]. Отже, вводяться семантичні, акцентні, етимологічні і морфологічні обмеження у визначенні зіставлених слів як паронімів. На думку М. М. Вереїгиної, такий вузький підхід є найбільш оптимальним з точки зору методики викладання мови як іноземної (нерідної) [5, с. 8–10], з чим ми категорично не згодні, оскільки в цьому випадку неактуальною стає робота із зіставлення паронімів із різними коренями типу *душити* — *тушити* // *душить* — *тушить*; *перекритий* — *перегрітий* // *божественний* — *торжественний*; паронімів, що є словами різних частин мови (типу *свій* — *свій*; *топити* — *допит* // *свій* — *свій*; *жаль* — *жал* — *жало*), а також паронімів із різним словесним наголосом (типу *простота* — *простота*; *консул* — *консул*).

Вузьке розуміння паронімії є оптимальним у науковому й офіційно-діловому стилях, а також у науково-публіцистичному підстилі. Його покладено в основу порівняльних досліджень паронімії із суміжними лексичними явищами [14]. О. М. Демидова стверджує, що стосовно мови науково прози доцільно використовувати вузьке розуміння паронімів, розглядаючи їх у контексті мовленнєво-розумової діяльності людини. Дослідниця вважає, що пароніми в науковому тексті утворюють привативні опозиції з маркованим членом, який характеризує наявність будь-якої диференційної ознаки, і немаркованих, без такої ознаки. Нерозрізнення членів таких опозицій сигналізує про системні явища в когнітивній діяльності комунікатора, а саме про несформованість у його свідомості механізму фокусування на певних ознаках, характеристиках і властивостях об'єкта думки [12, с. 4]. Наприклад, студенти-філологи нерідко плутають поняття *аудіальний* (що має відношення до слуху або сприйняття звукових коливань органами слуху) і *аудитивний* (характеристика дії, пов'язаної з упізнаванням або розрізненням на слух у потоці мовлення окремих звуків і звукових комплексів, а також типів інтонаційних конструкцій); у наукових дидактичних текстах нам доводилося спостерігати неправильне використання паронімів *сфокусованість* (старанність) і *фокусування* (зосередження) й ін. Отже, доцільно говорити про функціонування паронімів у наукових текстах лише як членів паронімічних опозицій.

Аналогічну закономірність спостерігаємо в текстах офіційно-ділового стилю. Порівняйте: *стадок* // *наследство* (поняття майнового права) і *спадщина* // *наследие* (поняття соціальної історії); *логістичний* // *логистический* (що має відношення до логістики, зберігання виробів) — *логічний* // *логический* (що має відношення до логіки) і под.; *прибутковість* // *доходність* (економічний показник ефективності інвестицій) — *прибуток* // *доход* (уся сума, отримана підприємцем, підприємством, працівником за будь-який період часу).

Якими ж є основні причини помилкового використання замість потрібного слова його паронімів? Вважаємо, що причин декілька. У текстах наукового й офіційно-ділового стилю, а також у науковій публіцистиці це недостатні знання людини про тонкощі семантичних структур схожих слів через несформованість у його свідомості механізму фокусування на певних ознаках, характеристиках і властивостях об'єкта думки. Ця ж ситуація може ставати причиною помилок і неточностей у використанні паронімів у текстах інших стилів і підстилів. Однак у текстах художнього та розмовного стилів, у художній і газетній публіцистиці, а також у просторіччі помилкове вживання нерідко є умисним, виступаючи в мовній грі як засіб художньої виразності або вказуючи на недостатні навички володіння культурою мовлення.

Висновки. Таким чином, розгляд нами паронімії з точки зору оптимізації підходів до її вивчення в текстах різних стилів дає змогу виявити три різних підходи до способу визначення слів, які є паронімами, а також деякі принципи розрізнення паронімів у текстах різних стилів. Кожен підхід актуалізує той чи інший набір дослідницьких завдань теоретичного та прикладного характеру. Найбільш широке розуміння паронімії сприяє визначенню психолінгвістичних засад сприйняття слів як схожих або різних за звучанням, фоносемантичних досліджень. Широке розуміння паронімії дає можливість розмежовувати випадки помилкової й умисної підміни контекстуально правильною слова його паронімом, визначати функційне та стилістичне навантаження паронімів, а також розробляти навчальні матеріали щодо попередження інтерференції подібних слів у процесі навчання мов. Широке розуміння паронімії є оптимальним у художньому та розмовному стилях, у просторіччі, а також у художній публіцистиці. Його також доцільно застосовувати у навчанні мовлення неофіційної та художньої комунікації. Вузьке розуміння паронімії є оптимальним у науковому й офіційно-діловому стилях, а також у науково-публіцистичному підстилі. Тут доцільно говорити про функціонування паронімів у наукових текстах лише як членів паронімічних опозицій. Отже, принципи розрізнення паронімів у текстах різних стилів зумовлені прагматичним використанням трьох різних підходів

до визначення паронімічної опозиції, проте основними принципами, які покликані уникати неправильного вживання слів, є семантична точність, узуальна доцільність і стилістична правомірність. У випадках паронімічного вживання слова в художньому, публіцистичному або просторічному тексті діють принципи, покликані змішувати пароніми: семантична неточність, наявність сатирико-гумористичного ефекту, експресивне забарвлення мовлення.

Л і т е р а т у р а

1. Айсултанова К. А., Шарипова Г. С. Основные аспекты исследования явления паронимии в современном английском языке. *Вестник Казахского национального университета имени аль-Фараби. Серия филологическая*. Алматы, 2014. № 3(149). С. 149–154.
2. Антипина О. П. Функционально-семантическая классификация паронимов. *Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований : материалы II международной научно-практической конференции*. Пенза-Москва-Решт : Социосфера, 2012. С. 13–17.
3. Беляева О. М. Паронімія у навчання латинської медичної лексики на засадах комплексного підходу. URL : http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/5139/1/Paronimiia_u_navchanni_latynskoi.pdf (Дата звернення: 15.09.2018).
4. Веракса Т. В. Лингвистическая природа паронимов русского языка : дис. докт. филол. наук : 10.02.01. Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. гос. ун-т, 2000. 343 с.
5. Вереитинова М. М. Лингвометодическое описание актуализированной лексики в целях преподавания русского языка как иностранного (на материале паронимов-прилагательных) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2011. 20 с.
6. Вишнякова О. В. Паронимы современного русского языка. Москва : Русский язык, 1981. 247 с.
7. Вишнякова О. В. Словарь паронимов русского языка. Москва : Русский язык, 1984. 352 с.
8. Голованова Е. И. Паронимия в научном тексте как проблема соотношения языковой формы и содержания. *Гуманитарный вектор*. Чита : Забайкальский гос. ун-т, 2012. № 4(32). С. 28–33.
9. Григорьев В. П. Поэтика слова (на материале русской советской поэзии). Москва : Наука, 1979. 343 с.
10. Григорьев В. П., Кожевникова Н. А., Петрова З. Ю. Материалы к словарю паронимов русского языка. Москва : Ин-т русского языка РАН, 1992. 290 с.
11. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ : Рад. шк., 1986. 218 с.
12. Демидова Е. Н. Паронимия в научном тексте : когнитивный аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Челябинск : ЧГУ, 2014. 18 с.
13. Евграфова А. А. Паронимия в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Киев, 1975. 20 с.
14. Иванова Д. А. Паронимия в ряду смежных явлений в современном русском языке. *Филология и культура*. Казань : КазФУ, 2013. № 4(34). С. 52–56.
15. Ишкильдина З. К. Лексико-семантическая категория паронимии в разноструктурных языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Уфа, 2003. 18 с.
16. Колесников Н. П. Словарь паронимов русского языка. Ростов-н/Д. : Феникс, 1995. 544 с.
17. Михайленко-Зото Е. А. Явление паронимии как исследовательская проблема. *Мова*. Одеса : Астропринт, 2018. № 30. С. 55–62.
18. Мотина О. П. Словообразовательные модели субстантивных паронимов в русском и английском языках. *Вестник Тверского государственного университета. Серия : Филология*. Тверь, 2014. № 4. С. 87–92.
19. Степанов Е. Н. Паронимия как механизм лексической деривации в профессиональных аргосе одесситов. *Язык образования и образование языка : мат-лы междунар. конф. 11–13 июня 2000 г.* Великий Новгород : Изд-во НовГУ, 2000. С. 290–292.
20. Степанов Е. Н. Язык города в социальном и цивилизационном процессе. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2006. № 11. С. 44–54.
21. Ткаченко Л. П. Опыт построения типологии стилистических функций паронимии и паронимии в публицистике и художественной литературе. *Вопросы стилистики*. Москва : Изд-во МГУ, 1983. С. 87–98.
22. Шарипова Э. А. Фоносемантика в лирике Марины Цветаевой : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Махачкала : Дагестанский гос. пед. ун-т, 2000. 156 с.

References

1. Aysultanova, K. A., Sharipova, G. S. (2014), «The main aspects of the phenomenon of paronymy study in modern English», *Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University. Philological Series* [«Osnovnyye aspekty issledovaniya yavleniya paronimii v sovremennom angliyskom yazyke», *Vestnik Kazakhskogo natsional'nogo universiteta imeni al'-Farabi, Seriya filologicheskaya*], Almaty, No. 3 (149), pp. 149–154.
2. Antipina, O. P. (2012), «Functional-semantic classification of paronyms», *Actual problems of the theory and practice of philological research : Proceedings of the IInd International Scientific and Practical Conference* [«Funktional'no-semanticheskaya klassifikatsiya paronimov», *Aktual'nyye voprosy teorii i praktiki filologicheskikh issledovaniy : materialy II mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*], Sociosphere Publishing House, Penza, Moscow, Resht, pp. 13–17.
3. Belyaeva, O. M. (2011), *Paronymy in the teaching of Latin medical vocabulary on the principles of an integrated approach* [Paronimiya u navchanni latynskoyi medychnoyi leksyky na zasadakh kompleksnoho pidkhodu], available at : http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/5139/1/Paronimiia_u_navchanni_latynskoi.pdf (Access time : 10.08.2019).
4. Veraksha, T. V. (2000), *The linguistic nature of the Russian language paronyms : Thesis* [Lingvisticheskaya priroda paronimov russkogo yazyka : dis. dokt. filol. nauk : 10.02.01], St. Petersburg State University, St. Petersburg, 343 p.

5. Vereitnova, M. M. (2011), *Lingual and methodical description of the actualized vocabulary in order to teach Russian as a foreign language (on the material of paronyms-adjectives) : Synopsis [Lingvometodicheskoye opisaniye aktualizirovannoy leksiki v tselyakh prepodavaniya russkogo yazyka kak inostrannogo (na materiale paronimov-prilagatel'nykh) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk]*, Moscow Lomonosov State University, Moscow, 20 p.
6. Vishnyakova, O. V. (1981), *Paronyms of the modern Russian language [Paronimy sovremennogo russkogo yazyka]*, Russkiy yazyk Publishing House, Moscow, 247 p.
7. Vishnyakova, O. V. (1984), *Dictionary of the Russian language paronyms [Slovar' paronimov russkogo yazyka]*, Russkiy yazyk Publishing House, Moscow, 352 p.
8. Golovanova, E. I. (2012), «Paronymy in Scientific Text as Ratio of Language Form and Content», *Humanitarian Vector* [«Paronimiya v nauchnom tekste kak problema sootnosheniya yazykovoy formy i sodержaniya», *Gumanitarnyy vektor*], Transbaikalian State University, Chita, vol. 4 (32), pp. 28–33.
9. Grigoriev, V. P. (1979), *Poetics of the Word (based on the Russian Soviet Poetry) [Poetika slova (na materiale russkoy sovetskoy poezii)]*, Nauka, Moscow, 343 p.
10. Grigoriev, V. P., Kozhevnikova, N. A., Petrova, Z. Yu. (1992), *Materials to the dictionary of the Russian language paronyms [Materialy k slovaryu paronimov russkogo yazyka]*, Institute of the Russian language, Russian Academy of Sciences, Moscow, 290 p.
11. Hrynchyshyn, D. H., Serbens'ka, O. A. (1986), *Dictionary of paronyms of the Ukrainian language [Slovnnyk paronimiv ukrainskoi movy]*, Radianska shkola, Kyiv, 218 p.
12. Demidova, E. N. (2014), *Paronymy in a scientific text : cognitive aspect : Author thesis [Paronimiya v nauchnom tekste : kognitivnyy aspekt : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.19]*, Chelyabinsk State University Press, Chelyabinsk, 18 p.
13. Evgrafova, A. A. (1975), *Paronymy in the modern Russian language : Synopsis [Paronimiya v sovremennom russkom yazyke : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Kiev, 1975. 20 p.
14. Ivanova, D. A. (2013), «Paronymy in a number of related phenomena in the modern Russian language», *Philology and Culture* [«Paronimiya v ryadu smezhnykh yavleniy v sovremennom russkom yazyke», *Filologiya i kul'tura*], Kazan Federal University, Kazan, vol. 4 (34), pp. 52–56.
15. Ishkildina, Z. K. (2003), *The lexico-semantic category of paronymy in multi-structural languages : Synopsis [Leksiko-semanticheskaya kategoriya paronimii v raznostrukturnykh yazykakh : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.20.]*, Bashkir State University, Ufa, 18 p.
16. Kolesnikov, N. P. (1995), *Dictionary of the Russian language paronyms [Slovar' paronimov russkogo yazyka]*, Phoenix, Rostov on Don, 544 p.
17. Mikhailenko-Zoto, E. A. (2018), «The phenomenon of paronymy as a research problem», *Mova / Language* [«Yavleniye paronimii kak issledovatel'skaya problema», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, No. 30, pp. 55–62.
18. Motina, O. P. (2014), «Word-building models of substantive paronyms in Russian and English languages», *Bulletin of Tver State University, series: Philology* [«Slovoobrazovatel'nyye modeli substantivnykh paronimov v russkom i angliyskom yazykakh», *Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya : Filologiya*], Tver, vol. 4, pp. 87–92.
19. Stepanov, Ye. N. (2000), «Paronomasy as a mechanism of lexical derivation in professional argots of Odessa», *Language of education and language formation : Materials of the International conf. June 11–13, 2000* [«Paronomaziya kak mekhanizm leksicheskoy derivatsii v professional'nykh argo odessitov», *Yazyk obrazovaniya i obrazovaniye yazyka : Materialy mezhdunarodnoy konf. 11–13 iyunya 2000 g.*], Novgorod State University, Velikiy Novgorod, pp. 290–292.
20. Stepanov, Ye. N. (2006), «Urban language at the social and civilize process», *Mova / Language* [«Yazyk goroda v sotsial'nom i tsivilizatsionnom protsesse», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 11, pp. 44–54.
21. Tkachenko, L. P. (1983), «The experience of a typology building for stylistic functions of paronymy and paronomasia in journalism and fiction», *Issues of stylistics* [«Opyt postroyeniya tipologii stilisticheskikh funktsiy paronimii i paronomazii v publitsistike i khudozhestvennoy literature», *Voprosy stilistiki*], Moscow State University Publishing House, Moscow, pp. 87–98.
22. Sharapilova, E. A. (2000), *Phonosemantics in the lyrics of Marina Tsvetaeva : Thesis [Fonosemantika v lirike Mariny Tsvetaeyevoy : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Dagestan State Pedagogical University, Makhachkala, 156 p.

МИХАЙЛЕНКО-ЗОТО Елена Александровна,

аспирант кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; преподаватель кафедры славяно-балканских языков Тиранского университета; ул. Эльбасан, г. Тирана, Албания; тел: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

ПРИНЦИПЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ПАРОНИМОВ В ТЕКСТАХ РАЗНЫХ СТИЛЕЙ

Аннотация. *Целью* исследования, описанного в этой статье, является, во-первых, выделение принципов дифференциации паронимов в текстах разных стилей; во-вторых, — попытка согласовать различные позиции специалистов с различиями коммуникативных заданий текстов разных стилей с теоретической и/или прикладной мотивацией исследования. *Объектом* изучения являются пары похожих слов, которые образуют паронимические пары. *Предмет* исследования — различия в подходах к изучению и в механизмах функционирования паронимов в текстах разных стилей, а также причины этих различий. *Материал* исследования выбран из нескольких словарей паронимов украинского и русского языков. В процессе изучения проблемы были использованы *методы* семантического и фоносемантического, графического, морфологического, стилистического и сопоставительного анализа, а также описательный метод. *Результатом* изучения указанной проблемы является выделение двух групп стилистически оформленных текстов с доминированием широкого или узкого подходов к определению словесных пар, являющихся паронимами. На этом основании сделаны *выводы*. Широкое понимание паронимии является оптимальным в художественном и разговорном стилях, в просторечии, художественной публицистике. Его целесообразно применять в обучении речи неофициальной

и художественной коммуникации. Узкое понимание паронимии является оптимальным в научном и официально-деловом стилях, в научно-публицистическом подстиле. Здесь целесообразно говорить о функционировании паронимов в научных текстах лишь как членов паронимических оппозиций. Принципы различения паронимов в текстах разных стилей обусловлены прагматичным использованием различных подходов к определению паронимических оппозиций, однако основными принципами, которые призваны устранять неправильное употребление слов, выступают семантическая точность, узкая целесообразность и стилистическая правомерность. В паронимическом употреблении слова в художественном, публицистическом или просторечном тексте действуют принципы, призванные смешивать паронимы: семантическая неточность, наличие сатирико-юмористического эффекта, экспрессивная окрашенность речи.

Ключевые слова: паронимия, широкое и узкое понимание паронимов, функциональные стили и подстили, принципы дифференциации, паронимазия.

Olena O. MYKHAILENKO-ZOTO,

Postgraduate student of the Russian language department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzsky blvd., Odessa, 65058, Ukraine; Lecturer of the Slavic-Balkan languages Department, Tirana University; Elbasan st., Tirana, Albania; tel.: +35542452610; e-mail: olena.zoto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7733-0217

PRINCIPLES OF PARONYMES DIFFERENTIATION IN TEXTS OF DIFFERENT STYLES

Summary. The *purpose* of the study described in this article is, firstly, to highlight the principles of paronyms differentiation in texts of different styles; secondly, to try to reconcile different positions of specialists with differences in communicative tasks of different styles texts with theoretical and / or applied research motivation. The *object* of study is similar words that form paronymic pairs. The *subject* of the study is the differences in study approaches and in the mechanisms of paronyms functioning in texts of different styles, as well as the reasons for these differences. The research *material* was selected from several dictionaries of Ukrainian and Russian paronyms. In the process of studying the problem, *methods* of semantic and phonosemantic, graphic, morphological, stylistic and comparative analysis were used, as well as a descriptive method. The *result* of studying this problem is the allocation of two groups of stylistically designed texts with the dominance of a wide or narrow approach to the definition of verbal pairs, which are paronyms. On this basis, *conclusions* are drawn. A wide understanding of paronymy is optimal in artistic and colloquial styles, in vernacular, in artistic journalism. It is advisable to apply it in the teaching of speech using in informal and artistic communication. A narrow understanding of paronymy is optimal in the scientific and official-business styles, in the scientific-journalistic style. It is advisable to talk about the functioning of paronyms in scientific texts only as members of paronymic oppositions. The principles for distinguishing paronyms in texts of different styles are determined by the pragmatic use of different approaches to defining paronymic oppositions, however, the basic principles that are designed to eliminate the misuse of words are semantic accuracy, usability and stylistic validity. In the paronomic use of a word in an fiction, journalistic or colloquial text, there are principles designed to mix paronyms: semantic inaccuracy, the presence of a satirical-humorous effect, expressive coloring of speech.

Key words: paronymy, wide and narrow understanding of paronyms, functional styles and substyles, principles of differentiation, paronomasia.

Статтю отримано 29.10.2019 р.

ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187652>

УДК 811.161.1:37.01:165.74:343.825:347.176.2

ВОРОНЕЖЦЕВА Алла Аркадьевна,

старший преподаватель кафедры довузовской подготовки Одесского государственного экологического университета; ул. Львовская, 15, г. Одесса, 65016, Украина; тел.: +38 0671990164; e-mail: allarkvoronezh@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8458-4677

ЧЁРНАЯ Ольга Витальевна,

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры довузовской подготовки Одесского государственного экологического университета; ул. Львовская, 15, г. Одесса, 65016, Украина; тел.: +38 0677399662; e-mail: blackolga1709@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1411-4984

СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ СОЦИОПРАГМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ

Аннотация. *Цель* данной статьи — систематизация факторов, оказывающих влияние на успешность деятельности студентов-иностранцев как субъектов взаимодействия культур. *Объектом* изучения являются компоненты социопрагматической компетентности иностранных студентов, которые обучаются русскому и украинскому языкам как языкам получения профессиональных знаний. В *результате* проведённой работы были определены и рассмотрены такие структурные компоненты социопрагматической компетентности иностранных учащихся: когнитивный, аффективный и предметно-практический. В работе сделаны *выводы* о том, что критериями когнитивного компонента являются знания об основах межкультурного социального взаимодействия и об этикете и нормах поведения в стране обучения; критериями сформированности аффективного компонента являются толерантность, эмпатийность и социокультурная внимательность; в качестве критериев оценки предметно-практического компонента выдвинуты умение интерпретировать социальные и культурные явления, а также умения обеспечивать личную безопасность и достигать поставленных целей своими действиями.

Ключевые слова: студент-иностранец, социопрагматическая компетентность, когнитивный компонент, аффективный компонент, предметно-практический компонент, толерантность, социокультурная внимательность, социопрагматические неудачи.

Постановка проблемы. Качество обучения иностранных студентов в высших учебных заведениях, уровень их профессиональной подготовки зависят от того, насколько эффективно происходит их социальная адаптация в стране пребывания. Перед вузами, принимающими на обучение иностранных студентов, стоит важная задача обеспечить оптимальные условия жизни и учёбы иностранных учащихся, учитывая сложный механизм инкультурации в процессе их социальной адаптации к данному образу жизни и деятельности. Поскольку принимающей стороной является высшее учебное заведение, то именно оно, прежде всего, становится исполнителем этой задачи. Таким образом, одним из серьёзных направлений деятельности вуза является формирование социопрагматической компетентности студентов-иностранцев, овладение которой им необходимо для социальной адаптации в новых социокультурных условиях.

Связь с предыдущими исследованиями. Понятие социопрагматической компетентности и характеристика его отдельных компонентов, в целом, были представлены нами в некоторых опубликованных ранее работах. Социопрагматическая компетентность иностранных студентов понимается нами как совокупность их знаний, умений и отношений, позволяющих эффективно и безопасно осуществлять межкультурное социальное взаимодействие, а также достигать собственных целей в соответствии с социокультурным контекстом страны обучения [12, с. 253].

Постановка задач исследования. В современных условиях обучения необходимо систематизировать все структурные компоненты, важные для формирования социопрагматической компетентности студентов-иностранцев в вузе. Цель данной статьи — систематизация факторов, оказывающих влияние на успешность деятельности студентов-иностранцев как субъектов взаимодействия культур. Объектом изучения являются компоненты социопрагматической компетентности. Предмет исследования — критерии оценки сформированности компонентов социопрагматической компетентности иностранных студентов, которые обучаются русскому и украинскому языкам как языкам получения профессиональных знаний.

Изложение основного материала. Первым структурным компонентом социопрагматической компетентности студентов-иностранцев является когнитивный компонент, вторым — аффективный (отношения), третьим — предметно-практический (умения). Начнём с когнитивного компонента. Критерий оценки его сформированности мы назовём ориентировочным, отталкиваясь от положения о том, что ориентировочная основа социального поведения — это система знаний человека о содержании социального поведения, на которую он реально опирается при его осуществлении [4, с. 15]. По мнению Н. Ф. Талызиной, «ориентировочная основа поведения определяет правильное построение исполнительской части поведения и рациональный выбор одного из множества возможных вариантов исполнений» [8, с. 21].

В нашем исследовании показателями ориентировочного критерия выступают: знание основ межкультурного взаимодействия в социокультурном контексте страны обучения; знания об этикете и нормах поведения в стране обучения; знание способов обеспечения собственной безопасности и целедостижения в неродной культуре. Знание основ межкультурного социального взаимодействия в социокультурном контексте страны обучения в рамках достижения цели формирования социопрагматической компетентности студентов-иностранцев подразумевает овладение следующей информацией:

- о культуре как теоретическом конструкте;
- о рамках и признаках культуры;
- о типах взаимодействия культур;
- о характеристиках культуры.

Внимание студентов-иностранцев обращается на то, что культура не ограничивается политическими границами стран, а также на то, что внутри одной страны каждый человек принадлежит к нескольким культурам одновременно по расовой, этнической принадлежности, принадлежности к своему социальному классу, религиозной конфессии и т. п.

Мы выделяем такие области универсальных социокультурных знаний: основные ценности, межличностные отношения и жизненные стандарты страны обучения. Можно отметить ряд характерных особенностей перечисленных социокультурных знаний применительно к формированию социопрагматической компетентности студентов-иностранцев.

Не вызывает сомнения тот факт, что традиции и обычаи выступают тем стержнем культуры, который и определяет её идентификацию. В частности, традиции и обычаи представляют собой результат исторического развития страны, осознание которых будет непосредственно влиять на понимание особенностей ментальности и стереотипов её населения. Это находит выражение в национальных праздниках. Знание религии как духовной составляющей культуры любой страны также будет способствовать пониманию особенностей страны обучения. Формирование социокультурных знаний о межличностных отношениях будет характеризоваться сходством или отличием от подобных отношений в стране студента-иностранца. Например, студентам-иностранцам, придерживающимся традиций, характерных для мусульманских стран, будет сложнее принять некоторые существующие в Европе нормы и правила взаимоотношений: отсутствие ярко выраженного почёта старших, семейной иерархии, гендерные отношения в обществе, не ограниченные религиозными запретами поведение и т. д. Неподготовленность студентов к чужому типу социального поведения может вызывать конфликты, неприятие, напряжение в отношениях с другими студентами и преподавателями.

Выделение знаний об этикете и нормах поведения в стране обучения как показателя ориентировочного критерия сформированности социопрагматической компетентности студентов-иностранцев обусловлено статусом этикета как одного из ярко выраженных феноменов культуры. Другими словами, принятие студентами этикетных норм будет означать признание ими себя членами данного общества.

Социопрагматические неудачи, которые могут возникнуть в процессе обучения, рассматривались нами в нескольких работах [напр.: 1, с. 103–105]. Вызывают интерес различия этикета, с которыми преподаватель и иностранные учащиеся сталкиваются на первых занятиях. Так, для учащихся непривычно обращаться к преподавателям по имени и отчеству, да и трудно для произнесения. Очень часто такое обращение заменяется студентами на слово «преподаватель» (по аналогии «teacher») или из обращения убирается отчество. [3, с. 93]. Роль этикета в рамках социопрагматической компетентности заключается и в предупреждении конфликтных ситуаций, где этикет выступает своего рода превентивным средством. Знание о способах обеспечения собственной безопасности и целедостижения в чужой культуре как показатель ориентировочного критерия сформированности социопрагматической компетентности студентов-иностранцев предполагает включение в содержание исследуемого процесса знаний о культурных и социальных особенностях функционирования языка страны обучения. Основываясь на содержании европейских языковых программ, выделим следующие социокультурные особенности функционирования языка, необходимые студентам-иностранцам для успешного достижения поставленных целей в другой культуре:

- 1) языковые особенности социальных отношений выражены формами приветствия (прибытие / введение / отъезд) и типами обращений (формальное / неформальное / фамильярное);
- 2) формулы вежливости включают положительную и отрицательную коннотацию (вежливые и невежливые);

3) народные выражения представлены пословицами, идиомами, фамильярными выражениями, клише и т. п.;

4) диалект и акцент способны отражать отнесённость к социальным классам, место проживания, происхождение, этническую принадлежность.

Иностранным студентам нужны знания не только о вербальных, но и о невербальных средствах общения. Это обусловлено значимостью невербальных средств общения (жестов, поз, мимики, выражения лица) для иностранца в инокультурной среде с целью соблюдения социокультурных норм и правил невербального поведения в стране обучения. В процессе обучения наилучший результат достигается с помощью сопоставления с невербальными средствами страны студентов-иностранцев. Например, в исследовании С. А. Ильиной и Т. В. Губановой приведены такие примеры несовпадения жестов в нашей и китайской культурах. Приложение руки к сердцу у нас может обозначать заверение в искренности, а также признание в любви; в китайской же культуре это только заверение в искренности. Здесь существует частичное совпадение значений. Провести рукой по горлу у нас значит превышение меры («с меня довольно»), в китайской культуре это обозначает самоубийство. Здесь наблюдаем расхождение значений [6, с. 33]. В нескольких работах Е. Н. Степанова и Чан Тхи Суэн сравниваются особенности функционирования невербальных средств коммуникации у русских и вьетнамцев [напр.: 7; 10]. Неумение правильно использовать невербальные средства общения студентами-иностранцами может привести к недопониманию и даже к возникновению межкультурного конфликта. Таким образом, о сформированности когнитивного компонента социопрагматической компетентности студентов-иностранцев позволяет судить ориентировочный критерий, проявляющийся в ряде факторов, а именно в знании основ межкультурного взаимодействия в социокультурном контексте страны обучения; в знакомстве с этикетом и соблюдении норм поведения в стране обучения; в знании способов обеспечения собственной безопасности и целедостижения в условиях инокультурного окружения.

Определим следующий, аффективный, структурный компонент социопрагматической компетентности. Критерий оценки его сформированности назовём регулятивным. По И. Ф. Харламову, отношение выступает как определённое эмоционально-чувственное переживание человека, которое возникает у него в процессе той или иной деятельности [9, с. 52–59].

Мы считаем, что важным показателем отношенческого критерия сформированности социопрагматической компетентности студентов-иностранцев является толерантность. Толерантность — это ценностное отношение человека к людям, выражающееся в признании, принятии и понимании им представителей иных культур. Толерантность (от лат. *tolerantia* — терпение) — это моральное качество личности, для которого характерны сдержанность моральных оценок, неагрессивный способ восприятия действительности, стремление учитывать интересы других людей.

В социальном контексте толерантность может определяться как готовность человека позволить другим людям выбирать свой стиль жизни и поведения, исключая проявления негативного поведения, связанного с насилием, хулиганством, поступками, компрометирующие общество и угрожающие его благосостоянию. Толерантность — способность человека принять отличный от него образ другого человека, его убеждения, верования, поведение, право на собственную жизненную стратегию. При этом было бы некорректно ограничивать толерантность только этнической характеристикой. С нашей точки зрения, актуальным для формирования толерантности у студентов-иностранцев является также отношение к иным взглядам, мировоззрению, общественным нормам. Иностранцы сталкиваются даже с иной организацией пространства и времени, что усугубляет сложность принятия культуры иной страны, иного социума.

Ещё одним показателем аффективного (отношенческого) критерия сформированности социопрагматической компетентности студентов-иностранцев является эмпатийность (от греч. *Empatheia* — сопереживание). Эмпатийность — свойство личности, которое может носить познавательный (способность понимать и предвидеть), аффективный (способность эмоционально реагировать) и активно-деятельностный (способность к соучастию) характер [5, с. 200]. Эмпатия у студентов-иностранцев в процессе взаимодействия проявляется в мысленном, интеллектуальном и эмоциональном проникновении во внутренний мир представителя культуры страны пребывания, но при этом студент остаётся представителем своей культуры. Значит, иностранные учащиеся должны уметь встроиться в культуру другой страны посредством подражания внешнему поведению собеседника, проникая в быт, обычаи [1].

Изучая процесс формирования эмпатийности у студентов-иностранцев при формировании социопрагматической компетентности, необходимо подчеркнуть, что данный процесс должен идти параллельно с приобретением ими социокультурных знаний. Трудно ожидать от студентов-иностранцев «мгновенного» перехода от предвзятого отношения к выражению эмпатии к представителям культуры страны обучения.

Третьим показателем аффективного (отношенческого) критерия сформированности социопрагматической компетентности студентов-иностранцев является социокультурная внимательность.

Если человек всё делает внимательно, то внимание, являясь постоянной особенностью, перерастает во внимательность, которая как черта личности имеет большое значение в общем психическом

облике человека. Тот, кто обладает этим качеством, отличается наблюдательностью, способностью лучше воспринимать действительность. Внимательный человек реагирует на события быстрее и переживает их глубже, имеет большую способность к обучению; круг его интересов, как правило, шире, чем у человека невнимательного. Окрашивая определённым образом психические процессы, внимательность в некоторой степени характеризует человека в целом как личность [4, с. 5].

Социокультурная внимательность обеспечивает более успешную ориентацию студентов-иностранцев в социокультурном контексте иной страны, через распознавание как важных, так и незначительных свойств ее общества и культуры. Иначе говоря, она определяет уровень восприятия социокультурной информации. В последние годы внимательность как психологическая категория обращает на себя всё большее внимание специалистов в области методики обучения иностранным языкам. Для школ с углублённым изучением языка выступает на первый план требование обладать способностью вести социокультурные наблюдения при работе с видеоматериалами, чтобы определять табу в манере взаимодействия между людьми, табу в одежде... и пояснять их причины (например, национальные / этнические традиции, религиозные мотивы и др.). Данное требование наглядно показывает необходимость развития внимательности для успешного взаимодействия иностранных студентов с иноязычной социокультурной действительностью. Желание, внимательное отношение и способность видеть и анализировать особенности другой культуры позволяет студентам-иностранцам избегать возможных межкультурных трудностей.

Внимательность нами рассматривается в рамках формирования социопрагматической компетентности, которая, как отмечалось выше, шире по содержанию, чем иноязычная коммуникативная компетентность, определяющая цель обучения иностранным языкам. Следовательно, деятельность студентов-иностранцев в соответствии с содержанием социопрагматической компетентности не ограничивается овладением иностранным языком, а охватывает весь спектр возможных действий для достижения своих целей в стране обучения. Учитывая всё сказанное выше, мы предлагаем собственное понимание социокультурной внимательности как качества личности, заключающегося во внимательном и доброжелательном отношении к особенностям культуры и общества, позволяющем успешно и бесконфликтно достигать студентами-иностранцами поставленных целей своими действиями в стране обучения [12, с. 21].

И, наконец, третьим компонентом социопрагматической компетентности является предметно-практический (умения и навыки). Чтобы оценить уровень его сформированности, мы отнесём к его поведенческим показателям умение правильно оценивать социальные и культурные явления, а также социальное поведение граждан страны обучения в социокультурном контексте; умение осуществлять межкультурное взаимодействие, опираясь на ситуацию и намерения; умение обеспечивать личную безопасность и достигать поставленных целей своими действиями.

Умение обычно определяют как возможность эффективно выполнять действие в связи с целями, а главное, — в связи с ситуацией, в которой приходится действовать. То или иное умение формируется с помощью упражнений. Умения позволяют производить действия не только в обыденной, но и в изменившейся ситуации.

Нам представляется целесообразным очертить круг наиболее типичных ситуаций, в которых оказываются иностранные студенты. Подобная работа по систематизации ситуаций традиционно проводится при обучении иностранным языкам в разных странах.

Ниже представлен примерный список ситуаций для проработки и учебной имитации во время занятий по формированию социопрагматической компетентности.

А) Ситуации учебно-профессиональной сферы:

1) в учебной аудитории — общение а) с преподавателями, б) со студентами, в) с иностранными студентами других национальностей;

2) в административных службах вуза — общение а) с руководством кафедр, б) с руководством университета, в) с руководством кураторской службы.

Б) Ситуации социально-бытовой сферы:

1) в общежитии — общение а) с проживающими в общежитии студентами, б) с техперсоналом, в) с комендантами общежитий и руководством студгородка, г) с вахтёрами;

2) в учреждениях сферы торговли (магазин, рынок) — в ситуации а) выбора товара, б) оплаты покупки, в) возврата приобретённого некачественного товара;

3) в общественном транспорте — в ситуации а) ознакомления с правилами пользования общественным транспортом, б) вызова такси, в) на вокзале, в аэропорту, г) во время поездки на поезде, на автобусе дальнего следования, авиалёта;

4) в банке и на почте — в ситуации а) получения и отправления письма, посылки, б) получения, отправления и обмена денежных средств;

5) в больнице, поликлинике, аптеке — в ситуации а) беседы о состоянии здоровья, б) сдачи и получения результатов анализов и диагностических процедур, в) приобретения лекарств по рецепту и без рецепта врача, средств гигиены;

6) на улице — в ситуации а) встречи со знакомыми людьми, б) встречи с незнакомыми людьми, в) обращения с просьбой.

Приведённый список ситуаций не является исчерпывающим. Нами был разработан тренинг межкультурной толерантности с целью приобретения дополнительных знаний и умений, обучения паттернам поведения, необходимым для достижения успеха в новой для иностранных студентов социокультурной действительности [12, с. 223]. Иностранные студенты ежедневно сталкиваются со всеми этими и другими ситуациями в университете, в общежитии, общественном транспорте, на улице и т. д. Поэтому было бы важно сымитировать и обыграть как можно больше частых обыденных ситуаций, чтобы приобрести навык правильно говорить и реагировать в определённых обстоятельствах во избежание социопрагматических ошибок. Владение такими навыками поможет успешному достижению поставленных целей во время пребывания и социальной адаптации в стране обучения.

Выводы. Таким образом, создание и формирование социопрагматической компетентности у иностранных студентов в вузе — это социально-педагогическое явление, важный элемент инкультурации, которую необходимо осуществлять в каждом высшем учебном заведении, где проходят обучение студенты-иностранцы. Критериями когнитивного компонента социопрагматической компетентности являются знания об основах межкультурного социального взаимодействия и об этикете и нормах поведения в стране обучения; критерии сформированности аффективного компонента — это толерантность, эмпатийность и социокультурная внимательность; в качестве критериев оценки предметно-практического компонента мы выдвигаем умение интерпретировать социальные и культурные явления, а также умения обеспечивать личную безопасность и достигать поставленных целей своими действиями. Требуется создавать в воспитательной системе вуза условия, которые будут способствовать выработке знаний, отношений и умений, позволяющих эффективно и безопасно осуществлять межкультурное социальное взаимодействие, достигать своих учебных и профессиональных целей в стране обучения.

Л и т е р а т у р а

1. Берберян А. С. Эмпатия как основополагающий метод изучения этнопсихологических особенностей представителей различных культур в процессе межкультурной коммуникации. *Этнопсихологические и социокультурные процессы в современном обществе*. Балашов : Изд-во БГУ, 2005. С. 117–124.
2. Воронезцева А. А., Чёрная О. В. Когнитивный компонент как один из структурных компонентов социопрагматической компетентности студентов-иностранцев. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи : зб. наук. праць*. Львів – Кельце, 2017. Вип. 1. С. 252–256.
3. Воронезцева А. А., Чёрная О. В. Некоторые особенности социальной адаптации студентов-иностранцев к социокультурной среде вуза. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів на сучасному етапі : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, м. Суми, 28–29.02.2012 р.* Суми : Сумський держ. ун-т, 2012. С. 103–105.
4. Гोनоблин Ф. М. Психология. Москва : Просвещение, 1973. 240 с.
5. Елеференко И. О. Формирование эмпатийности у студентов творческих специальностей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. СПб., 2005. 200 с.
6. Ильина С. А., Губанова Г. В. Китайцы. *Если ваш студент — иностранец*. Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2008. С. 30–34.
7. Степанов Е. Н., Чан Тхи Суэн. Жесты и мимика в коммуникативной характеристике чиновника Лебедева (на материале романа Ф. М. Достоевского «Идиот»). *Язык. Коммуникация. Культура : сб. материалов Первой междунар. заочной науч.-практ. конф. молодых учёных, Москва, 20.04.2017 г.* Москва : ГИРЯП, 2017. С. 521–525.
8. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. пособие для студентов. Москва : Академия, 1998. 287 с.
9. Харламов И. Ф. Формирование личностных качеств в процессе воспитания. *Педагогика*. Москва, 2003. № 3. С. 52–59.
10. Чан Тхи Суэн. Различия некоторых средств невербальной коммуникации русских и вьетнамцев. *Научная инициатива иностранных студентов и аспирантов : материалы международной науч.-практ. конф. студентов и молодых учёных, 15.03.2017*. Харьков : ХНАДУ, 2017. Ч. 1. С. 76–79.
11. Чёрная О. В. Особенности педагогической коммуникации преподавателя и студента-иностранца. *Педагогические технологии в подготовке кадров для социальной сферы : материалы междунар. интернет-конференции*. Тамбов : Центр-пресс, 2009. С. 92–94.
12. Чёрная О. В. Формирование социопрагматической компетентности студентов-иностранцев в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Тамбов, 2012. 231 с.

R e f e r e n c e s

1. Berberyan, A. S. (2005), «The empathy as a fundamental method of studying ethnopsychological characteristics of representatives of various cultures in the process of intercultural communication», *Ethnopsychological and sociocultural processes in modern society* [«Empatiya kak osnovopolagayushchiy metod izucheniya etnopsikhologicheskikh osobennostey predstaviteley razlichnykh kul'tur v protsesse mezhkul'turnoy kommunikatsii», *Etnopsikhologicheskiye i sotsiokul'turnyye protsessy v sovremennom obshchestve*], BSU Publishing House, Balashov, pp. 117–124.
2. Voronezhseva, A. A., Chernaya, O. V. (2017), «Cognitive component as one of structural components of foreign students' sociopragmatic competence», *Modern trends in development of education and science : problems and perspectives, Scientific works collection* [«Kognitivnyykomponentkakodinizstrukturnykhkomponentovsocio pragmaticheskoykompetentnostistudentov-inostrantsev», *Suchasni tendentsiyi rozvytku osvity y nauky : problemy ta perspektivy : zb. nauk. prats'*], Lviv-Kielce, Issue 1, pp. 252–256.

3. Voronezhstseva, A. A., Chernaya, O. V. (2012), «Some features of the social adaptation of foreign students to the sociocultural environment of the university», *Actual problems of teaching foreign students at the present : materials of the International scientific and practical seminar, Sumy, 28–29 February 2012* [«Nekotoryye osobennosti sotsial'noy adaptatsii studentov-inostrantsev k sotsiokul'turnoy srede vuza», *Aktual'ni problemy navchannya inozemnykh studentiv na suchasnomu etapi : materialy mizhnar. nauk.-prakt. seminaru, m. Sumy, 28–29.02.2012*], Sumy State University Press, Sumy, pp. 103–105.
4. Gonobolin, F. M. (1973), *Psychology [Psikhologiya]*, Prosveshcheniye, Moscow, 240 p.
5. Yeleferenko, I. O. (2005), *Empathy formation among students of the creative specialities : Thesis* [Formirovaniye empatiynosti u studentov tvorcheskikh special'nostey : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08], St. Petersburg State Univ., 200 p.
6. Piyina, S. A., Gubanova, G. V. (2008), «The Chinese», *If your student is a foreigner* [«Kitaytsy», *Yesli vash student — inostranets*], Tambov State Univ. Press, Tambov, pp. 30–34.
7. Stepanov, Ie. N., Trần Thị Xuyên (2017), «Gestures and facial expressions in the communicative characterization of an official Lebedev (based on the material by F. M. Dostoevsky's novel «Idiot»)», *Language. Communication. Culture : Proceedings of the First International Distance Scientific and Practical Conference of Young Scientists* [«Zhesty i mimika v kommunikativnoy kharakteristike chinovnika Lebedeva (na materiale romana F. M. Dostoyevskogo «Idiot»)», *Yazyk. Kommunikatsiya. Kul'tura : sb. materialov Pervoy mezhdunarodnoy zaochnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii molodykh uchonykh*], The Pushkin State Russian Language Institute, Moscow, pp. 518–525.
8. Talyzina, N. F. (1998), *Pedagogical Psychology : textbook for students* [Pedagogicheskaya psikhologiya : ucheb. posobiye], Academia, Moscow, 287 p.
9. Kharlamov, I. F. (2003), «Formation of personal qualities in the educational process», *Journal of Pedagogy* [«Formirovaniyelichnostnykhkachestv v processevospitanija», *I Pedagogika*], Moscow, No. 3, pp. 52–59.
10. Trần Thị Xuyên (2017), «Differences in some means of non-verbal communication between Russians and Vietnamese», *Scientific initiative of foreign students and graduate students : materials of the International scientific-practical conf. students and young scientists, 03/15/2017* [«Razlichiya nekotorykh sredstv neverbal'noy kommunikatsii russkikh i v'yetnamtsev», *Nauchnaya initsiativa inostrannykh studentov i aspirantov : materialy mezhdunarodnoy nauch.-prakt. konf. studentov i molodykh uchonykh, 15.03.2017*], Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkov, part 1, pp. 76–79.
11. Chernaya, O. V. (2009), Features of pedagogical communication of a teacher and a student-foreigner, *Pedagogical technologies in the training of personnel for the social sphere : Proceedings of International Internet conferencing* [«Osobennosti pedagogicheskoy kommunikatsii prepodavatelya i studenta-inostrantsa», *Pedagogicheskiye tekhnologii v podgotovke kadrov dlya sotsial'noy sfery : materialy mezhdunar. internet-konferentsii*], Center-Press, Tambov, pp. 92–94.
12. Chernaya, O. V. (2012), *Formation of sociopragmatic competence of foreign students in the university : Thesis* [«Formirovaniye sotsiopragmaticheskoy kompetentnosti studentov-inostrantsev v vuze : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02], Tambov State Univ., Tambov, 231 p.

ВОРОНЕЖЦЕВА Алла Аркадіївна,

старший викладач кафедри довузівської підготовки Одеського державного екологічного університету; вул. Львівська, 15, м. Одеса, 65016, Україна; тел.: +38 0671990164; e-mail: allarkvoronezh@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8458-4677

ЧОРНА Ольга Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри довузівської підготовки Одеського державного екологічного університету; вул. Львівська, 15, м. Одеса, 65016, Україна; тел.: +38 0677399662; e-mail: blackolga1709@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1411-4984

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ СОЦІОПРАГМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Анотація. *Мета* представленої статті — систематизація факторів, що впливають на успішність діяльності студентів-іноземців як суб'єктів взаємодії культур. *Об'єктом* вивчення є компоненти соціопрাগматичної компетентності. *Предмет* дослідження — критерії оцінки ступеня сформованості компонентів соціопрাগматичної компетентності іноземних студентів, які вивчають російську й українську мови як мови отримання професійних знань. У *результаті* проведеної роботи було визначено та розглянуто такі структурні компоненти соціопрাগматичної компетентності іноземних студентів: когнітивний, афективний і предметно-практичний. У роботі зроблено *висновки* про те, що критеріями когнітивного компонента є знання про основи міжкультурної соціальної взаємодії та про етикет і норми поведінки в країні навчання; критеріями сформованості афективного компонента є толерантність, емпатійність і соціокультурна уважність; як критерії оцінки предметно-практичного компонента висунуто вміння інтерпретувати соціальні та культурні явища, а також уміння забезпечувати особисту безпеку й досягати своїми діями поставленої мети.

Ключові слова: студент-іноземець, соціопрাগматична компетентність, когнітивний компонент, афективний компонент, предметно-практичний компонент, толерантність, соціокультурна уважність, соціопрাগматичні невдачі.

Alla A. VORONEZHCEVA,

Senior Lecturer in Pre-university Training Department, Odessa State Environmental University;
15 Lvovskaya str., Odessa, 65016, Ukraine; tel.: +38 0671990164; e-mail: allarkvoronezh@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0002-8458-4677

Olga V. CHERNAYA,

PhD (Pedagogy), Senior Lecturer in Pre-university Training Department, Odessa State Environmental University;
15 Lvovskaya str., Odessa, 65016, Ukraine; tel.: +38 0677399662; e-mail: blackolga1709@gmail.com;
ORCID ID: 0000-0003-1411-4984

STRUCTURAL COMPONENTS OF SOCIOPRAGMATIC COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS

Summary. The *purpose* of the article is to systematize the factors influencing the success of foreign students as subjects of cultural interaction. The *object* of the studying is the components of socio-pragmatic competence. The *subject* of the studying is the criteria of appreciation the formation of the components of sociopragmatic competence of foreign students who learn Russian and Ukrainian languages as languages for obtaining professional knowledge. As a *result* of the work carried out, the following structural components of sociopragmatic competence of foreign students are identified and presented: cognitive, affective, and subject-practical. The paper *concludes* that the criteria for the cognitive component are knowledge of the principals of intercultural social interaction and etiquette and rules of conduct in the country of education; the criteria for the formation of the affective component are tolerance, empathy, and sociocultural attentiveness; as a criterion for appreciation of the subject-practical component, the ability to interpret social and cultural phenomena, as well as the ability to ensure personal security and achieve their object with their actions, has been put forward.

Key words: foreign student, sociopragmatic competence, cognitive component, affective component, subject-practical component, tolerance, sociocultural attentiveness, sociopragmatic failures.

Статтю отримано 30.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187762>

УДК 811.161.1/.2*243:378:347.176.2

МОЙСЕЄНКО Наталія Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 067 1087618;
e-mail: natalyamoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

СІЗОВА Любов Володимирівна,

старший викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 067 1682265;
e-mail: natalyamoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4849-5044

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ ЯК ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТАМ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. *Об'єктом* описаного дослідження є результати спостережень за виконанням самостійної роботи студентами 3–4 курсів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення ними ділової української та російської мов як іноземних. *Предмет* цього дослідження — особливості організації самостійної роботи у процесі викладання ділової української та російської мов як іноземним студентам 3–4 курсів гуманітарних спеціальностей. *Мета:* дослідження націлене на аналіз досвіду щодо зазначеного вище питання та визначення алгоритму організації та контролю самостійної роботи під час навчання ділової української та російської мов іноземним студентам. *Методологія:* у дослідженні застосовувалися методи анкетування, спостереження, зіставлення, синтезу та аналізу, описовий метод. *У результаті* проведеної дослідницької роботи складено алгоритм самостійної роботи для курсу ділової української та російської мов як іноземних для студентів гуманітарних спеціальностей. *Висновки.* Самостійна робота студентів у процесі вивчення ділової української та російської мов як іноземних дає можливість оптимізувати, інтенсифікувати процес навчання та сформувати у студентів навички креативної діяльності. Самостійна робота має розглядатись не як другорядний додаток у процесі навчання та виховання, а як його невід'ємна частина. Ця робота має охоплювати не менш 1/3 кількості годин, відведених на вивчення одного модуля. Дуже важливою рисою самостійної роботи має бути її зв'язок із активною та практичною діяльністю. Виконуючи завдання самостійної роботи, потрібно застосовувати технічні засоби, аудіо та відео системи презентації матеріалу, Інтернет.

Ключові слова: ділова мова, креативна діяльність, самостійна робота, продуктивна діяльність, компетентність, українська і російська мови.

Постановка проблеми. Курс української та російської мови як іноземної включає такий тематичний підрозділ як «Ділова мова». Беручи до уваги сучасний компетентнісний підхід до навчання іноземних мов, виникає потреба вдосконалювати процес викладання зазначеної дисципліни [4].

Зазвичай програма з ділової української та російської мов містить достатньо широкий спектр тем: розмова по телефону, ділове листування, знайомство, переговори, презентація, імпорт і експорт, контракти, організація компанії, реклама, відрядження, відвідування виробничого підприємства, спілкування в офісі, готель. Якщо співставити тематичний обсяг із кількістю аудиторних годин (зазвичай їх обсяг складає від 20 до 40 за семестр), то, враховуючи зміст комунікативної компетенції, який включає **готовність** та **спроможність** до іноземної мовленнєвої взаємодії [4], окреслюється потреба в організації роботи з вивчення зазначеної дисципліни таким чином, щоб його наслідком була спроможність іноземного студента **вільно** реагувати в певній мовленнєвій ситуації, вирішувати конфлікти, висловлювати свою думку, вести певну професійну активність. Для цього студент має одержати лінгвістичні, соціолінгвістичні, комунікативні знання і уміння, якими за 20–40 аудиторних годин оволодіти неможливо. Для вирішення зазначеної проблеми ми зробили спробу залучити студентів до самостійної роботи, організованої таким чином, щоб вона сприяла засвоєнню матеріалу, потрібного для формування навичок ділового спілкування. Активізація цього матеріалу та вихід в усну та письмову комунікацію були відпрацьовані під час аудиторних занять. У цій статті наведено результати нашого дослідження.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Роль самостійної роботи у навчанні, її види та методи аналізувала ціла низка науковців, у їхніх дослідженнях підкреслено неабияке значення цього виду навчальної діяльності для формування необхідних навичок і умінь [1–3; 5; 6; 9; 10]. Видатний дослідник у сфері педагогіки Ян Амос Коменський зазначав: «Нехай керівною основою нашої дидактики буде дослідження та відкриття методу, при якому учнів менше б навчали, але щоб вони у той же час більше б навчались самі» [5, с. 243]. Щодо методів застосування самостійної роботи під час навчання іноземних мов, то вони є актуальним аспектом сучасної педагогічної науки. Науковці по-різному підходять до визначення видів самостійної роботи та їх систематизації, вони також по-різному оцінюють значення та роль певних форм самостійної роботи [2; 3; 6; 9; 10]. Треба також зазначити, що конкретні умови та цілі певного навчального процесу диктують необхідність своєї інтерпретації та адаптації існуючих теоретичних положень у процесі їх впровадженні в практику.

Формулювання завдань дослідження. Наше дослідження націлене на аналіз досвіду щодо розв'язання проблеми оптимізації самостійної роботи студентів-гуманітаріїв у процесі вивчення ними ділової української та російської мов як іноземних та визначення алгоритму організації та контролю такої роботи. Отже, об'єктом описаного у статті дослідження є результати спостережень за виконанням самостійної роботи студентами 3–4 курсів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення ними ділової української та російської мов як іноземних. Предмет цього дослідження — особливості організації самостійної роботи в цьому процесі. У дослідженні застосовувалися методи анкетування, спостереження, зіставлення, синтезу та аналізу, описовий метод.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, визначимо поняття «самостійна робота». Сучасні науковці трактують його по-різному [1–3; 5; 6; 9; 10]. Так, у зарубіжній педагогічній літературі для позначення самостійної роботи використовується низка термінів, що підкреслюють різні аспекти самостійної роботи. Наприклад, у Німеччині використовують словосполучення «опосередковане навчання», яке позначає, що робота проводиться без прямого втручання викладача. У педагогічній літературі Австрії та Швейцарії живається термін «тиха робота», який припускає наявність тиші й усамітненості, що супроводжують самостійну роботу. У французькій та англійській літературі зустрічається термін «індивідуальна робота», в США введено термін «незалежне навчання», коли студентам пропонують виконання обов'язкових програм, однак залишають відносну свободу у виборі матеріалів та засобів засвоєння [10, с. 7–8].

У вітчизняній педагогічній літературі в самостійній роботі зазначають її три суттєві ознаки: вона спланована та виконується, по-перше, за завданням викладача, по-друге, при його методичному керівництві, по-третє, без викладацької безпосередньої участі [1–3; 6; 10].

Щодо задач самостійної роботи В. В. Горлинський вважає, що основні дидактичні цілі самостійної роботи можна зводити до:

- 1) розвитку навичок самостійного одержання знань із різних джерел;
- 2) сприяння формуванню навичок та вмінь, що є необхідними для майбутніх спеціалістів;
- 3) підвищення відповідальності слухачів за свою професійну підготовку, формування особистісних і професійно-ділових якостей;
- 4) формування у студентів професійного мислення на основі самостійної роботи й учбових дисциплін [1].

Аналізуючи зазначені вище положення, можна виокремити такі суттєві напрями самостійної навчальної діяльності студента:

1. Студент має виконувати роботу сам, без посередньої участі викладача.
2. Студент має бути здатним на самостійні мисленнєві операції, він має самостійно зорієнтуватися в заданому матеріалі.

3. Виконання роботи строго не регламентовано, студент може самостійно обирати зміст і засоби виконання завдання.

Стосовно задач самостійної роботи в процесі вивчення ділової української та російської мов іноземцями ми вважаємо за доцільне звернути увагу на розвиток і формування навичок і умінь сприйняття й використання інформації, на формування мовної та мовленнєвої компетенцій, студент має навчитися одержувати знання, потрібні для ділової комунікації, а також застосовувати їх у діловому спілкуванні. Такий вид роботи має сприяти формуванню самостійності як риси особистості студента, а також його самоосвітній компетенції.

Щодо самого поняття «самостійна робота» у процесі вивчення ділової української та російської мови іноземцями, то ми розуміємо його як діяльність студента без участі викладача. Самостійною в цьому сенсі є діяльність, якою студент займається згідно із внутрішніми інтенціями, коли він самостійно знаходить мету та засоби діяльності. Тут важливим є те, що студенти мають самостійно думати та вирішувати проблеми, причому немає значення, чи така робота проводиться у фронтальній, чи в індивідуальній формі. Самостійна робота вважається можливою та необхідною під час лекцій [10, с. 7]. Як специфічна форма навчально-виховного процесу самостійна робота у процесі вивчення ділової української та російської мов іноземцями є необхідною, бо виконує наступні функції:

- навчальну (систематизація та закріплення знань студентів);
- розвивальну (розвиток пізнавальних можливостей студентів, їх уваги, пам'яті, мислення, мовлення);
- виховну (виховання стійких мотивів учбової діяльності, навичок культури розумової праці, самоорганізації та самоконтролю, особистісних якостей: чесності, любові до праці, вимогливості до себе, самостійності тощо).

Самостійна робота є також запорукою формування навичок продуктивної діяльності студентів. Зазначимо, що у своїх дослідженнях педагоги та психологи виокремлюють чотири рівні продуктивної діяльності студентів, що відповідають їх учбовим можливостям:

- 1) дії студентів, що копіюють певний приклад;
- 2) репродуктивна діяльність щодо відтворення інформації про різні якості об'єкта вивчення; ця діяльність, здебільшого, не виходить за межі пам'яті;
- 3) продуктивна діяльність самостійного застосування отриманих знань, що виходять за межі відомого зразка; вона потребує здібностей до дедуктивного й індуктивного методів;
- 4) самостійна діяльність із переносу знань у вирішенні задач в абсолютно нових ситуаціях, умовах складанню програм до прийняття рішень, формування гіпотетичного аналогового мислення.

Ідеальним результатом навчання вважається такий рівень розвитку пізнавальної діяльності студентів, коли вони можуть самостійно ставити завдання, знаходити шляхи його вирішення, контролювати й оцінювати результати своєї пізнавальної діяльності, а потім формулювати наступні задачі, тобто коли студенти засвоюють усі компоненти раціонально організованої структури пізнавальної діяльності, характерної для самоосвіти. Отже, як бачимо, самостійна робота є необхідною умовою виконання дій, характерних для кожного рівня. Кінцевим етапом пізнавальної діяльності є творча самостійна діяльність.

Щодо ролі викладацького контролю, ми дійшли висновку, що на всіх етапах виконання самостійної роботи студентом вона повинна контролюватися викладачем, аби студент бачив перехід своїх знань на більш високий рівень, навчався самооцінці результатів своєї роботи і, спираючись на ці оцінки, планувати подальшу роботу. Так, А. С. Границька пропонує контрольний комплекс, який забезпечує повну контрольованість результатів самостійної роботи. У такий комплекс включають деякі види контролю: контроль викладача, самоконтроль, взаємоконтроль, внутрішній самоконтроль [2, с. 10].

Кінцевий етап контрольного комплексу — це внутрішній самоконтроль. Перехід до внутрішнього самоконтролю означає, що правильні учбові дії сформовані і потреба в зовнішньому контролі відпадає. Оскільки, на наш погляд, студент, з об'єктивних причин, не може адекватно оцінити себе, порада і оцінка викладача мають бути присутніми на кожному етапі роботи, а об'єм контролю за процесом виконання роботи можна обмежити.

Таким чином, аналіз наукових робіт щодо проблеми організації самостійної роботи студентів і наш власний досвід викладання ділової української та російської мов як іноземних дають змогу зробити наступні **висновки**:

1. У теоретичних джерелах самостійна робота студентів з іноземних мов не визначається як базовий вид роботи, що на практиці, в деяких випадках, призводить до нехтування цим видом пізнавальної діяльності або до відведення самостійній роботі другорядної ролі. Такі підходи негативно впливають на процес формування пізнавальних і продуктивних навичок студента, а також обмежують загальний обсяг знань, отриманих студентом. На наш погляд, самостійна робота має бути обов'язковою часткою учбового процесу, вона має знаходити часове відображення у робочих програмах і має бути ретельно спланована викладачем.

2. У визначенні видів самостійної роботи з іноземної мови сьогодні мало враховують фактор ступеню оволодіння студентом основами професійної діяльності. Це зумовлює змістовну асиметрію між матеріалом з ділової мови та системою понять, що склалась у процесі оволодіння базовими дисциплінами. Виходячи з цього положення, викладач іноземної мови має працювати в тісному контакті

із фахівцями основних дисциплін, які має вивчити студент, складати завдання та навчально-методичні посібники для конкретної спеціальності / спеціалізації. Окрім теоретичного та практичного матеріалу, в посібниках мають подаватися творчі завдання, виконання яких передбачене під час самостійної роботи, що охоплюватиме не менш 1/3 часу, відведеного на вивчення дисципліни.

3. У пізнавальній діяльності студентів не враховується провідна роль сприйняття в процесі оволодіння мовним матеріалом, хоча дані педагогічної психології свідчать про те, що активний вхід інформації у значній мірі компенсує механічне тренування. Беручи до уваги цей факт, у наших навчально-методичних посібниках ми презентуємо новий матеріал на основі активного входу інформації. На 3–4 курсах ефективним видом роботи із засвоєння нового матеріалу є ділові ігри, проводити які ми рекомендуємо на кожному занятті з ділової мови.

4. У самостійній роботі студента недостатньо використовуються різні види та рівні пізнавальної діяльності: активний свідомий і підсвідомий. Ми вирішуємо цю проблему завдяки аудіо-відео засобам навчання, а також шляхом долучення студентів до активної діяльності в певному підрозділі навчального закладу, у процесі підготовці до різних наукових і громадських заходів.

5. Недостатньо широко використовують технічні засоби навчання. Беручи до уваги цю проблему, рекомендуємо в навчальному процесі більш активно використовувати систему аудіо та відео презентації матеріалу, Інтернет.

6. Самостійна робота студентів у процесі вивчення ділової української та російської мов як іноземних дає можливість оптимізувати, інтенсифікувати процес навчання та сформувати у студентів навички креативної діяльності. Позааудиторна самостійна робота має розглядатись не як другорядний додаток у навчально-виховному процесі, а як його невід'ємна частина. Дуже важливою рисою самостійної роботи має бути її зв'язок із активною та практичною діяльністю.

Л і т е р а т у р а

1. Горлинський В. В. Духовні координати безпеки суспільства. *Стратегічна панорама*. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2006. № 1. URL : <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=200>
2. Граніцкая А. С. Научить думать и действовать : адаптивная система обучения в школе. Москва : Просвещение, 1991. 175 с.
3. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. Москва : Высш. шк., 1991. 315 с.
4. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2003. 125 с.
5. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Москва : Педагогика, 1982. Т. 1. 320 с.
6. Конишева А. В. Групповой метод обучения при организации самостоятельной работы студентов по методике. *Новые технологии в современном процессе обучения*. Новополюк : ПГУ, 2003. С. 324–329.
7. Лурія А. Р. Внимание и память. Москва : Изд-во МГУ, 1975. 268 с.
8. Мойсеєнко Н. Г., Сізова Л. В. Ділова мова : навчально-методичний посібник. Одеса : ОНУ, 2019. 123 с.
9. Нильсон О. А. Исследование роли самостоятельной работы учащихся в учебном процессе. Таллин : Валгус, 1986. 302 с.
10. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 18 с.

References

1. Gorlinskyi, V. V. (2006), «Spiritual coordinates of the security of society», *Strategic panorama* [«Dukhovni koordinaty bezpeky suspilstva», *Stratehichna panorama*], National Institute for Strategic Studies, Kyiv, vol. 1, available at : http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prnb1&issue=2006_1
2. Granitskaya, A. S. (1991), *Teaching, thinking, acting : an adaptive system for school education* [«Nauchit' dumat' i deystvovat' : adaptivnaya sistema obucheniya v shkole], Prosveshcheniye, Moscow, 175 p.
3. Esipov, B. P. (1991), *Independent work of students in the classroom* [«Samostoyatel'naya rabota uchashchikhsya na urokakh], Vysshaya shkola, Moscow, 315 p.
4. *Common European framework of reference for languages : learning, teaching, assessment* (2003) [«Zahalnoevropeiski rekomendatsii z movnoi osvity : vpychennia, vykladannia, otsiniuvannia], Lenvit, Kyiv, 125 p.
5. Komensky, Ya. A. (1982), *Selected pedagogical works : in 2 vol.* [«Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya : v 2 t.], Pedagogika, Moscow, vol. 1, 320 p.
6. Konysheva, A. V. (2003), «The group teaching technique in organizing students' independent work by the methodology», *New technologies in the modern learning process* [«Grupповой метод obucheniya pri organizatsii samostoyatel'noy raboty studentov po metodike], *Novyye tekhnologii v sovremennom protsesse obucheniya*, Polotsk State University, Novopolotsk, pp. 324–329.
7. Luria, A. R. (1975), *Attention and memory* [«Vnimaniye i pamyat'»], Publishing House of Moscow State University, Moscow, 268 p.
8. Moiseienko, N. H., Sizova, L. V. (2019), *Business language : a textbook* [«Dilova mova : navchalno-metodychnyi posibnyk], Publishing House of Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, 123 p.
9. Nilson, O. A. (1986), *Study of the role of students' independent work in the educational process* [«Issledovaniye roli samostoyatel'noy raboty uchashchikhsya v uchebnoy protsesse], Valgus, Tallinn, 302 p.
10. Onuchak, L. V. (2002), *Pedagogical conditions of organization of independent out-of-class work of students of economic specialties : Author's thesis* [«Pedahohichni umovy orhanizatsii samostiinoi pozaavdytornoi roboty studentiv ekonomichnykh spetsialnostei : autoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04], Kyiv, 18 p.

МОЙСЕЕНКО Наталия Григорьевна,

кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры грамматики английского языка, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

СИЗОВА Любовь Владимировна,

ст. преподаватель кафедры языковой и общегуманитарной подготовки иностранцев, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; пер. Маяковского, 7, г. Одесса, 65082, Украина, тел.: +38 067 1682265; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4849-5044

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ДЕЛОВОГО УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ КАК ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТАМ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация. *Объект* данного исследования составляют результаты наблюдений за выполнением самостоятельной работы студентами 3–4 курсов гуманитарных специальностей в процессе изучения делового украинского и русского языков как иностранных. *Предмет* нашего исследования — особенности организации самостоятельной работы в процессе преподавания украинского и русского делового языка как иностранного студентам 3–4 курсов гуманитарных специальностей. *Цель* данной статьи — анализ имеющегося опыта по организации указанного процесса и разработка алгоритма организации и контроля самостоятельной работы в процессе преподавания делового украинского и русского языков как иностранных студентам 3–4 курсов гуманитарных специальностей. *Методологически* представленное исследование базируется на методах анкетирования, наблюдения, сопоставления, синтеза и анализа, использована процедура описательного метода в лингвистике. *Результатом* исследования является алгоритм самостоятельной работы для курса делового украинского и русского языков как иностранных для студентов 3–4 курсов гуманитарных специальностей. *Выводы.* Самостоятельная работа студентов в процессе изучения делового украинского и русского языков как иностранных даёт возможность оптимизировать и интенсифицировать процесс обучения и сформировать у студентов навыки креативной деятельности. Самостоятельная работа студентов должна рассматриваться не как второстепенное дополнение к учебно-воспитательному процессу, а как его неотъемлемая часть. Она должна охватывать не менее 1/3 количества часов, отведённых на изучение одного модуля. Важной чертой самостоятельной работы является её связь с активной и практической деятельностью, при её осуществлении необходимо применять технические средства, аудио и видео методы презентации материала, интернет.

Ключевые слова: деловой язык, креативная деятельность, самостоятельная работа, продуктивная деятельность, компетентность, украинский и русский языки.

Natalia H. MOISEIENKO,

PhD, Candidate of Science in Philology, Associate Professor, lecturer at the Department of English Grammar, Odessa National I. I. Mechnikov University; 24/26 Francuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 0671087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

Lubov V. SIZOVA,

Senior lecturer at the Department of Linguistic and Humanities Training for International Students, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7 Mayakovskogo by-street, Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 0671682265; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4849-5044

STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN THE COURSE OF TEACHING OF BUSINESS UKRAINIAN AND RUSSIAN AS FOREIGN LANGUAGES TO HUMANITIES STUDENTS

Summary. The *object* of this research are the results of work with senior humanities students in the course of teaching business Ukrainian and Russian as foreign languages to them. The *subject* of this scientific investigation — peculiarities of independent work organization in the process of teaching of business Ukrainian and Russian as foreign languages to senior humanities students. The *purpose* of this work is to analyse the gained organizational experience of the process of teaching of business Ukrainian and Russian as a foreign language to senior humanities students and working out of the algorithm of the independent work organization for this subject. *Methodologically* this research is based on the methods of questionnaire surveys, observation, comparison, synthesis and analysis, descriptive technique in linguistics. The *findings* of this work include the algorithm of the independent work organization for teaching of business Ukrainian and Russian as foreign languages to senior humanities students. *Results.* Students' independent work in the course of study of business Ukrainian and Russian as foreign languages gives an opportunity to intensify the educational process and to develop students' creativity, this kind of work cannot be seen as some additional activity in the educational process, it deserves to be considered its integral part. It must embrace not less than 1/3 of the whole number of hours assigned for one module. The most important feature of independent work is its connection with practical activity, which must be carried out with the help of technical means, audio and video programmes, the Internet.

Key words: business language, creative work, independent work, productive activity, competence, the Ukrainian and the Russian languages.

Статтю отримано 23.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187768>

УДК 81'243:378.062.3:33

МОЙСЕЄНКО Наталія Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

ШАЙДУКА Ярослава Ігорівна

магістр 2 року навчання спеціальності 011 «Освітні педагогічні науки», Одеський національний університет імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 093 4388839; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5782-7426

ВИКЛАДАННЯ ГРАМАТИКИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. *Об'єктом* нашого дослідження є компетентнісна структура вторинної мовної особистості студента економічного вищого навчального закладу. *Предмет* цієї наукової розвідки складає роль граматичної компетенції в процесі формування вторинної мовної особистості студента економічного вищого навчального закладу. *Мета* цього дослідження полягає у визначенні місця граматичної компетенції у структурі вторинної мовної особистості спеціаліста з економіки та окреслення шляхів її розвитку. *Методологічно* робота базується на законах пізнання, методах спостереження, співставлення, синтезу та аналізу. *У результаті* нашого дослідження було розроблено базові принципи розвитку граматичної складової вторинної мовної особистості студентів економічних вищих навчальних закладів. **Висновки.** Вторинна мовна особистість студента економічного вищого навчального закладу має формуватись на базі професійної компетенції, яка, окрім знань із спеціальних дисциплін, включає також мовленнєву компетенцію, базовою складовою якої є граматична компетенція. Нехтування потребою опрацювання граматичних явищ іноземної мови призводить до неповноцінності комунікативної компетентності з певної іноземної мови та формуванню сурогатного мовлення.

Ключові слова: мовна особистість, вторинна мовна особистість, граматика, компетенція, мовлення, навчання іноземної мови.

Постановка проблеми та дослідницьких завдань. На сучасному етапі, що характеризується інтенсивною взаємодією різноманітних культур нашої планети, глобалізацією економіки, постійними змінами умов життя, постає необхідність виховання такої особистості, що буде спроможна до ефективною адаптації у суспільстві. Це завдання можна вирішити за умов формування особливої ментальності у індивіда, яка дозволить йому успішно самовизначитись у будь-якій життєвій ситуації, пристосуватись до неї, а деколи навіть змінити характер професійної діяльності. Все це можливо за умов відкритості людини до самоосвіти, наявності умінь ставити та вирішувати освітні задачі.

Однією із базових компетенцій, якими має володіти успішна людина є комунікативна компетенція, яка є ознакою мовної особистості (сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення та сприйняття нею мовленнєвих висловлювань (текстів) [11, с. 28]. Якщо у мовної особистості сформовано іншомовну комунікативну компетенцію, то згідно із термінологією Ю. М. Караулова, можна говорити про наявність вторинної мовної особистості. Оскільки процес оволодіння соціокультурним і ментальним кодом іншомовної спільноти накладається на існуючу картину світу рідної мови, термін «вторинна» позначає ієрархію особистостей всередині індивіда [3, с. 65]. На нашу думку, однією із базових складових комунікативної компетенції є граматична компетенція.

Виходячи із того факту, що на сучасному етапі стосовно потреби вивчати граматику та методи її презентації при навчанні англійської мови існує багато розбіжностей [2; 5; 6; 10; 11; 16; 19; 21; 22–30], ми робимо спробу визначити ступінь потреби й особливості викладання граматики при навчанні іноземної мови у вищому навчальному закладі економічного напрямку, а також розробці основних базових принципів методики активізації граматичних структур і виведення їх у мовлення у процесі формування вторинної мовної особистості майбутнього фахівця в галузі економіки.

Актуальність роботи зумовлена відсутністю єдиної точки зору щодо ролі та місця граматики в системі мовної освіти фахівця економічного галузі, а також неефективністю використання при формуванні комплексу мовленнєвих автоматизмів, навичок та вмій як традиційного підходу до викладання граматики, так і жорсткого комунікативного [там само].

Так, дослідники М. О. Панченко, Л. М. Голубенко, В. П. Коляда зазначають, що «в останні роки якість оволодіння тими, хто навчається, граматичним компонентом мовлення на англійській мові викликає великі дорікання. Учні щиро засмучені з того приводу, що вони не можуть адекватно користуватись мовою з причини відсутності навичок володіння функційно-граматичними особливостями мовлення. Викладачі скаржаться на те, що відсутність у студентів граматичних навичок та філологічного світогляду мовлення на англійській мові є причиною невідповідності вимогам початкового

етапу навчання у вищому навчальному закладі» [6, с. 297]. Ті ж самі проблеми виникають і в процесі викладання інших іноземних мов [10, с. 7].

Отже, сьогодні, коли роль іноземної мови у професійній діяльності економістів є надзвичайно високою, неможливо не приділяти увагу підвищенню якості її викладання на всіх етапах підготовки такого спеціаліста [9, с. 7].

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Питання комунікативної компетенції та вторинної мовної особистості розглядалось як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У 1960 році Д. Хаймс вводить термін «комунікативна компетенція» і визначає це поняття як внутрішнє знання ситуаційної умінності мови. Він одним із перших підкреслив, що оволодіння мовою передбачає не тільки знання граматики та лексики, а також і соціальних умов їх уживання [29, с. 235]. Треба зазначити, що ще в 1822 році В. фон Гумбольдт висловив думку про одночасне вивчення мови та культури [7, с. 231]. І. О. Зимня визначає комунікативну компетенцію як «оволодіння складними навичками та уміннями у нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень у спілкуванні, знання звичаїв і традицій, етикета у сфері спілкування, дотримання пристойної поведінки, вихованість; орієнтацію в комунікативних засобах, притаманних національному, становому менталітету» [10, с. 42]. Серед вчених, які досліджували процес формування комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови, можна зазначити також М. М. Вятютневу, який комунікативну компетенцію визначав як вибір та реалізацію програм мовленнєвої поведінки залежно від здібності людини орієнтуватися в тих чи інших умовах комунікації, уміння класифікувати ситуації залежно від теми, завдань комунікативних установок [5, с. 67]. Утім, Є. І. Пасов висловлює думку, що комунікативність передбачає мовленнєву спрямованість навчального процесу, яка полягає не стільки в тому, що переслідується мовленнєва практична ціль, скільки в тому, що шлях до цієї цілі є власне практичне користування мовою [22, с. 5]. Українські науковці І. М. Кочан і Н. М. Захлюпана визначають комунікативну компетенцію як здатність розуміти чужі й створювати власні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення, використовуючи вербальні та невербальні засоби, які передбачають опанування усним і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами [13, с. 132]. У свою чергу, спираючись на суттєві ознаки, наведені в зазначених вище трактовках, ми розуміємо комунікативну компетенцію як систему знань та умінь, які забезпечують адекватне сприйняття лінгвістичного й екстралінгвістичного контекстів і породження відповідної мовленнєвої та поведінкової реакції.

Розглядаючи комунікативну компетенцію, Ю. М. Караулов у 1989 році вводить у науковий обіг термін «вторинна мовна особистість» на позначення людини, наділеної здібністю створювати й сприймати тексти (на іноземній мові), що є різними за ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною цільовою спрямованістю [11, с. 21]. І. І. Халева оцінює формування вторинної мовної особистості як одну із головних цілей навчання іноземної мови та розглядає її в тісному зв'язку із прищепленням тому, хто навчається особливої перцептивної здібності осягати іншу ментальність, іншу стратегію й тактику життя, отже, й інший спосіб осмислення інформації, що охоплює всі сторони цього життя [30, с. 54–65]. Таким чином, вторинна мовна особистість — це людина, яка на високому рівні оволоділа комунікативною компетенцією.

У сучасних педагогічних дослідженнях з різних кутів розглядається проблема як мовної особистості взагалі, так і вторинної мовної особистості зокрема. Так, для О. Леонтьєва — це творець образу світу [14]; С. Воркачов говорить про етносемантичну особистість [3]; В. Нерознак розглядає полілектну та ідеолектну особистість [20]; Т. Снитко вивчає мовну особистість західної і східної культур [27]; Л. Мацько — національно-свідому україномовну особистість [16]; Л. Скуратівський описує духовну мовну особистість [26]. Однак цілісної, системної характеристики вторинної мовної особистості ще дано не було.

Формулювання завдань дослідження. Вищезазначене спричинює подальшу розробку критеріїв оцінювання ступенів сформованості вторинної мовної особистості, дидактичних моделей формування потрібних якісних рис вторинної мовної особистості для конкретних умов навчання. Результати таких досліджень мають позитивно вплинути на вирішення певної низки лінгводидактичних питань, що виникають у процесі формування вторинної мовної особистості.

Мета представленого дослідження полягає у визначенні місця граматичної компетенції у структурі вторинної мовної особистості спеціаліста в галузі економіки та окреслення шляхів її розвитку. Об'єктом нашого дослідження є компетентнісна структура вторинної мовної особистості студента економічного ВНЗ. Предмет цієї наукової розвідки складає роль граматичної компетенції в процесі формування вторинної мовної особистості студента економічного ВНЗ. Методологічно робота базується на законах пізнання, методах спостереження, співставлення, синтезу й аналізу.

Виклад основного матеріалу. У цій статті ми розглядаємо вторинну мовну особистість як індивід, що оволодів у повній мірі іншомовною комунікативною компетенцією, адекватно реагує на лінгвістичний і екстралінгвістичний контекст, що має своє відображення у його мовленні та поведінці. Беручи до уваги тісний зв'язок понять «вторинна мовна особистість» і «комунікативна компетентність», спробуємо визначити роль граматики у формуванні вторинної мовної особистості майбутніх економістів у вишах, а також запропонувати ефективні методи її викладання. Загальноєвропейські

рекомендації з мовної освіти включають до комунікативної компетенції лінгвістичну, соціолінгвістичну та прагматичну [9].

Перша вимагає досконалого оволодіння правилами вимови, орфографії, особливостями вживання мовних одиниць, урахуванням їх морфологічних та синтаксичних особливостей, розуміння семантики та прагматичних закономірностей вживання слів та словосполучень. Друга являє собою сукупність фонових знань, що відображають відомості краєзнавчого, культурно-етнографічного характеру та відповідних мовних одиниць, які позначають краєзнавчі та культурно-етнографічні реалії. Третя має на меті навчити правильній, з точки зору логіки мислення та прагматики ситуації, побудові висловлювання [2; 8; 23]. Зазначимо, що граматична компетенція, яка полягає у спроможності логічно поєднувати мовні одиниці згідно із правилами морфології та синтаксису, є запорукою успішного формування інших складових лінгвістичної компетенції і соціолінгвістичної та прагматичної компетенцій, бо, як свідчить практика, студент, що вивчає англійську мову, не в змозі адекватно опанувати краєзнавчі, культурно-етнографічні матеріали, а також навчитися будувати логічно та прагматично коректні висловлювання без досконало сформованої граматичної компетенції. Як свідчить наш практичний досвід, результатом слабкої граматичної компетенції є наявність великої кількості мовних, мовленнєвих, логічних помилок. Недостатній рівень володіння знаннями та навичками з граматики англійської мови призводить до неповного сприйняття поданої інформації, а в деяких ситуаціях — до повного незрозуміння інформації, презентованої англійською мовою.

Зазначене зумовлює необхідність такої організації процесу навчання іноземних мов, яка давала б змогу учням оволодіти в достатній мірі граматичною компетенцією, що уможливить оволодіння всіма складовими комунікативної компетенції. Процес формування й розвитку граматичної компетенції, на наш погляд, має відбуватися паралельно до процесу формування інших складових комунікативної компетенції.

Лінгвістична (мовна) компетенція робить людину спроможною приймати й надавати інформацію будь-якої спрямованості: повсякденної, ділової, країнознавчої тощо. Методики, що використовує викладач, мають включати елементи інтенсивного навчання та мають бути спрямовані на розвиток комунікативних можливостей. Сюди можна віднести вправи й завдання щодо активізації словникового запасу та граматичних явищ: 1) складання своїх власних речень на базі запропонованих лексичних одиниць або граматичних конструкцій; 2) ділові та рольові ігри, завдання на складання ситуацій, наближених до реальних, із вживанням активних словника та граматики; 3) твори; 4) доповіді, які також мають включати активну лексику та лексико-граматичні явища. Такі прийоми дають змогу водночас досягти кількох цілей: 1) засвоїти граматичний і лексичний матеріал; 2) ознайомитися із соціолінгвістичними особливостями іноземної спільноти та набути навичок орієнтування в умовах іншомовного комунікативного акту; 3) навчитися вирішувати прагматичні завдання під час спілкування із представниками іншого мовно-культурного соціуму.

Розвиток саме граматичної компетенції у процесі формування вторинної мовної особистості студентів економічних спеціальностей має проводитись із урахуванням завдань сучасної вищої освіти, зазначених у Болонській декларації, яка передбачає побудову Європейської зони вищої освіти з метою можливого мобільного працевлаштування громадян, посилення міжнародної конкурентноспроможності як національних, так і Європейської систем освіти, підвищення визначної ролі вишів у розвитку національних і європейських культурних цінностей. За таких умов зростають вимоги до рівня володіння іноземною мовою спеціалістів різних сфер діяльності. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти визначають таке завдання мовної підготовки студентів вишів, як оволодіння навичками вільної адекватної комунікації [9, с. 45–50]. Стосовно випускників вишів економічного напрямку, можна зазначити потреби формування в них вторинної мовної особистості на базі професійної компетенції, яка, окрім знань із спеціальних дисциплін, включає мовленнєву компетенцію, що базується на оволодінні міжкультурної компетентності, бо недостатня увага до комунікативної культури у практиці викладання іноземних мов призводить до численних комунікативних помилок [14, с. 81].

У нашому дослідженні ми намагаємось сформулювати базові положення, на яких має ґрунтуватися сучасна методика викладання граматики в економічному виші у процесі формування вторинної мовної особистості студента із урахуванням вимог Болонського процесу, Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, а також вимог сучасного ринку працевлаштування.

Як було зазначено вище, студенти-початківці зазвичай не мають базових знань, потрібних для оволодіння іноземною мовою професійного спрямування та діловою іноземною мовою. Ці знання, перш за все, стосуються граматичного матеріалу. Більш того, підручники, пропоновані сьогодні студентам економічних спеціальностей, також не містять потрібного методичного наповнення для розвитку навичок грамотного, ефективного іншомовного спілкування [1; 4; 12; 15; 17; 18; 25; 31; 32]. На наш погляд, це зумовлено тим, що сучасні методисти додержуються традиційного (прямого) методу викладання іноземної мови або жорстко комунікативного.

Наш досвід свідчить про те, що традиційний (прямий) підхід до викладання граматики в економічних вишах зводився до викладання аналітичних, рецептивних і продуктивних вправ у такому обсязі, який дає змогу оволодіти студенту лише пасивною граматиною [21, с. 27]. У деяких випадках граматиці увага зовсім не приділялася [4; 25; 8; 9; 10; 12]. Жорстко комунікативний підхід не дає

змоги розвинути стійкі навички володіння іноземною мовою на рівні грамотності, тому що граматиці в цій системі відводять 3 % всього обсягу матеріалу [25; 28; 35].

Говорячи про цілі та завдання оволодіння граматиною, М. О. Панченко зазначає: «Розвитку у тих, хто навчається граматичних умінь, передуватиме етап формування у них граматичних навичок. Зміст граматичних навичок є адекватним змісту граматичних умінь, однак ступінь їх автоматизації у мовленні є на декілька порядків нижчою. Оскільки розвиток умінь не є можливим без попереднього розвитку навичок, то завданням є формування продуктивних і рецептивних граматичних навичок, які в подальшому на рівні автоматизму могли б забезпечити технічну сторону процесів мовлення» [21, с. 47]. Це положення характеризує ефективне граматичне вміння як таке, що забезпечує технічну сторону процесів мовлення на рівні автоматизму. Нашим завданням є розробка саме таких принципів викладання граматики студентам економічних спеціальностей, які б зробили їх спроможними до професійної комунікації на рівні, що відповідає сучасним вимогам.

Сьогодні майбутній фахівець з економіки має вміння читати, анутовати, обговорювати автентичні газетні та журнальні статті з економічних, політичних та соціальних проблем, вони також мають бути спроможними працювати із автентичною фаховою науковою літературою. До їх комунікативної компетенції входить вміння складати ділові документи: контракти, листи, резюме, заяви і т. д. Майбутній економіст має володіти навичками усного спілкування в обсязі ділової, наукової та побутової тематик. Усе це неможливо без оволодіння адекватним лексичним запасом, закономірностями синтаксичної організації синтагм, речень і текстів із слів та правилами словотворення та формотворення. Зазначені вище вміння відповідають саме граматичному рівню мови. Заперечувати необхідність приділяти увагу саме цьому рівню означає отримати невдачу при формуванні лінгвістичної та комунікативної компетенції майбутніх фахівців з економіки.

Виходячи із усього зазначеного вище, ми пропонуємо вибудовувати процес формування вторинної мовної особистості студента у вищій економічній освіті на наступних базових принципах:

1) розглядати навчання іноземної мови як оволодіння системою: «Мова — це не просто система, а система систем, до останніх зазвичай відносять фонологічну, граматичну, лексичну» [2, с. 28];

2) навчання граматиці має проводитись невіддільно від мовленнєвої діяльності. Мають використовуватись автентичні матеріали [33–36];

3) основою граматичних знань є евристична система, яка являє собою автентичний іншомовний текст (професійного спрямування; краєзнавчого спрямування; суспільно-політичного спрямування; художній текст, що включає інформацію та лексико-граматичні явища, знання яких потрібне фахівцям з економіки. Це має бути як письмовий текст, так і обов'язково аудіо та відеоматеріали, що супроводжується комплексом вправ, що дають змогу зрозуміти та засвоїти лексико-граматичний матеріал і активізувати одержані знання, тобто вивести їх у мовлення. Це можна зробити за допомогою низки методичних комплексів [34–36];

4) щодо пояснення правил уживання нового граматичного явища, то особливості його функціонування в мові та мовленні мають представлятися у графічному вигляді (схеми або таблиці), що супроводжується «коротким, лозунгоподібним формуванням змісту структури, правил її утворення та дистрибуції, вся ця інформація має бути реалізованою в підстановчому мовленнєвому прикладі [5, с. 171]. Далі мають бути введені автентичні мовленнєві зразки вживання певного граматичного явища, робота з якими даватиме змогу студенту оволодіти правилами на підсвідомому рівні, тобто евристичним шляхом. Вправи мають носити продуктивний характер і виконуватись у наступному порядку:

- а) вибрати та вставити пропущену граматичну конструкцію;
- б) відкрити дужки;
- в) продовжити речення;
- г) використати пропонувані граматичні конструкції у своїх власних реченнях;
- д) скласти діалог та репрезентувати його із співбесідником в аудиторії;
- е) скласти монологічну промову, що базується на інформаційно-лексичній основі тексту, запропонованого до вивчення з використанням нових граматичних конструкцій;
- ж) виконання письмового й усного перекладу з іноземної мови на рідну і з рідної на іноземну.

Висновки. Підсумовуючи все викладене вище, зазначимо, що вторинна мовна особистість студента економічної освіти має формуватись на базі професійної компетенції, яка, окрім знань із спеціальних дисциплін, включає мовленнєву компетенцію, базовою складовою якої є граматична компетенція.

Обмаль уваги, що приділяють розвитку граматичних умінь у сучасних навчально-методичних комплексах, або нехтування потребою опрацювати граматичні явища у вивченні іноземної мови призводить до неповноцінної комунікативної компетентності з певної мови і, як наслідок, до сурогатного мовлення. Навчання іноземної мови має розглядатись як навчання системи систем, однією з яких є граMATика. Підхід до викладання граматики у вищій економічній освіті має характеризуватись як пом'якшений комунікативний. Такий підхід зумовлює те, що навички й автоматизми формуються не послідовно (від автоматизмів до комунікативних умінь), а паралельно, в самому спілкуванні, тобто через виконання суто комунікативних вправ [28, с. 240].

Л і т е р а т у р а

1. Богацкий И. С., Дюканова Н. М. Бизнес-курс английского языка. Киев — Москва : Логос-М, 2007. 352 с.
2. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики з урахуванням когнітивних стратегій. *Іноземні мови. Вісник КНЛУ. Серія : Педагогіка та психологія*. Київ, 2005. № 1. С. 26–29.
3. Воркачів С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. Москва, 2001. № 1. С. 64–72.
4. Воробьёва С. А. Деловой английский язык для сферы туризма : Your Way to Tourism. Москва : Филоматис, 2006. 352 с.
5. Вятютнев М. Н. Теория учебника русского языка как иностранного (методические основы). Москва : Русский язык, 1984. 186 с.
6. Голубенко Л. Н., Панченко М. А., Коляда В. П. Особенности, противоречия и возможности овладения грамматикой. *VI Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови пам'яті професора В. Л. Скалкина*. Одеса : ОНУ, 2009. С. 297–343.
7. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества [1830–1835]. *Избранные труды по языкознанию*. Москва : Прогресс, 1984. С. 37–298.
8. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсивной компетенции. *Иностранные языки в школе*. Москва, 2003. № 3. С. 9–13.
9. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. Київ : Ленвіт, 2003. 125 с.
10. Зимняя И. А. Психология обучения иностранному языку в школе. Москва : Просвещение, 1991. 222 с.
11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Изд-во ЛКИ, 2010. 264 с.
12. Кисунько Е. И., Музланова Е. С. Бизнес-курс английского языка. Деловое общение и документация : учеб. пособие. Москва : ЮНВЕС, 2001. 368 с.
13. Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник із методики викладання української мови. 2-ге вид., випр. і доп. Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. 306 с.
14. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 2005. 288 с.
15. Любимцева С. Н., Коренева В. Н. Курс английского языка для финансистов : учеб. пособие. М. : ГИС, 2000. 381 с.
16. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навч. посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
17. Миловидов В. Английский язык для работников сферы международного бизнеса. Тверь : Факультет, 1995. 336 с.
18. Митина И. Е., Петрова Л. С. Деловой английский. Путешествие : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Лениздат; Союз, 2001. 320 с.
19. Морозова І. І. Теорія мовної особистості у викладанні країнознавства. *Стратегії та методи навчання мовам для спеціальних цілей*. Київ, 2005. С. 81–82.
20. Нерознак В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма. *Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков*. Омск : Ом. гос. пед. ун-т, 1998. № 1. С. 6–7.
21. Панченко М. О. Методичні вказівки з методики викладання англійської мови. Одеса, 2005. Ч. I. 122 с.
22. Пассов Е. И. Технология диалога культур в иноязычном образовании. Липецк, 2005. 39 с.
23. Попко І. А. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов у вищих навчальних закладах. *Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України : зб. наук. статей учасників всеукр. наук.-практ. конф.* Київ, 2003. С. 278–294.
24. Ростовцева В. М. О возможности использования речевых ситуаций в обучении иностранному языку при презентации лексики. *Новые исследования в педагогических науках*. Москва : АПН СССР, 1986. № 1. С. 58–62.
25. Рыжков В. Д. Деловой английский язык. Маркетинг : пособие по изучению делового английского языка. Калининград : Янтарный сказ, 2002. 192 с.
26. Скуратівський Л. Світоглядні засади навчання словесності. *Українська мова і література в школі*. Київ : Ін-т педагогіки АПН України, 1998. № 1. С. 6–11.
27. Снитко Т. Н. Пределные понятия в западной и восточной культурах. Пятигорск : ПГЛУ, 1999. 46 с.
28. Гарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. Київ : ІНК ОС, 2006. 248 с.
29. Хаймс Д. Этнография речи. *Новое в лингвистике*. Москва : Прогресс, 1975. Вып. 7. С. 231–237.
30. Халева И. И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста. *Язык-система. Язык-текст. Язык-способность*. Москва : Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 1995. С. 277–278.
31. Хачатурова М. Ф. Английский язык для деловых контактов. Киев : Аконт, 1977. 266 с.
32. Шевелева С. А. English on Economics : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ, 2000. 375 с.
33. Carter R., McCarthy M. Cambridge Grammar of English : A Comprehensive Guide. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 984 p.
34. Emmerson P. Business Grammar Builder. Oxford : Macmillan, 2010. 272 p.
35. Gallaher F., Armitage R., Hastings W. R. Total English (Elementary). Harlow : Pearson Education Limited, 2006. 223 p.
36. Hall D., Foley M. My Grammar Lab : Advanced C1/C2. Cambridge : Pearson Education Limited, 2012. 412 p.

References

1. Bogatsky, I. S., Dyukanova, N. M. (2007), *Business English course [Biznes-kurs angliyskogo yazyka]*, Logos-M, Kiev–Moscow, 352 p.
2. Borshchovetska, V. D. (2005), «Training of students-economists of English professional vocabulary taking into account cognitive strategies», *Foreign languages, Visnyk KNLU, Series : Pedagogy and Psychology* [«Navchannia studentiv-ekonomistiv anhliiskoi fakhovoi leksyky z urakhuvanniam kohnityvnykh stratehii», *Inozemni movy, Visnyk KNLU, Seria : Pedahohika ta psykholohiia*], Kyiv National Linguistic University, Kyiv, vol. 1, pp. 26–29.

3. Vorkachev, S. G. (2001), «Linguoculturology, linguistic personality, concept : the formation of an anthropocentric paradigm in linguistics», *Philological Sciences* [«Lingvokul'turologiya, yazykovaya lichnost', kontsept : stanovleniye antropotsentricheskoy paradigmy v yazykoznanii», *Filologicheskiye nauki*], Moscow, No. 1, pp. 64–72.
4. Vorobyova, S. A. (2006), *Business English for the Tourism Industry: Your Way to Tourism* [Delovoy angliyskiy yazyk dlya sfery turizma : Your Way to Tourism], Filomatis, Moscow, 352 p.
5. Vyatutnev, M. N. (1984), *Theory of the textbook of Russian as a foreign language (methodological basis)* [Teoriya uchebnika russkogo yazyka kak inostrannogo (metodicheskiye osnovy)], Russkiy yazyk, Moscow, 186 p.
6. Golubenko, L. N., Panchenko, M. A., Kolyada, V. P. (2009), «Features, Contradictions, and Possibilities of Mastering Grammar», *VIth International Scientific and Practical Professor V. L. Skalkin Memory Conference on the Methods of Teaching Foreign Language* [«Osobennosti, protivorechiya i vozmozhnosti ovladeniya grammatikoy», *VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia z pytan' metodyky vykladannia inozemnoi movy pamiatii profesora V. L. Skalkina*], Odessa I. I. Mechnikov National University Press, pp. 297–343.
7. Humboldt, V. von. (1984), «About the difference in the structure of human languages and its influence on the spiritual development of mankind [1830–1835]». *Selected works on linguistics* [«O razlichii stroeniya chelovecheskikh yazykov i yego vliyaniu na dukhovnoye razvitiye chelovechestva [1830–1835]», *Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu*], Progress, Moscow, pp. 37–298.
8. Elukhina, N. V. (2003), «The role of discourse in intercultural communication and the methodology of the formation of discourse competence», *Foreign languages for schools* [«Rol' diskursa v mezhkul'turnoy kommunikatsii i metodika formirovaniya diskursnoy kompetentsii», *Inostrannyye yazyki v shkole*], Moscow, No. 3, pp. 9–13.
9. *Common European framework of reference for languages : learning, teaching, assessment* (2003) [Zahalnoievropaiski rekomendatsii z movnoi osvity : vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia], Lenvit, Kyiv, 125 p.
10. Zimnyaya, I. A. (1991), *Psychology of teaching a foreign language at school* [Psikhologiya obucheniya inostrannomu yazyku v shkole], Prosveshchenye, Moscow, 222 p.
11. Karaulov, Yu. N. (2010), *Russian Language and Linguistic Personality* [Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost'], Publishing House of LKI, Moscow, 264 p.
12. Kisun'ko, Ye. I., Muzlanova, Ye. S. (2001), *Business English. Business communication and documentation : textbook* [Biznes-kurs angliyskogo yazyka. Delovoye obshcheniye i dokumentatsiya : ucheb. posobiye], YuNVES, Moscow, 368 p.
13. Kochan, I. M., Zakhlyupana, N. M. (2005), *Dictionary-Handbook of Methods of Teaching Ukrainian, 2nd ed., revised and enlarged* [Slovnnyk-dovidnyk iz metodyky vykladannia ukrainskoi movy. 2-he vyd., vypr. i dop.], Publishing House of Ivan Franko National University of Lviv, 306 p.
14. Leontiev, A. A. (2005), *Fundamentals of psycholinguistics* [Osnovy psikholingvistiki], Smysl, Moscow, 288 p.
15. Lyubimtseva, S. N., Koreneva, V. N. (2000), *English course for financiers : textbook* [Kurs angliyskogo yazyka dlya finansistov : ucheb. posobiye], GIS Publishing House, Moscow, 381 p.
16. Matsko, L. I. (2009), *The Ukrainian language in the educational space : textbook* [Ukrains'ka mova v osvitu omu prostori : navch. posibnyk], National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, 607 p.
17. Milovidov, V. (1995), *English for employees of international business* [Angliyskiy yazyk dlya rabotnikov sfery mezhduнародного biznesa], Familiya, Tver', 336 p.
18. Mitina, I. E., Petrova, L. S. (2001), *Business English. Travel : textbook* [Delovoy angliyskiy. Puteshestviye : ucheb. posobiye], Lenizdat; Union, St. Petersburg, 320 p.
19. Morozova, I. I. (2005), «Theory of linguistic personality in the teaching of country studies», *Specific language learning strategies and methods* [«Teoriia movnoi osobystosti u vykladanni krainoznavstva», *Stratehii ta metody navchannia movam dlia spetsial'nykh tsilei*], Kyiv, pp. 81–82.
20. Neroznak, V. P. (1998), «From concept to word : on the problem of philological conceptualism», *Topics of philology and methods of teaching foreign languages* [«Ot kontsepta k slovu : k probleme filologicheskogo kontseptualizma», *Voprosy filologii i metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov*], Omsk State Pedagogical University, Omsk, No. 1, pp. 6–7.
21. Panchenko, M. O. (2005), *Methodical instructions on the methodology of teaching English* [Metodychni vkazivky z metodyky vykladannia anhlis'koi movy], Odessa, part I, 122 p.
22. Passov, E. I. (2005), *Technology of dialogue of cultures in foreign language education* [Tekhnologiya dialoga kul'tur v inoyazychnom obrazovanii], Lipetsk, 39 p.
23. Popko, I. A. (2003), «Current Trends in Foreign Languages Teaching in Higher Education», *Linguistic and Methodological Concepts of Teaching Foreign Languages in Non-Language Higher Educational Institutions of Ukraine : collection of scientific articles* [«Suchasni tendentsii u vykladanni inozemnykh mov u vysshchykh navchalnykh zakladakh», *Linhvometodychni kontseptsii vykladannia inozemnykh mov u nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy : z6. nauk. statei*], Kyiv, pp. 278–294.
24. Rostovtseva, V. M. (1986), «On the possibility of using speech situations in teaching a foreign language during presenting vocabulary», *New research in the pedagogical sciences* [«O vozmozhnosti ispol'zovaniya rechevykh situatsiy v obuchenii inostrannomu yazyku pri prezentatsii leksiki», *Novyye issledovaniya v pedagogicheskikh naukakh*], APS of USSR, Moscow, No. 1, pp. 58–62.
25. Ryzhkov, V. D. (2002), *Business English. Marketing : A Handbook for Learning Business English* [Delovoy angliyskiy yazyk. Marketing : posobiye po izucheniiyu delovogo angliyskogo yazyka], Yantarny skaz, Kaliningrad, 192 p.
26. Skuratovsky, L. (1998), «World outlook principles of teaching literature», *Ukrainian language and literature for schools* [«Svitohladni zasady navchannia slovesnosti», *Ukrainska mova i literatura v shkoli*], Inst. of Pedagogy of the APS of Ukraine, Kyiv, No. 1, pp. 6–11.
27. Snitko, T. N. (1999), *Limit concepts in Western and Eastern cultures* [Predel'nyye ponyatiya v zapadnoy i vostochnoy kul'turakh], Pyatigorsk State Linguistic University, Pyatigorsk, 46 p.
28. Tarnopolskiy, A. B. (2006), *Methods of teaching foreign language activity in a higher linguistic institution of education* [Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity], INCOS, Kyiv, 248 p.
29. Hymes, D. (1975), «The ethnography of speaking», *New in linguistics* [«Etnografiya rechi», *Novoye v lingvistike*], Progress, Moscow, vol. 7, pp. 231–237.
30. Khaleeva, I. I. (1995), «Secondary linguistic personality as a recipient of a foreign text», *Language system. Language-text. Language ability* [«Vtorichnaya yazykovaya lichnost' kak retsipient inofonnogo teksta», *Yazyk-sistema. Yazyk-tekst. Yazyk-sposobnost'*], The V. V. Vinogradov Russian Language Institute of the RAS, Moscow, pp. 277–278.
31. Khachaturova, M. F. (1977), *English for business contacts* [Angliyskiy yazyk dlya delovykh kontaktov], Akonit, Kiev, 266 p.

32. Sheveleva, S. A. (2000), *English on Economics : textbook for universities [English on Economics : ucheb. posobiye dlya vuzov]*, UNITY, Moscow, 375 p.
33. Carter, R., McCarthy, M. (2009), *Cambridge Grammar of English : A Comprehensive Guide*, Cambridge University Press, Cambridge, 984 p.
34. Emmerson, P. (2010), *Business Grammar Builder*, Macmillan, Oxford, 272 p.
35. Gallaher, F., Armitage R., Hastings, W. R. (2006), *Total English (Elementary)*, Pearson Education Limited, Harlow, 223 p.
36. Hall, D., Foley, M. (2012), *My Grammar Lab : Advanced C1/C2*, Pearson Education Limited, Cambridge, 412 p.

Мойсеенко Наталия Григорьевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры грамматики английского языка, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

ШАЙДУКА Ярослава Игоревна,

магистр 2 курса, специальность 011 «Образовательные науки», Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 093 4388839, e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5782-7426

ПРЕПОДАВАНИЕ ГРАММАТИКИ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ ВТОРИЧНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация. *Объектом* нашего исследования является компетентностная структура вторичной языковой личности студента экономического высшего учебного заведения. *Предмет* данного научного исследования составляет роль грамматической компетенции при формировании вторичной языковой личности студента экономического высшего учебного заведения. *Цель* описанного в статье исследования состоит в определении места грамматической компетенции в структуре вторичной языковой личности специалиста по экономике и установлении путей её развития. *Методологически* данные исследования основываются на законах познания, методах наблюдения, сопоставления, синтеза и анализа. В *результате* проведённой работы были разработаны базовые принципы развития грамматической составляющей вторичной языковой личности студентов экономических высших учебных заведений. **Выводы.** Вторичная языковая личность студента экономического высшего учебного заведения должна формироваться на основе профессиональной компетенции, которая, кроме знаний по специальности, включает и речевую компетенцию, базовой составляющей которой является грамматическая компетенция. Пренебрежение необходимостью отработки грамматических явлений иностранного языка приводит к неполноценной коммуникативной компетентности в любом иностранном языке и трансформированию речи в суррогатную.

Ключевые слова: языковая личность, вторичная языковая личность, грамматика, компетенция, речь, изучение иностранного языка.

Natalia G. MOISEIENKO,

PhD, Candidate of Science in Philology, Associate Professor, lecturer at the Department of English Grammar, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

Yaroslava I. SHAIDUKA,

second year student of master's degree programme, speciality 011, Educational sciences, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 093 4388839; e-mail: natalymoiswx@gmail.com ; ORCID ID: 0000-0002-5782-7426

TEACHING OF GRAMMAR IN THE PROCESS OF THE SECONDARY LANGUAGE PERSONALITY DEVELOPMENT OF THE STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALITIES

Summary. The *object* of this investigation is a competence structure of a secondary language personality of a student of economic speciality. The *subject* of this scientific research is the role of the grammatical competence in the process of development of a secondary language personality of a student of economics. The *purpose* of this investigation is to define the place of the grammar competence in the structure of a secondary language personality of a student of economic speciality and to work out the ways of its development. *Methodologically* this research is based on the laws of cognition, methods of questionnaire surveys, observation, comparison, synthesis and analysis. The *findings* of the research suggest the basic principles of the development of the grammatical aspect of a secondary language personality of economic specialities students. **Results.** The secondary language personality of economic specialities students must be developed on the basis of their professional competence, which includes, besides the knowledge in speciality, communicative competence that is based on the grammatical competence. Neglecting the necessity of mastering the grammatical peculiarities of a foreign language leads to insufficient communicative competence in a given foreign language and formation of surrogate speech.

Key words: language personality, secondary language personality, grammar, competence, speech, teaching of foreign language.

Статтю отримано 22.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187775>

УДК 811.161.1:378.147:347.176.2

ПРИСОВСЬКА Галина Євгенівна,

кандидат філол. наук, доцент, завідувач кафедри лінгводидактики, Одеський національний політехнічний університет, Інститут підготовки іноземних громадян; пр. Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна; тел.: +38 0964944414; e-mail: galyna2005@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9488-3825

ІВАНОВА Олена Валентинівна,

старший викладач кафедри лінгводидактики, Одеський національний політехнічний університет, Інститут підготовки іноземних громадян; пр. Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна; тел.: +38 0632997937; e-mail: iev@onu.ua; ORCID ID: 0000-0001-7616-8502

КОНТРОЛЬ ЗНАТЬ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ З МОВИ (ЕЛЕМЕНТАРНИЙ РІВЕНЬ) ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕСТУВАННЯ НА САЙТІ ONLINE TEST PAD

Анотація. *Мета* дослідження — проаналізувати, як іноземні студенти, що навчаються на підготовчому факультеті Одеського національного політехнічного університету, виконують тести контролюючого характеру в режимі online на сайті Online Test Pad. *Об'єктом* спостереження є педагогічний захід тестування, застосований на платформі Online Test Pad за допомогою критеріально-орієнтованого і нормативно-орієнтованого підходів до класифікації тестів. *Предмет* дослідження — об'єктивний аналіз досягнень студентів, який дає можливість зробити платформа, та визначення переваг і недоліків такого контролю, його особливостей. Дослідження відбувається в рамках виконання наукової теми кафедри лінгводидактики ОНПУ «Електронні дидактичні засоби як базова компонента інформаційного освітнього середовища для мовної підготовки іноземних громадян» на шляху реалізації проєктів щодо створення нових сучасних дидактичних матеріалів для забезпечення ефективного контролю знань із використанням електронних ресурсів у вивченні дисципліни «Мова». Аналізуються форми і якості діагностики, коригування, контролю знань студентів — процесів, які здійснює викладач мови. У *результаті* аналізу всіх переваг і недоліків наявних у мережі конструкторів, а також враховуючи мету й завдання контролюючого лексико-граматичного тестування іноземних студентів, що вивчають мову на підготовчому факультеті, ми обрали інтернет-платформу Online Test Pad. Ця платформа, як зазначено на сайті, є безкоштовною, простою у використанні та швидкою в налаштуванні. У процесі тестування з використанням інтернет-платформи оцінка успішності або ж неуспішності набуває нової якості — вона є показником рівня знань студента, що водночас спонукає до розробки подальшого унікального плану навчання для конкретного слухача. **Висновки.** У реалізації такого адаптивного оцінювання забезпечується диференціація навчання. Така форма роботи підвищує мотивацію студентів, нівелює негативні емоційні моменти (формулу «неуспіху») в навчанні, дає змогу іноземним студентам працювати у своєму індивідуальному темпі, домагаючись позитивних результатів у навчанні.

Ключові слова: Online Test Pad, ІКТ, діагностика знань, критеріально-орієнтоване тестування, нормативно-орієнтоване тестування, коригувальне, діагностичне, іноземні студенти, мова.

Постановка проблеми. Сучасна лінгводидактика вирішує питання про те, яким чином навчити мові, враховуючи досягнення інформаційних технологій. Але ще більш нагальним є питання контролю набутих мовних і мовленнєвих навичок. Особливо гостро постає проблема визначення видів та використання способів контролю серед іноземних студентів, що навчаються в Україні. Адже відомо, що більшість студентів, що приїжджають на навчання, це представники країн Африки та Близького Сходу, які мають, здебільшого, слабкі навички навчання. Особливо це стосується запам'ятовування лексичних одиниць.

Загальновідомо, що для того, щоб оволодіти іноземною мовою, треба засвоїти її на всіх рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному, синтаксичному та комунікативному. Завдяки аналізу процесу та результатів контролюючого тестування на сайті Online Test Pad в режимі online іноземних студентів підготовчого факультету ОНПУ можна визначити переваги та недоліки такого контролю, його особливості. Найефективнішими, на нашу думку, є лексичні тести контролюючого характеру, так званий лексичний тренажер. Результат чітко та об'єктивно відображає реальний стан засвоєння лексичних одиниць.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Проблеми контролю знань за допомогою тестів щодо результатів навчання іноземним мовам висвітлювались у багатьох розвідках, їм присвячені дослідження як зарубіжних, так і українських учених-практиків [1; 3–10; 12–16].

Безсумнівно, класиком розробки теорії та практики тестування у психології вважають американку Анну Анастасі. Вона та її співавторка Сюзан Урбіна наголошували на тому, що зростає вплив комп'ютеризації як фактора інтеграції психологічної науки в цілому та методів тестування зокрема. Вони зауважували, що «предметно-орієнтоване тестування застосовувалось, головним чином, у деяких педагогічних новаціях... Тестування тісно інтегровано у навчання і проводиться до, під час і після виконання кожного навчального завдання з метою перевірки потрібних умінь, виявлення можливих складностей, що виникли у процесі засвоєння матеріалу» [2, с. 94].

Сучасна тестологія розвивається дуже інтенсивно, що спонукає викладачів до впровадження нових технологій, а саме — online тестування. Деякі автори подають ретельний огляд чинних online конструкторів тестів [10]. Це сайти Online Test Pad, Classmarker, Мастер-Тест, Let'stest, конструктор тестів. Крім цього, в інтернет-мережі нам пропонують систему тестування INDIGO [16]. «Педагогічний контроль є невід'ємною частиною процесу освіти та професійної підготовки фахівців і має знаходитися в органічному зв'язку з іншими елементами педагогічної системи. Він не замінює собою дидактичних засобів навчання, а призначений допомогти виявити досягнення й недоліки цього процесу і є взаємопов'язаною та взаємозумовленою діяльністю того, хто навчає, та суб'єкта учіння. Це можливе тільки за умови створення науково обґрунтованої системи перевірки результатів якості освіти та професійної підготовки» [6, с. 5].

Найчастіше тести застосовують у процесі діагностування знань та умінь на репродуктивному та конструктивному рівнях. Незаперечним є той факт, що саме на репродуктивному рівні знання повинні бути найміцніші, бо це фундамент, на якому базуються уміння та навички кожного студента. Головна мета використання тестів для діагностики — зберегти певні стандарти знань, навчити студентів обробляти та відтворювати великий обсяг інформації за мінімальний відрізок часу, тренувати механізми зорової пам'яті, довільної уваги, абстрактного мислення.

Систематичне застосування тестів у практиці діагностики знань на репродуктивному та конструктивному рівнях дає викладачеві можливість:

- підсилити позитивну мотивацію;
- розвивати швидке продуктивне абстрактно-знакове мислення та інтелектуальну активність;
- простежувати динаміку структури знань, умінь та навичок;
- підвищувати об'єктивність педагогічного моніторингу;
- проектувати та урізноманітнювати форми самонавчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відокремлюють два основних підходи у класифікації тестів: критеріально-орієнтовані тести (з відповідей студентів роблять висновок про їхню відповідність заданим критеріям) і нормативно-орієнтовані (що базуються на визначенні рівня знань) [12–14]. Такі тести розпізнають рівень знань практично на всіх стадіях їх виконання.

У загальній класифікації завдань слід виокремити три основні етапи: на початку навчання (вхідний контроль), поточні завдання (поточний контроль) і на завершення певного періоду (підсумковий контроль).

Для вхідного тестування (рис. 1) тести можна поділити на два основних типи: перший розробляють у межах критеріально-орієнтованого підходу і включають завдання для перевірки базових знань, умінь і навичок, які потрібні для засвоєння студентами нового матеріалу. За результатами тестування проводиться розподіл тестованих на дві групи: перша — ті, що засвоїли матеріал, і, отже, можуть рухатися далі, друга — це студенти, які вимагають подальшої корекції, консультації, а також додаткової роботи викладача. Тести другої групи розробляються в рамках нормативно-орієнтованого підходу. Вони побудовані на новому матеріалі, охоплюють плановані результати майбутнього навчання. У цьому випадку відкриваються можливості викладачеві для впровадження принципу індивідуалізації навчального процесу [11]. Студент, що засвоїв новий матеріал, потребує коригування завдань, а саме, тести для нього повинні бути більш високого рівня і носити характер новизни.

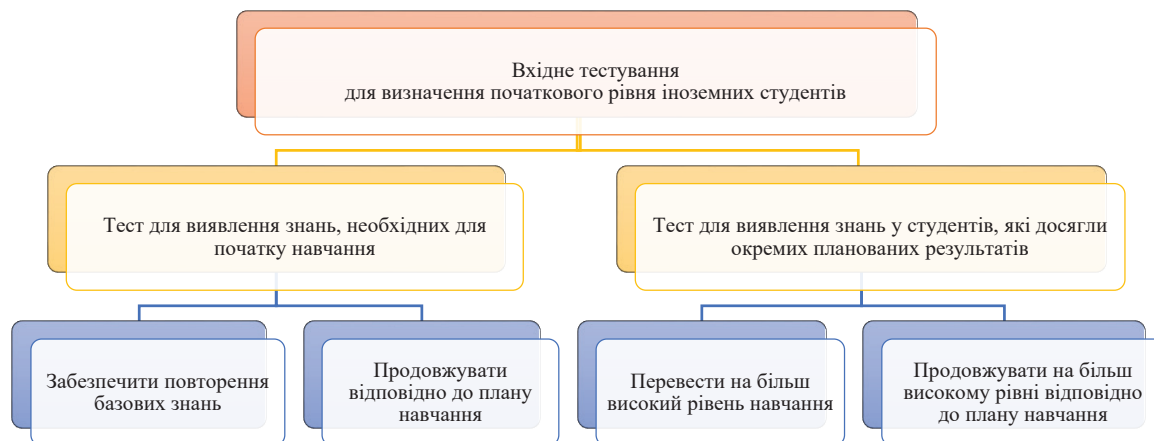

Рис. 1. Модель вхідного тестування, з урахуванням завдання викладача

Коригувальні та діагностичні тести характерні для поточного контролю. Коригувальні, як правило, відносяться до категорії критеріально-орієнтованих. Цей вид тестів має основну функцію — виявлення труднощів — і дає змогу внести індивідуальну корекцію при вивченні матеріалу.

Вхідні й коригувальні тести мають істотні відмінності технологічного та змістового характеру. Тести поточного контролю спрямовано на систематизацію, перевірку знань невеликих одиниць навчального матеріалу у студентів. Коригувальні тести можуть включати кілька модулів, розділів і тем; містять завдання з поступовим підвищенням складності, виявляють проблеми в засвоєнні навчального матеріалу (рис. 2). Діагностичні тести складаються в тому випадку, якщо труднощі носять систематичний характер. Завдання в діагностичних тестах мало варіативні, але більш детальні. Мета цих тестів — виявлення причин стійких помилок студентів, конкретизація характеру труднощів, що виникають, і отримання висновків про несформованість навчальних умінь.

Рис. 2. Модель коригувального тестування з урахуванням завдання викладача

У процесі створення діагностичного тесту викладач має можливість добирати індивідуальні завдання, враховуючи помилки, допущені студентом у коригувальному тесті. Тести, структурно розміщені на навчальному сайті, мають модулі, розділи й теми, що дає можливість студентам повторно пройти тест щодо незасвоєного матеріалу. У цьому полягає діагностика і корекція кожного навчального модуля.

Якщо вхідне і поточне тестування — це пріоритет викладача, то підсумкове тестування — це об'єктивна оцінка результатів навчання й оцінка ефективності навчання в цілому. Критеріально-орієнтовані тести дають загальну картину засвоєння змісту курсу. Нормативно-орієнтовані тести диференціюють студентів. Підсумкові тести проводяться зовнішніми структурами, піддаються стандартизації і носять характер незалежних перевірок (рис. 3).

У межах виконання наукової теми «Електронні дидактичні засоби як базова компонента інформаційного освітнього середовища для мовної підготовки іноземних громадян» кафедрою лінгводидактики ОНПУ продовжується реалізація проєктів щодо створення нових сучасних дидактичних матеріалів з метою забезпечення ефективного контролю знань з використанням електронних ресурсів з дисципліни «Мова» на підготовчому етапі навчання.

Формулювання завдання дослідження. Мета нашого дослідження — проаналізувати, як іноземні студенти, що навчаються на підготовчому факультеті Одеського національного політехнічного університету, виконують тести контролюючого характеру в режимі online на сайті Online Test Pad. Об'єктом спостереження є педагогічний захід тестування, застосований на платформі Online Test Pad за допомогою критеріально-орієнтованого і нормативно-орієнтованого підходів до класифікації тестів. Предмет дослідження — об'єктивний аналіз досягнень студентів, який дає можливість зробити платформа, та визначення переваг і недоліків такого контролю, його особливостей. Дослідження відбувається в рамках виконання наукової теми кафедри лінгводидактики ОНПУ «Електронні дидактичні засоби як базова компонента інформаційного освітнього середовища для мовної підготовки іноземних громадян» на шляху реалізації проєктів щодо створення нових сучасних дидактичних матеріалів для забезпечення ефективного контролю знань із використанням електронних ресурсів у вивченні дисципліни «Мова». Аналізуються форми і якість діагностики,

коригування, контролю знань студентів — процесів, які здійснює викладач мови. Завдання, що стоять перед викладачем у процесі тестування, стосуються процедур діагностики, коригування та контролю знань студентів.

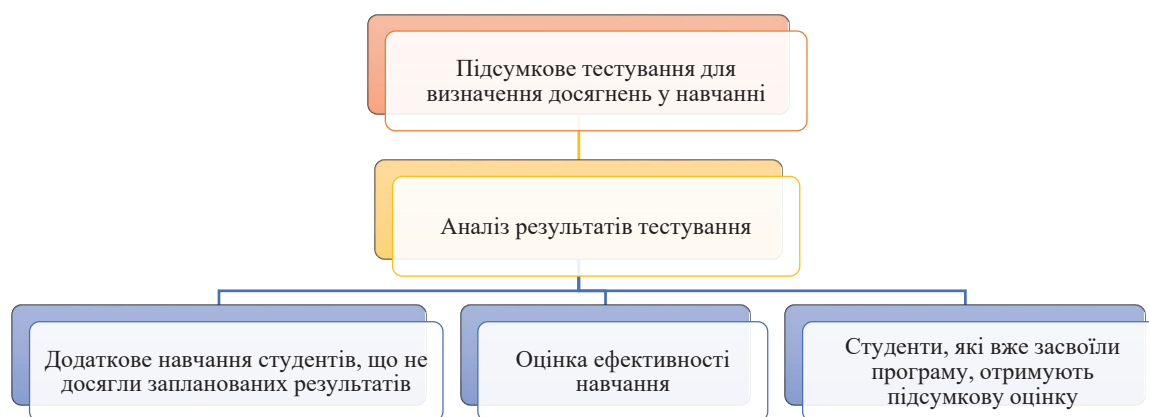

Рис. 3. Модель підсумкового тестування

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши всі переваги й недоліки вище перелічених конструкторів, а також врахувавши мету й завдання — контролююче лексико-граматичне тестування іноземних студентів, що вивчають мову на підготовчому факультеті, ми вибрали інтернет-платформу Online Test Pad. Ця платформа, як зазначено на сайті, є абсолютно безкоштовною, простою у використанні та швидкою в налаштуванні. Вона пропонує такі можливості: 14 типів питань; 4 типи результатів; 3 способи доступу до тексту; гнучке налаштування і зручний редактор питань; різні системи оцінювання респондентів; широкую статистику результатів тесту; зручні способи доступу до тесту.

Платформа Online Test Pad дає можливість студентам:

1) брати участь у роботі групи на відстані, якщо студенти з якихось причин не знаходяться в аудиторії;

2) надсилати відповіді електронною поштою, а також писати свої коментарі й питання;

3) редагувати свої відповіді, працювати анонімно.

Переваги для викладача:

1. Під час аналізу результатів кожного студента щодо статистики відповідей і набраних балів з кожного питання, а також загальної статистики результатів можна визначити рейтинг роботи групи студентів у кількості правильних відповідей та в процентах (рис. 4).

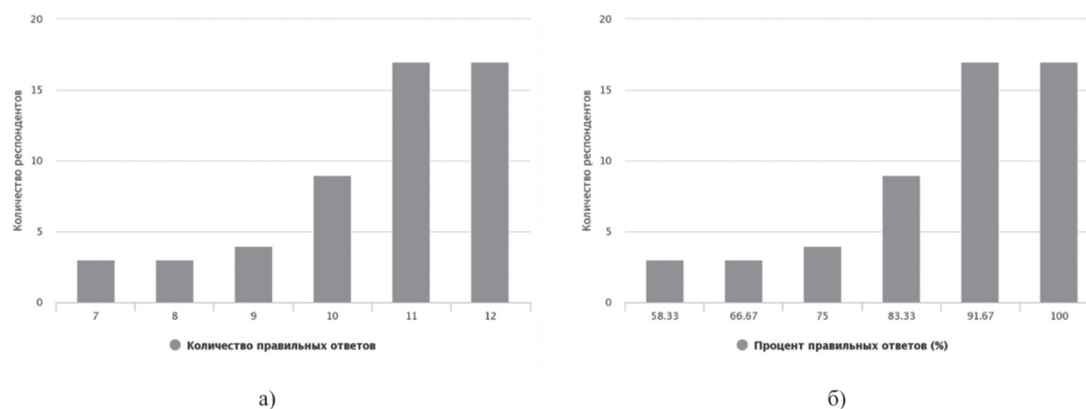

Рис. 4. Статистика результатів кожного студента:
а) кількість правильних відповідей; б) відсоток правильних відповідей

2. Усі результати опитування, реєстраційна інформація та відповіді на питання представлено у вигляді таблиці (рис. 5).

3. У загальному підсумку результатів групи легко прослідкувати питання або ж теми, що викликали труднощі у респондентів, а також ті, що були надто простими (рис. 6).

4. Є можливість розміщувати коментарі, довідкові матеріали.

5. Можна скласти рейтинг роботи студентів групи, проаналізувати їхні запитання та відповіді, а також здійснити редагування (рис. 7).

Определите, что изображено на иллюстрации

Профиль статистики Основной ⋮ ↻

Кол-во прохождений
Отдельные ответы
По вопросам
По результатам
Таблица результатов
Сводные данные

📄
Файл создан.
Скачать
Создать новый
✕

10
Сохранить в Excel
Пересчитать
🗑️

☐	#	Пользователь	IP	Дата завершения	Потрачено времени	Имя	Фамилия	Группа	Количество правильных ответов	Процент правильных ответов (%)	Ваша оценка:
☐	36343456	%	91.237.126.204	08.10.2019 09:30	00:03:20	Mustapha	EL zerk	5-e	11	91.67	12
☐	36343404	%	91.237.126.204	08.10.2019 09:30	00:04:07	mehdi	ezzajji	5-e	10	83.33	10
☐	36343320	%	91.237.126.204	08.10.2019 09:29	00:04:51	тханьх	юуат	5-e	8	66.67	9

Рис. 5. Таблица результатов

Определите, что изображено на иллюстрации

Профиль статистики Основной ⋮ ↻

Кол-во прохождений
Отдельные ответы
По вопросам
По результатам
Таблица результатов
Сводные данные

📄
Файл создан.
Скачать
Создать новый
✕

10
Сохранить в Excel
🗑️

☐	#	Пользователь	IP	Дата завершения	Потрачено времени	Имя	Фамилия	Группа	Количество правильных ответов	Процент правильных ответов (%)	Ваша оценка:	Вопрос № 1
☐	36343456	%	91.237.126.204	08.10.2019 09:30	00:03:20	Mustapha	EL zerk	5-e	11	91.67	12	1 → Автомобиль
☐	36343404	%	91.237.126.204	08.10.2019 09:30	00:04:07	mehdi	ezzajji	5-e	10	83.33	10	
☐	36343320	%	91.237.126.204	08.10.2019 09:29	00:04:51	тханьх	юуат	5-e	8	66.67	9	

Рис. 6. Зведені дані

6. Визначити, хто зі студентів вимагає додаткових консультацій та з якого саме питання. У цілому, викладач має уявлення про проблемні теми, яким слід приділити увагу.

7. Є можливість зберегти отримані дані в Excel.

8. Є можливість відстежити активність виконання тесту студентами (рис. 8). Ця статистика дає об'єктивну картину актуальності теми для студентів на певному етапі навчання.

Використання платформи Online Test Pad надає іноземним студентам можливість повторити складний для розуміння матеріал, а для тих, хто не зрозумів, залишає можливість повторного проходження тестів із подальшим обговоренням проблемних питань. Платформа підтримує мультимедійні вкладення, діаграми, зображення, відео. Це значно полегшує розуміння матеріалу і підвищує мотивацію студента. Тестові завдання, розроблені з використанням простих графічних елементів (ри-

сунків, схем), підвищують зацікавленість студентів у самому тесті, гранично спрощують розуміння ними питань і визначення відповідей. Тому складні завдання, що представлені графічно, підвищують ефективність як самого тесту, так і оцінки рівня знань студентів.

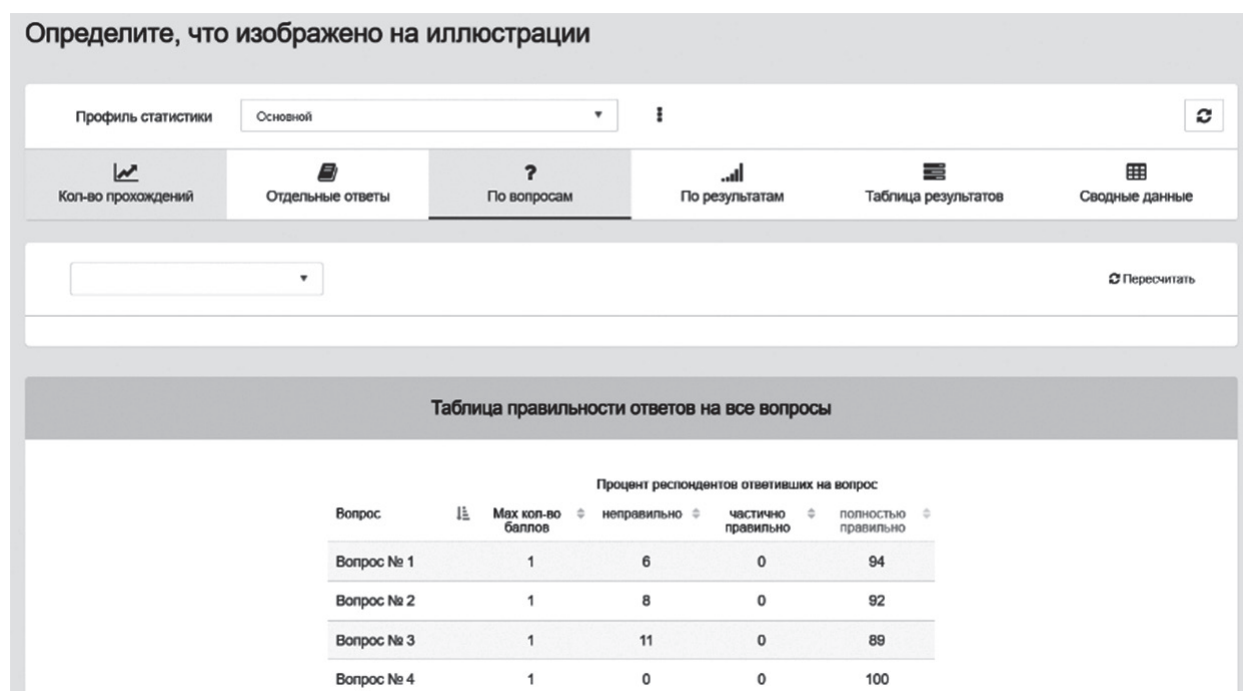

Рис. 7. Таблица правильности ответов

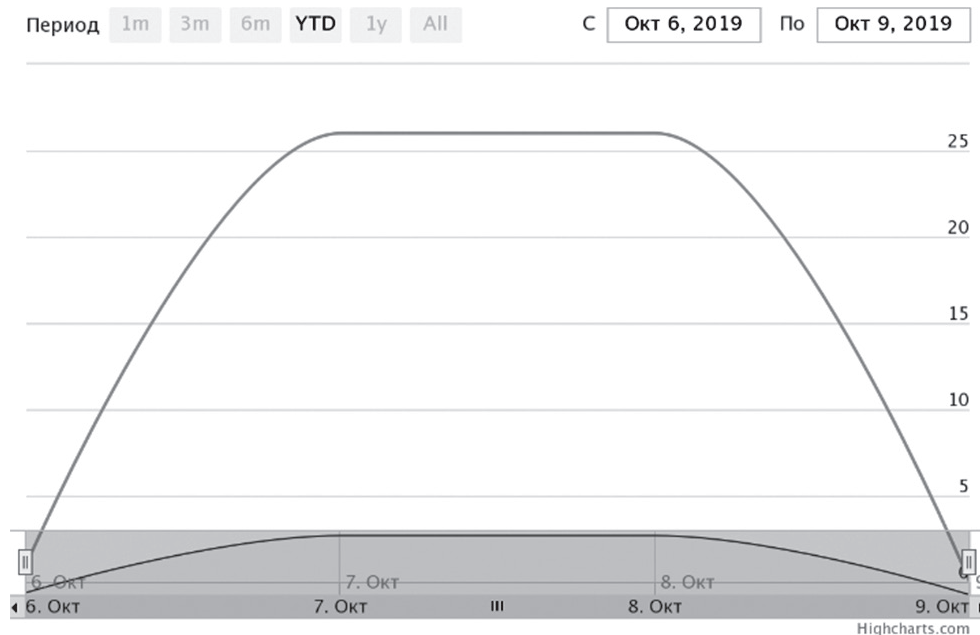

Рис. 8. Статистика прохождения тесту упродовж кількох днів

Добре реалізовано програму часового розподілу проходження тестів, що є важливим фактором як у процесі навчання, так і на етапі контролю. Під час виконання завдань програмно можна встановити, скільки часу витрачається на їх виконання, визначити кількість спроб на вирішення завдань, кількість підказок, даних студенту, та розподіл часу в різних частинах тесту.

Щодо банку тестових завдань, то він може містити низку питань, однакових за змістом, але сформульованих по-різному. Наявність таких завдань у тесті дає змогу виключити вибір студентами правильної відповіді навмання і підтвердити (або спростувати) їх знання щодо досліджуваного матеріалу.

У цілому, переваги використання Online Test Pad полягають у тому, що обрана платформа передбачає:

1. Проведення процедури тестування в режимі реального часу в будь-якому місці, де є доступ до смартфона, комп'ютера або планшета.
2. Миттєву обробку результатів і отримання повної звітності.
3. Високу точність і швидкість проведення тестування.
4. Збереження звітів тестування у вигляді файлових даних.
5. Можливість охоплення кількох тем за певним питанням.
6. Легкість і доступність (при натисканні на посилання, студенти автоматично заходять на платформу Online Test Pad, отже, немає потреби запам'ятовувати окремі імена користувачів і паролі).

Висновки. У процесі тестування з використанням інтернет-платформи оцінка успішності або ж неуспішності набуває нової якості: вона є показником рівня знань студента, — що водночас спонукає до розробки подальшого унікального плану навчання для конкретного слухача. У реалізації такого адаптивного оцінювання забезпечується диференціація навчання. Така форма роботи підвищує мотивацію студентів, нівелює негативні емоційні моменти (формулу «неуспіху») в навчанні, дає змогу іноземним студентам працювати у своєму індивідуальному темпі, домагатися позитивних результатів у навчанні.

Однак, послугуючись новими технологіями для об'єктивного оцінювання знань, ми стикаємось із проблемою часових витрат на розробку, визначення достовірності та надійності оцінювання. Це також вирішується за допомогою ІКТ. Розроблені завдання можна випробовувати автоматично, розмістивши їх у навчальному Web-середовищі, де студенти мають можливість виконувати тестові завдання в режимі online. Статистику, отриману таким чином, можливо застосовувати для з'ясування успішності й оцінки знань студентів, а також для вдосконалення завдань перед їх використанням широким загалом у процесі навчання.

Література

1. Аракава М. В., Башмакова Н. И., Вороновская И. А. и др. Актуальные вопросы языкового тестирования : коллект. моногр. СПб. : Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2008. 360 с.
2. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. СПб. : Питер, 2007. 688 с.
3. Бальхина Т. М. Основы теории тестов и практика тестирования (в аспекте русского языка как иностранного). М. : Русский язык. Курсы, 2003. 240 с.
4. Бурова В. С. Тестирование как вид контроля лексических навыков. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь : ТНУ им. В. И. Вернадского, 2012. № 253. С. 158–161.
5. Домбровский Т. С. Принципы и виды тестирования русской речи студентов-нефилологов. *Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка : IX Международная научно-методическая конференция*. Варшава : 2002. С. 121–128.
6. Ісаєнко Т. К., Козуб Г. М. Система тестів з української мови як іноземної для студентів усіх спеціальностей. Практикум. Полтава : ПолтНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2010. 50 с.
7. Коккота В. А. Лингводидактическое тестирование : научно-теоретическое пособие. Москва : Высш. шк., 1989. 130 с.
8. Майоров А. Н. Теория и практика создания тестов для системы образования : как выбрать, создавать и использовать тесты для целей образования. М. : Интеллект-центр, 2001. 296 с.
9. Мединська С. І. Тестування як засіб організації та реалізації диференціації навчання при викладанні іноземних мов у немовному вчз. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Дніпропетровськ, 2011. № 2. С. 21–26.
10. РКІ and education today. URL : <https://bit.ly/2WbLLuM> (дата звернення : 9.10.2019).
11. Степанов Е. Н., Барина Л. М., Курова Г. И. Принцип индивидуализации обучения при формировании учебных программ по РКІ в Одесском лингвистическом центре. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2009. № 14. С. 223–228.
12. Ханіна О. М. Проблема тестування в сучасній методиці викладання іноземної мови. *Іноземні мови*. Київ : КНЛУ, 2004. № 1. С. 45–47.
13. Bachman L. Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford : OUP, 1990. 408 p.
14. Cyril J. W. Communicative Language Testing. Hemel Hemstead : Prentice Hall International, 1990. 216 p.
15. Fulcher G. Practical language testing. Abingdon-on-Thames : Routledge, 2013. 368 p.
16. INDIGO : Програма для создания тестов и онлайн тестирования. URL : <https://bit.ly/343h5um> (дата звернення : 9.10.2019).
17. Lado R. Language Testing. The Construction and Use of Foreign Language Tests : A Teacher's Book. London : Longman, 1961. 485 p.

References

1. Arakava, M., Bashmakova, N., Voronovskaya, I. and others (2008), *Actual issues of language testing : coll. monograph [Aktual'nyye voprosy yazykovogo testirovaniya : koll. monografiya]*, Philological faculty, Saint Petersburg State University, 360 p.
2. Anastazi, A., Urbina, S. (2007), *Psychological testing [Psikhologicheskoye testirovaniye]*, Piter, Saint Petersburg, 688 p.

3. Balykhina, T. (2003), *Fundamentals of test theory and testing practice (in the aspect of the Russian language as a foreign language)* [*Osnovy teorii testov i praktika testirovaniya (v aspekte russkogo yazyka kak inostrannogo)*], Russkiy yazyk. Kursy, Moscow, 240 p.
4. Burova, V. (2012), «Testing as a type of lexical skills control», *Culture of Black Sea people* [«Testirovaniye kak vid kontrolya leksicheskikh navykov, *Kultura narodov Prichernomor'ya*], Taurida National V. I. Vernadskyi University, Simferopol, issue # 253, pp. 158–161.
5. Dombrovskiy, T. S. (2002), «Principles and types of testing Russian speech of non-philological students», *New in Theory and Practice of Description and Teaching of the Russian Language : IX International Scientific and Methodological Conference* [«Printsipy i vidy testirovaniya russkoy rechi studentov-nefilologov», *Novoye v teorii i praktike opisaniya i prepodavaniya russkogo yazyka : IX Mezhdunarodnaya nauchno-metodicheskaya konferentsiya*], Warszawa, pp. 121–128.
6. Isayenko, T., Kozub, H. (2010), *The system of tests in Ukrainian as a foreign language for students of all specialties : Workshop* [*Systema testiv z ukrayins'koyi movy yak inozemnoyi dlya studentiv usikh spetsial'nostey : Praktykum*], PoltNTU, Poltava, 50 p.
7. Kokkota, V. (1989), *Linguodidactic testing : scientific-theoretical textbook* [*Lingvodidakticheskoye testirovaniye : nauchno-teoreticheskoye posobiye*], Vysshaya shkola, Moscow, 130 p.
8. Mayorov, A. (2001), *Theory and practice of creating tests for the education system : how to choose, create and use tests for educational purposes* [*Teoriya i praktika sozdaniya testov dlya sistemy obrazovaniya : kak vybrat', sozdat' i ispol'zovat' testy dlya tseley obrazovaniya*], Intellect-tsentr, Moscow, 296 p.
9. Medyn'ska, S. (2011), «Testing as a means of organizing and realizing differentiation of teaching in the teaching of foreign languages in a non-linguistic college», *Bulletin of Alfred Nobel University, Series «Pedagogy and Psychology»* [«Testuvannya yak zasib orhanizatsiyi ta realizatsiyi dyferentsiatsiyi navchannya pry vykladanni inozemnykh mov u nemovnomu vnz», *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelya, Seriya «Pedahohika i psykholohiya»*], Dnepropetrovsk, No. 2, pp. 21–26.
10. *Russian as a foreign language and education today* (2019), available at : <https://bit.ly/2WbLLuM> [Accessed 9 Oct. 2019].
11. Stepanov, Ie. N., Barina, L. M., Kurova, G. I. (2009), «Individual training principle at Russian as foreign language Curriculum forming in Odessa Language Study Center», *Mova / Language* [«Printsyp individualizatsii obucheniya pri formirovani uchebnykh programm po RKI v Odesskom lingvisticheskome tsentre», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 14, pp. 223–228.
12. Khanina, O. (2004). «The problem of testing in the modern methodology of teaching a foreign language», *Foreign Languages* [«Problema testuvannya v suchasniy metodytsi vykladannya inozemnoyi movy», *Inozemni movy*], Kyiv National Linguistic University, Kyiv, No. 1, pp. 45–47.
13. Bachman, L. (2018), *Fundamental considerations in language testing*, Oxford University Press, Oxford, 408 p.
14. Cyril J. Weir, (1990), *Communicative Language Testing*, Prentice Hall International, Hemel Hemstead, 216 p.
15. Fulcher, G. (2013). *Practical language testing*, Routledge, Abingdon-on-Thames, 368 p.
16. INDIGO : (2019), *Program for creating tests and online testing*. Available at : <https://bit.ly/343h5ym> [Accessed 29 Oct. 2019].
17. Lado, R. (1961), *Language testing : the construction and use of foreign language tests : A teacher's book*. Longman, London, 485 p.

ПРИСОВСКАЯ Галина Евгеньевна,

кандидат филологических наук, доцент, зав. кафедрой лингводидактики, Одесский национальный политехнический университет, Институт подготовки иностранных граждан; пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина; тел.: +38 0964944414; galyna2005@gmail.com; ORCID ID: 0000–0001–9488–3825

ИВАНОВА Елена Валентиновна,

старший преподаватель кафедры лингводидактики, Одесский национальный политехнический университет, Институт подготовки иностранных граждан; пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина; тел.: +38 0632997937; iev@opu.ua; ORCID ID: 0000–0001–7616–8502

КОНТРОЛЬ ЗНАНИЙ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ ПО ЯЗЫКУ (ЭЛЕМЕНТАРНЫЙ УРОВЕНЬ) С ПОМОЩЬЮ ТЕСТИРОВАНИЯ НА САЙТЕ ONLINETESTPAD

Аннотация. *Цель* исследования — проанализировать, как иностранные студенты, обучающиеся на подготовительном факультете Одесского национального политехнического университета, выполняют тесты контролирующего характера в режиме online на сайте OnlineTestPad. *Объектом* наблюдения является педагогическое действие тестирования, выполняемое на платформе OnlineTestPad с помощью критериально-ориентированного и нормативно-ориентированного подходов к классификации тестов. *Предмет* исследования — объективный анализ достижений студентов, который даёт возможность осуществлять платформу, и выявление преимуществ и недостатков такого контроля, его особенностей. Исследование проводится в рамках выполнения научной темы кафедры лингводидактики ОНПУ «Электронные дидактические средства как базовая компонента информационной образовательной среды для языковой подготовки иностранных граждан» на пути реализации проектов по созданию новых современных дидактических материалов для обеспечения эффективного контроля знаний с использованием электронных ресурсов в изучении дисциплины «Язык». Анализируются формы и качество диагностики, корректировки, контроля знаний студентов — процессов, которые осуществляет преподаватель языка. В *результате* анализа всех преимуществ и недостатков имеющихся в сети конструкторов, а также учитывая цели и задачи контролирующего лексико-грамматического тестирования иностранных студентов, изучающих язык на подготовительном факультете, мы выбрали интернет-платформу OnlineTestPad. Эта платформа, как указано на сайте, является бесплатной, простой в использовании и быстрой в настройке. В процессе тестирования с использованием интернет-платформы оценка успеваемости приобретает новое качество — она является показателем уровня знаний студента, одновременно побуждает к разработке дальнейшего уникального пла-

на обучения для конкретного слушателя. **Выводы.** В реализации такого адаптивного оценивания обеспечивается дифференциация обучения. Такая форма работы повышает мотивацию студентов, нивелирует негативные эмоциональные моменты (формулу «неуспеха») в обучении, позволяет иностранным студентам работать в своём индивидуальном темпе, добываясь положительных результатов в обучении.

Ключевые слова: Online Test Pad, ИКТ, диагностика знаний, критериально-ориентированное тестирование, нормативно-ориентированное тестирование, корректирующее, диагностическое, иностранные студенты, язык.

Galyna Ye. PRISOVSKA,

Candidate of Philology Sciences (PhD), associate professor, Head of the Department of Linguodidactics, Odessa National Polytechnic University, Educational Institute of Foreign Citizens Training; 1 Shevchenko avenue, Odessa, 65044, Ukraine; tel.: +38 0964944414; e-mail: galyna2005@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-9488-3825

Olena V. IVANOVA,

Senior lecturer of the Department of Linguodidactics, Odessa National Polytechnic University, Educational Institute of Foreign Citizens Training; 1 Shevchenko avenue, Odessa, 65044, Ukraine; tel.: +38 0632997937; e-mail: iev@opu.ua; ORCID ID: 0000-0001-7616-8502

CONTROL OF KNOWLEDGE OF FOREIGN STUDENTS IN LANGUAGE (ELEMENTAL LEVEL) ASSISTED BY TESTING ON THE ONLINE TEST PAD SITE

Summary. The article examines the application of testing on the Online Test Pad platform, identifies two main approaches to the classification of tests: criterion-oriented and regulatory-oriented. The *tasks* facing the teacher are analyzed, such as diagnostics, correction, control of students' knowledge. Particular attention is given in the article to the objective analysis of student achievements, which allows making a platform. The *purpose* of this study is to analyze how foreign students studying at the Preparatory faculty of the Odessa National Polytechnic University pass tests of a controlling character online at the Online Test Pad site, to determine the advantages and disadvantages of such control, its features. Within the framework of implementing the scientific topic «Electronic didactic tools as a basic component of the educational environment for language training of foreign citizens», the Department of Linguistics didactics of ONPU continues the implementation of projects on creation of new modern didactic materials to ensure effective control of knowledge using electronic resources in the discipline «Language» stage of training. Having analyzed all the advantages and disadvantages of designers available on the network, and considering the purpose and objectives — controlling vocabulary testing of foreign students studying the language at the Preparatory faculty, we have chosen the Online Test Pad online platform. The Online Test Pad platform, as stated on the site, is free, easy to use and quick to set up. When tested using the online platform, the assessment of success or failure takes on a new quality — it is an indicator of the student's level of knowledge, which at the same time leads to the development of a further unique learning plan for a particular listener. **Conclusion.** Differentiation of learning is ensured in implementing such an adaptive assessment. This form of the work increases students' motivation, eliminates negative emotional moments (formula of «failure») in studying, allows foreign students to work at their individual pace, achieving positive results in learning.

Key words: Online Test Pad, ICT, knowledge diagnostics, criterion-oriented testing, normative-oriented testing, corrective, diagnostic, language, foreign students.

Статтю отримано 18.10.2019 р.

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187648>

УДК 811.161.2'234'243:371.38

TRUBA Hanna Mykolaivna,

Candidate of Philology, Associate Professor of the Applied Linguistics Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7762277; e-mail: 3182009060@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9944-0476

NEUROPHYSIOLOGY AND NEUROLINGUISTICS BACKGROUND OF THE STUDING UKRAINIAN AS FOREIGN LANGUAGE

Summary. After adopting the new (2019) language law the learning of Ukrainian as the foreign is not only the matter of desire or taste but also it is necessary for getting citizenship. So it is set up new challenges for teachers. The *purpose* of the article is to show the interconnection of neurophysiology and neurolinguistics with methods of teaching. The *object* of this article is to describe the usage of neurolinguistics as a basis for the creation of modern foreign language teaching techniques. The *subject* of the article is to study the role of neurophysiology in the development of special techniques and the creation of a theoretical basis for the creation of modern methods of learning Ukrainian as a foreign language. There are used the descriptive and analytical *methods*. The *results* of this research are working-out the new way of teaching

the Ukrainian language for foreigners and working-out the ways of creating text books. The *actuality* of this research is the attempting of making new approach and effort to the general approach for studying foreign language according to the reality of students' brain work. The *practical value* of the research is the possibility of using this results for investigation and optimization the studying the linguistics phenomena, for optimization of studying process for linguists, for essential understanding of fundamental linguistics processes, to form new teaching plans according to the new reality of new ways of thinking and brain working.

Key words: brain work, neurophysiology, neurolinguistics, methods of teaching, Ukrainian as foreign language.

Problem-setting. Human interest to the work of the brain and desire of ways to optimize it is unstoppable: the interests to the studying of memory and thought processes features — is constantly growing, namely the question of improving teaching methods in this context. Scientific approaches to the study and definition of the brain work category are being developed actively in such modern fields as psychology (considers thinking as thought processes that underlie cognition, examines types of individual thinking of the individual and processes of perception and assimilation of new material), philosophy (defines understanding itself as thinking, makes an attempt to look at the process of thinking «from the outside»), logic (systematizes and classifies stages of thinking), sociology (explains the dependence of the level of thinking on the degree of development of society in general and social development of the individual in this society, the collective conscious, institutions and belonging to a particular cultural community), physiology (describes the basic physiological stages of the process of thinking occurring at the cellular level), cybernetics (considers thinking as an information process of receiving and processing information), neurophysiology of perception learning as a purely physical process at the level of our body [1, p. 14]. As we can notice the brain work categories are extremely important so it is impossible to reject the peculiarities of physiological perception in the process of teaching.

The relevance of the issue of studying the Ukrainian language as a foreign language consists of several aspects: objective aspect (in 2019 the new Language Law was introduced, which significantly expanded the boundaries of compulsory usage of the Ukrainian language that's why the necessity of its studying increased greatly), purely linguistic aspect (language is constantly updated, new rules are being developed, learning process — continuous and infinite), neurolinguistics aspect (under the influence of technological factors changes the way of perception of information, changes the brain work, which we can't ignore during the teaching process) [6].

The problem of neurolinguistics now arises much more broadly, because if earlier neurolinguistic approaches were understood only from the point of view of aphasia correction, at the beginning of the 21st century we can speak about the application of special knowledge in neurolinguistics, neurophysiology, psychology, suggestiology in work [2].

Task-setting. The object of this research is to investigate the usage of neurolinguistics as a basis for the creation of modern foreign language teaching techniques. And the subject is to study the role of neurophysiology in the development of special techniques and the creation of a theoretical basis for the creation of modern methods of learning Ukrainian as a foreign language. The purpose of our study is to identify the features of neurophysiological perception of information and linguistic expression of thinking processes. Therefore, it is necessary to consider the problem of brain work in the context of learning foreign languages in general and studying of the Ukrainian language as an integral part of this process. After all, this is a key issue when concluding a program that will maximize its impact [1, p. 7; 6].

The basic material presentation. With the development of science, more and more attention is paid to the issues that underlie philosophy and linguistics: the analysis of speech phrases, problems of meaning, the study of speech phenomena and related properties of different brain departments, which, in turn, can be characterized as thinking, which is part of the mental processes that carry consciousness [1, p. 17; 7, p. 9].

At the present stage of society's development, the old techniques of influence, presentation and studying in general are not effective under the influence of the development of modern information technologies. But the general stages of brain work have not remained unchanged, so a strategy to optimize the swim when learning a foreign language should be developed.

Thus, at the general level, the physiology of thinking is studied as a certain function of the brain, the mechanisms of which correspond to neurons of the cerebral cortex, whose various areas perform specific functions: the temporal lobe is responsible for memory processes, the frontal lobe — for making plans, choosing a goal, making a decision, associative fields of temporal lobe, frontal and occipital lobes — for language use [1, p. 18].

There is a special area of scientific knowledge — psychophysiology, which studies the physiological foundations of human mental activity, studies the behavior and inner world of the individual through the prism of physiological changes [6]. And the dissemination of knowledge beyond the narrow circle of neurophysiologists is extremely important: it allows to change the misconception of «folk» psychophysiology to the real knowledge that is in the arsenal of science, and pedagogy in particular, and especially the aspect of foreign language learning. This knowledge forms the necessary basis for the formation of conscious ideas about the healthy lifestyle of each person [6].

The term «physiological psychology» was introduced by W. Wundt in the late 19th century, and the term psychological physiology by A. Luria to highlight a systematic approach to the study of mental processes.

This science is based on Anokhin's theory of functional systems. The other science of neuropsychology was formed on the border of several disciplines (neurosurgeons, psychologists, physiologists) and was based on the analysis of the effects of local brain damage. A significant contribution to the development of its basic principles made A. Luria, who formed the theory of systematic dynamic localization of mental processes. The emergence of tomographic studies extends the possibility of non-invasive analysis of the human brain for norms and pathology, thereby bringing the task of psychophysiology and neuropsychology closer [6].

Therefore, if we approach the process of learning a foreign language, as a purely physiological and mental process, then you should rely on knowledge of the autonomic system and its sympathetic and parasympathetic departments. Thus, Walter Cannon emphasized that the sympathetic nervous system expands the range of endurance of the organism during extreme conditions, and the functioning of the organism at the base provides parasympathetic system. In other words, the sympathetic system ignites and activates, and the parasympathetic system inhibits and soothes [6]. The peculiarities of functioning of the autonomic nervous system are the reciprocal interaction of its components (parasympathetic and sympathetic systems), and the parallel existence of several ways of providing functions, that is, the absence of a single center of human character and character.

Therefore, based on basic knowledge of neurophysiology, basic criteria have been worked out that influence the brain's function in the perception of information, including the study of a foreign language [1; 6]:

- *materiality*— this principle is that the summary characteristics of any mental process can be described, measured only in terms and relations of external objects, the physical existence of which is its meaning;

- *subjectivity*— is that in the picture of the mental process there are hidden changes of the organ-carrier that implements this process, and the final, final parameters can't be formulated in their own physiological language of those quantities and phenomena that can be found in the human brain;

- *sensory inaccessibility*— is characterized by the fact that psychic processes are inaccessible to direct sensory observation: to its carrier-subject, a mental process (perception or thought) opens the properties of the object, leaving hidden changes in the brain or human;

- *spontaneous activity*— unlike the preceding characteristics, determines not the direct relation of an object or its direct-substrate to the brain, and its expression in a behavioral act, in an external action, an inducement directed by the mental process.

Conclusions. Thus, only the knowledge of the teacher of physiological features of the student can effectively build the process, and for the compiler of the textbooks should be different effects. Applying the terms of pedagogy, the sympathetic system is responsible for control work, tests, active emotional perception, and parasympathetic — allows you to focus on one issue and get into its essence, without paying attention to minor or external stimuli. In other words, we cannot disregard these facts when compiling programs and textbooks on the subject «Ukrainian as a Foreign Language». Namely, emotional tasks should alternate with monotonous grammar exercises. And in order to make the «imperceptible brain process» «noticeable,» you have to split the material, and after each small block there should be a test work with the number of points, so that everyone who studies can clearly see the result of their brain activity. And this will certainly raise the level of motivation.

The **practical value** of this study is that its results and conclusions can be used in the course of lecturing and conducting seminars on the methods of foreign languages and neurolinguistics, philosophy (in the context of communication and thinking and perception of native and foreign languages).

References I

1. Асонова Г. А. Роль нейролингвистических исследований для лингвистики и методики преподавания иностранных языков в области формирования речевого общения. *Международный научно-исследовательский журнал. Филологические науки*. Екатеринбург : Соколова М. В., 2016. Вып. 12 (54). Ч. 2. С. 11–13. DOI: <https://doi.org/10.18454/IRJ.2016.54.080>.
2. Бехтерева Н. П. Магия мозга и лабиринты жизни. Москва : АСТ, 2007. 400 с.
3. Веккер Л. М. Психика и реальность : единая теория психических процессов. Москва : Смысл, 1998. 85 с.
4. Коротяев А. И., Бабичев С. А. Роль генетической и умственной систем информации в возникновении и развитии жизни на земле. Нальчик : Эльбрус, 2009. 236 с.
5. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма : лингвистика — психология — когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. Москва, 1994. № 4. С. 34–47.
6. Николаева Е. И. Психофизиология. Психологическая физиология с основами физиологической психологии. Москва : ПЕР СЭ, 2017. 624 с.
7. Федотова Е. Е. Языковая репрезентация когнитивно-ментальной сферы «мыслительная активность» в произведениях Ф. М. Достоевского : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Краснодар, 2017. 211 с.

References II

1. Asonova, G. A. (2016), «The role of neurolinguistic studies for linguistics and methods of teaching foreign languages in the field of the formation of verbal communication», *International Research Journal. Philological sciences* [«Rol' neyrolingvisticheskikh issledovaniy dlya lingvistiki I metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov v oblasti formirovaniya rechevogo obshcheniya», *Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal. Filologicheskkiye nauki*], Sokolova, M. V. (ed.), Yekaterinburg, Issue 12 (54), part 2, pp. 11–13. DOI : <https://doi.org/10.18454/IRJ.2016.54.080>.
2. Bekhtereva, N. P. (2007), *Brain magic and the labyrinths of life* [*Magiya mozga i labirinty zhizni*], AST, Moscow, 400 p.
3. Vekker, L. M. (1998), *Psyche and reality : a unified theory of mental processes* [*Psikhika i real'nost' : yedinaya teoriya psikhicheskikh protsessov*], Smysl, Moscow, 85 p.
4. Korotyaev, A. I., Babichev, S. A. (2009), *The role of genetic and mental information systems in the emergence and development of life on earth* [*Rol' geneticheskoy i umstvennoy sistem informatsii v vozniknovenii i razvitii zhizni na zemle*], Elbrus, Nalchik, 236 p.
5. Kubryakova, E. S. (1994), «The initial stages of the formation of cognitivism : linguistics — psychology — cognitive science», *Topics in the study of language* [«Nachal'nyye etapy stanovleniya kognitivizma : lingvistika — psikhologiya — kognitivnaya nauka», *Voprosy yazykoznaviya*], Moscow, No. 4, pp. 34–47.
6. Nikolayeva, Ye. I. (2017), *Psychophysiology. Psychological physiology with the basics of physiological psychology* [*Psikhofiziologiya. Psikhologicheskaya fiziologiya s osnovami fiziologicheskoy psikhologii*], PER SE, Moscow, 624 p.
7. Fedotova, Ye. Ye. (2017), *Linguistic representation of the cognitive-mental sphere «mental activity» in the works of F. M. Dostoevsky : Thesis* [*Yazykovaya reprezentatsiya kognitivno-mental'noy sfery «myslitel'naya aktivnost'» v proizvedeniyakh F. M. Dostoyevskogo : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.19*], Krasnodar, 211 p.

ТРУБА Ганна Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського державного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 (048) 7762277; e-mail: 3182009060@ukr.net; ORCID ID: 0000–0001–9944–0476

НЕЙРОФІЗІОЛОГІЯ ТА НЕЙРОЛІНГВІСТИКА ЯК ПІДґРУНТЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Анотація. Після прийняття нового (2019) закону про мову вивчення української мови як іноземної — це не лише питання бажання чи смаку, але й необхідність для отримання громадянства. Таким чином, це ставить перед викладачами нові виклики. **Метою** статті є показати взаємозв'язок нейрофізіології та нейролінгвістики з методами навчання. **Об'єктом** вивчення є опис використання нейролінгвістики як основи для створення сучасних методик навчання іноземної мови, а **предметом** є вивчення ролі нейрофізіології в розробці спеціальних методик і створенні теоретичних засад для використання сучасних методів вивчення української мови як іноземної. У процесі дослідження було використано описовий і аналітичний **методи**. **Результати** дослідження — це винахід нового способу навчання української мови та напрацювання процедури та способів творення підручників. **Актуальність** статті — це спроба розробити новий підхід і поновити загальновідомі підходи до вивчення іноземної мови відповідно до реальної роботи головного мозку в процесі навчання. **Практична цінність** дослідження полягає у можливості використання цих результатів для дослідження й оптимізації явищ вивчення лінгвістики, для оптимізації навчального процесу, істотного розуміння основних лінгвістичних процесів і формування нових навчальних планів відповідно до нової реальності, яка потребує нових способів мислення та роботи мозку.

Ключові слова: робота мозку, нейрофізіологія, нейролінгвістика, методи навчання, українська мова як іноземна.

ТРУБА Анна Николаевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры прикладной лингвистики Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: 38 (048) 7762277; e-mail: 3182009060@ukr.net; ORCID ID: 0000–0001–9944–0476

НЕЙРОФИЗИОЛОГИЯ И НЕЙРОЛИНГВИСТИКА КАК ОБОСНОВАНИЕ ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Аннотация. После принятия нового (2019) закона о языке изучение украинского языка как иностранного — это не только желание или дело вкуса, но и необходимость при получении гражданства. Так что это ставит новые задачи перед учителями сейчас. **Целью** статьи является показать взаимосвязь нейрофизиологии и нейролингвистики с методами обучения и описание использования нейролингвистики в качестве основы для создания современных методик преподавания иностранного языка, а **предметом** — изучение роли нейрофизиологии в разработке специальных методик и создании теоретической основы для создания современных методов изучения украинского языка как иностранного. При исследовании этого вопроса использовались описательный и аналитические **методы**. **Результатом** исследования можно считать разработку нового способа обучения украинскому языку как иностранному и обновление процедуры создания учебников для обучения украинскому языку как иностранному. **Актуальность** работы заключается в попытке выработать новый подход, усилив общепринятый подход к изучению иностранного языка в соответствии с реальными особенностями работы головного мозга студентов. **Практическая ценность** исследования заключается в возможности использования этих результатов для исследования и оптимизации изучения лингвистических явлений, оптимизации процесса обучения украинскому языку как иностранному, для понимания основных процессов

лингвистики, для формирования новых учебных планов в соответствии с новой реальностью, которая требует новых способов мышления и работы головного мозга.

Ключевые слова: работа мозга, нейрофизиология, нейролингвистика, методика обучения, украинский язык как иностранный.

Статтю отримано 19.10.2019 р.

РЕЦЕНЗІЇ

<http://dx.doi.org/10.18524/2307-4558.2019.32.187795>

ЯКОВЛЄВА Ольга Василівна,

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: olga.yakovleva.1920@gmail.com; тел. : + 38 0674818898; ORCID ID: 0000-0001-7686-7637

УКРАЇНСЬКА ТЕОЛІНГВІСТИКА РОЗШИРЮЄ СВОЇ МЕЖІ

рецензія на монографію

Піддубна Наталія. Теорія теолінгвістики : феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.). Харків : Майдан, 2019. 448 с.

Монографія Н. Піддубної належить до таких, що присвячені дослідженню складних і подекуди суперечливих лінгвістичних питань, які тривалий час в Україні були на периферії наукових студій через ідеологічні чинники. Тому новизна й актуальність цієї праці очевидна й не викликає жодних сумнівів, як і цілком зрозумілою є її мета — «репрезентувати українську теолінгвістику, схарактеризувавши її досягнення й продемонструвавши своєрідність вербалізації релігійної картини світу в українській лінгвокультурі, поступ релігійної мовної свідомості українців, пов'язаної з текстом Біблії, дериваційний, стилістичний і стилістичний потенціал бібліїзмів, характер системних зв'язків, специфіку формування фонду біблійних прецедентних одиниць, джерела проникнення бібліїзмів в українську мову, специфіку їхнього лексикографування» (с. 17). Саме тому вихід монографії Н. Піддубної варто вітати, адже її авторка розглядає саме ті питання, що є об'єктом вивчення цієї інтегрованої науки.

У першому розділі дослідниця цілком переконливо продемонструвала виокремлення української теолінгвістики — дисципліни, що виникла на стику мови й релігії й досліджує прояви релігії, які закріпилися й відбилися в мові (О. Гадамський), показала її тяглість від праць О. Потебні, Л. Булаховського, В. Німчука та ін. до сучасних розвідок Марії та Мар'яна Скабів, Ж. Колоїз, О. Дзери та ін., виражену, зокрема, у кандидатській дисертації Ю. Олешко «Староукраїнська проповідь XVII ст. у комунікативно-когнітивному вимірі» (Київ, 2016), докторській дисертації і, відповідно, монографії О. Черхави «Реконструкція теолінгвістичної матриці релігійно-популярного дискурсу (на матеріалі англійської, німецької та української мов)» (Київ, 2017) та ін.

На жаль, у списку використаних джерел відсутня монографія Н. Кравченко «Синергійність англійсько-українського релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід)» (Одеса, 2017), яку, очевидно, варто було б використати, хоч з окремими публікаціями Н. Кравченко Н. Піддубна все-таки знайома, оскільки згадується її стаття (порівн.: Кравченко Н. А. К вопросу о статусе теолінгвістики в современном языкознании. Записки з романо-германської філології. Одеса : Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2016. Вип. 2 (37). С. 27–35).

Авторка монографії послідовно й умотивовано відстоює введення до наукового обігу терміна *теонема* на позначення одиниці теолінгвістики, що має таку дефініцію: «мовна одиниця теологічного змісту, що може бути репрезентована у вигляді синтаксичних, фразеологічних, лексичних, словотворчих, морфологічних, морфонологічних, фонологічних варіантів на відповідних ярусах мовної системи», підтримуючи в цьому інших науковців (І. Бугайова, К. Кончаревич, А. Буевич, О. Гадамський та ін.) (с. 29).

Н. Піддубна детально висвітлює питання мовного вираження категорії сакрального (*sacrum*), залучивши до цього праці філософів, релігієзнавців, літературознавців і, що є особливо цінним, лінгвістів. Це дало їй змогу переконливо показати перехід зазначеної категорії з філософської в площину лінгвофілософської, що разом з опозитивною категорією *profanum* є потужним джерелом динаміки мови, адже, як зазначено на с. 85, унаслідок сакралізації, десакралізації й ресакралізації «у мові розвивається полісемія, простежується актуалізація нових значень на основі метафори, унаслідок утворилася низка церковно-релігійних термінів та ін.».

Розділ другий присвячено дослідженню складних питань виокремлення релігійного стилю, релігійного дискурсу в українській мові, де авторка висвітлила своє розуміння таких термінів, як *сакральна мова*, *релігійна мова*, *релігіолект* та ін., аргументовано відстоюючи чи заперечуючи їхню

функціонування в українській теолінгвістиці. Н. Піддубна не боїться дискутувати з іншими мовознавцями. Так, доволі критично, виявивши неабияку наукову ерудицію, вона заперечує позицію російської дослідниці І. Бугайової стосовно виокремлення православного релігіолекту (с. 152–153), а потім аргументовано й ретельно викладає власне сприйняття поняття *священних (культурних)* мов, вважаючи, що воно «охоплює не лише ті мови, якими уперше було озвучене Слово Боже, а й ті, що згодом стали застосовуватися в проведенні богослужб, якими було перекладене Святе Письмо» (с. 141).

Особливу увагу в монографії привертає третій розділ, у якому дослідниця на широкому фактичному матеріалі різноаспектно проаналізувала лексичні й фразеологічні бібліізми як класифікаційний підтип теонемі. Узагальнивши досвід попередників, вона виокремила дві групи *ознак бібліїзмів* (с. 170), запропонувавши їхню дефініцію: *константні ознаки* (1) наявність у тексті Біблії (або в апокрифах чи інших релігійних текстах) конкретного місця, з яким співвідноситься та чи та мовна одиниця; 2) лексична тотожність (чи подібність) виразу з прототипом; 3) стабільність закріпленої за мовною одиницею семантики; 4) смислова завершеність; 5) експресивність; 6) прецедентність; 7) відтворюваність у писемному й (чи) усному типах мовлення) й *факультативні ознаки* (1) фіксація в лексикографічних працях; 2) урочисто-піднесена конотація, що може змінюватися на іронічну; 3) наявність архаїчних слів або форм). На думку Н. Піддубної, *бібліїзми* — це слова чи усталені вирази, що можуть мати структуру словосполучення або речення, а також цитати й тексти, що є фрагментами Біблії або ж алюзією на певний її фрагмент, й широко вживаються в мовленні (там само). Вплив Біблії на українську мову дослідниця трактує як *феномен біблійності* (с. 169).

Авторка монографії цілком влучно розмежувала поняття *бібліїзм, релігійна лексика й фразеологія*, продемонструвала місце бібліїзмів у вербалізації релігійної картини світу в мовах, носії яких сповідують інші, ніж християнство, релігії. Окрім цього, вона простежила й вплив іудаїзму, мусульманства, буддизму, індуїзму на українську МКС і, відповідно, продемонструвала, як інші вияви теонем «стали сьогодні повноправними складниками системи релігійної лексики й фразеології, що слугують для вербалізації релігійної картини світу» (с. 176).

Дослідниця звернула увагу на високий стильовий потенціал бібліїзмів, довівши, що уживаючись практично в усіх функційних стилях, вони водночас реалізують і високий аксіологічний потенціал моделювання оцінних смислів, відповідної прагматики.

Аналізуючи реалізацію вияву феномена біблійності в українській мові, основну увагу Н. Піддубна зосередила на біблійних фразеологізмах, запропонувавши їхню класифікацію за ступенем семантичної злютованості компонентів, подавши діахронічну класифікацію біблійних фразеологізмів, проаналізувавши бібліїзми в аспекті їхньої еквівалентності в різних мовах тощо. Заслуговує схвалення продемонстроване авторське бачення поля біблійності в сучасній українській мові (підрозділ 3.3.4.).

Глибокими й цікавими є спостереження авторки монографії над синтагматикою, парадигматикою й епідигматикою фразеологічних бібліїзмів (підрозділи 3.4.; 3.5.), що унаочнює їхню системність в українській мові, участь цих одиниць у процесі демократизації (колоквіалізації) мови, що також є одним з маркерів цієї системи як динамічної і відкритої, здатної до поповнення й оновлення.

Практичну реалізацію викладених теоретичних положень у монографії демонструє четвертий розділ, у якому вперше в українському мовознавстві розкрито особливості вербалізації релігійного складника, зокрема релігійних концептів, в *его-текстовому інтимному* (листи, щоденник) та художньому просторі ключових постатей української лінгвокультури — Тараса Шевченка й Степана Руданського. Стосовно Кобзаря авторка переконливо довела, що «релігійні концепти структурують внутрішнього письменницького «Я» як релігійної мовної особистості» (с. 373). Часткову десакралізацію образу-концепту «Бог», виявлену в текстах і Т. Шевченка, і С. Руданського, Н. Піддубна аргументовано пов'язує не з атеїстичним світоглядом, а з впливом українських традицій. І навпаки, вербалізація образу Сина Божого винятково позитивно підкреслює притаманну українській культурі христоцентричність обох митців.

Добре, що в монографії показано лінгвокреативність Т. Шевченка, що виявляється в розширенні системи сакралізмів, трансформації релігійної лексики й біблійної фразеології в його *его-текстах* (підрозділи 4.2.3, 4.2.5).

Більшість із висвітлених у монографії положень унаочнено схемами, винесеними в додаток (с. 378–389). Доречним є й уміщений у кінці монографії покажчик імен (с. 438–446), що дає змогу читачеві краще орієнтуватися в тексті.

Однак робота виграла б, якби, окрім іменного, до неї було включено ще й предметний покажчик або й словник метамови дослідження.

Загалом виклад матеріалу здійснено грамотною й доступною мовою, дослідниця вільно володіє матеріалом, чітко й послідовно його викладає, що уможливило гарне сприйняття тексту читачами, проте подекуди трапляються стилістичні огріхи (с. 257, с. 260 та ін.).

Уважаємо, що монографія Н. Піддубної «Теорія теолінгвістики : феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.)» є новим вагомим словом у вітчизняному мовознавстві загалом і теолінгвістиці зокрема й має широкі перспективи застосування.

Olga V. YAKOVLEVA,

Grand PhD in Philological Sciences, associate professor of the Chair of General and Slavonic Linguistics of Odessa Mechnikov National University; 24/26 Fransuzkiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
e-mail: olga.yakovleva.1920@gmail.com; tel. : + 38 0674818898; ORCID ID: 0000-0001-7686-7637

UKRAINIAN THEOLINGUISTICS EXTENDS ITS LIMITS : Pidubna Natalia. Theory of Theolinguistics : The Phenomenon of Bibleness in Ukrainian Linguoculture and the Lingualization of the Religious Picture of the World (An Analysis of Discursive Practice of the 19th Century) : Monograph. Kharkiv: Maidan, 2019. 448 p.

Рецензію отримано 29.10.2019 р.

Часопис виходить 2 рази на рік.

Вимоги до змісту та оформлення статей і рецензій, що подаються до редакції наукового часопису «Мова» для опублікування, розміщено на веб-сайті: mova.onu.edu.ua

Стосовно придбання попередніх випусків наукового часопису «Мова» просимо звертатися до видавництва або до редакції.

Журнал виходить 2 рази в год.

Требования к содержанию и оформлению статей и рецензий, подаваемых в редакцию научного журнала «Мова» («Язык») для опубликования, размещены на веб-сайте: mova.onu.edu.ua

По вопросу приобретения прошлых выпусков научного журнала «Мова» («Язык») просьба обращаться в издательство или в редакцию.

The journal is published twice a year.

Author's guidelines and technical requirements for articles and reviews submitted to the editorial board of the academic journal «Мова» («Language») for publication are posted on the website: mova.onu.edu.ua

On the problem of acquiring the previous issues of the academic journal «Мова» («Language»), please contact the publishing house or the editorial office.

Українською, російською, англійською мовами.

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8932 від 6 липня 2004 р.

Журнал «Мова» постановою президії ВАК України № 1-05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Двічі перереєстровано: Постановою президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.; Наказом МОН України № 1328-05/8 від 21.12.2015 р.

З 2014 р. журнал «Мова» індексують у міжнародній наукометричній системі Index Copernicus (ICV 2014 : 67,85; 2015 : 65,51; 2016 : 68,55; 2017 : 94,36; 2018 : 100,00; Standard Value : 6.75), а також у наукометричних системах e-LIBRARY, Ulrich's Periodicals Directory, Ukrainian Scientific Journals (USJ), Google Scholar. Журнал «Мова» входить також до бібліометричних інформаційних баз «Україніка наукова», Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Slavic Humanities Index. Зміст статей журналу відображено у випусках українського реферативного журналу «Джерело».

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 3 від 19.11.2019 р.)

Тираж 100 прим. Зам. № 741 (134).

Адреса редакції / Адрес редакции / Address: Французький бульвар, 24/26, кімн. 111, 113, м. Одеса, 65058, Україна
Телефон / Phone: +38 096 496-64-06; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14
E-mail: rus_lang@onu.edu.ua; stepanov.odessa@gmail.com; loviss007@mail.ru

Видавництво і друкарня «Астропринт», 65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua; e-mail: astro_print@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

ISSN 2307-4558; ISSN 2414-9489. Мова. 2019. № 32. 1-96.